

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 30

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Одеса
«Астропринт»
2020

УДК 81(066)

<https://doi.org/10.24195/2616–5317–2019–29>

Засновник: Державний заклад: «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Головний редактор збірника — **Тетяна Корольова**, доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна)

Редакційна колегія:

Ольга Валігура, д-р філол. наук, проф., завідувачка кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету (м. Київ, Україна);

Віктор Бріцин, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України (м. Київ, Україна);

Марія Вереш, канд. філол. наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна);

Володимир Глушенко, д-р філол. наук, проф. Слов'янського державного педагогічного університету, завідувач кафедри загального, германського та слов'янського мовознавства (м. Слов'янськ, Україна);

Андреа Громінова, д-р філософії, проф., зав. кафедри русистики, факультету філософії і гуманітарних наук Словенського університету Святих Кирила і Методія (м. Трнава, Словаччина);

Микола Гумений, д-р філол. наук, проф., академік АН ВШ України, зав. кафедри української та зарубіжної літератури Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Ян Гжесак, д-р гуманістичних наук, проф. Познанського університету ім. Адама Міцкевича (м. Познань, Польща);

Тетяна Єременко, канд. філол. наук, професор, завідувачка кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Іван Зимоля, д-р філол. наук, проф. кафедри теорії та практики перекладу Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна);

Микола Зимоля, д-р філол. наук, проф., академік Академії наук вищої школи України, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна);

Олександр Ліаді, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету Володимира Винниченка, (м. Кропивницький, Україна);

Сергій Михида, д-р філол. наук, проф. кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький, Україна);

Ришард Стефаняк, д-р гуманістичних наук, проф., віце-президент Ченстоховського університету ім. Яна Доглуша (м. Ченстохова, Польща);

Інна Ступак, д-р філол. наук, проф. кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Володимир Сулим, канд. філол. наук, професор кафедри міжкультурної комунікації та перекладу ЛНУ ім. Івана Франка (м. Львів, Україна);

Олег Тищенко, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів, Україна);

Миросялава Фабіан, д-р філол. наук, проф. кафедри англійської філології Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна);

Ладіслав Франек — д-р філол. наук, проф. університету імені Матая Бела (м. Банська Бистриця, Словаччина)

Анешка Чайковська, д-р філол. наук, проф., декан філологічного факультету Ченстоховського університету ім. Яна Доглуша (м. Ченстохова, Польща);

Наталія Чендей, канд. філол. наук, доцент кафедри англійської філології, Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна);

Анастасія Юмрук, канд. філол. наук, доцент, завідувачка кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна);

Заступник головного редактору: **Світлана Юхимець**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

SCIENTIFIC RESEARCH ISSUES

OF SOUTH UKRAINIAN
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
NAMED AFTER K. D. USHYNKY

Linguistic Sciences

Collection of scientific works

№ 30

Issued since 2005

Frequency: beannual

Odesa
“Astroprint”
2020

МЕТОДИ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ У ЛІНГВІСТИЦІ

Владислава Аккурт

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна

e-mail: ladyboss2105@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3542-3428>

АНОТАЦІЯ

Слова вживаються, як правило, в їх прямому значенні, але часто інформація, що надається, має прихований характер. Маніпулювання застосовується практично в усіх сферах діяльності людини — в політиці, рекламі, судовій практиці, літературі, психотерапії, навчанні, неформальному спілкуванні й т. д., що й зумовлює актуальність серед дослідників.

В статті розглядаються основні точки зору на мовне маніпулювання як складний психолінгвістичний процес та різновид мовного впливу методом аналізу, синтезу та узагальнення наукових досліджень вітчизняних та закордонних фахівців в області лінгвістики, психології, риторики, НЛП та теорії дискурсу.

Попри те, що маніпулятивні можливості мови все частіше стають об'єктом різних лінгвістичних досліджень, основні складності вивчення феномену мовленнєвого впливу зберігаються досі. Вони обумовлені міждисциплінарним характером предмета дослідження, змішанням різних способів впливу в мовних практиках і відсутністю в лінгвістиці загально-визнаної класифікації засобів і способів маніпуляції.

Основними ознаками маніпуляції є: прихований характер впливу; прагнення підпорядкувати адресата своїй волі, змінити його погляди, уявлення і т. ін.; майстерне володіння мовними й психологічними навичками; особлива мовна організація тексту, що сприяє виникненню помилок у свідомості співрозмовника; відсутність захисної реакції в адресата і створення у нього ілюзії самостійності прийняття рішень. У сукупності всі ці ознаки відрізняють мовну маніпуляцію від інших форм впливу (риторично

організованої мови, мовної демагогії, пропаганди та нейролінгвістичного програмування).

Ключові слова: мовленнєвий вплив, нейролінгвістичне програмування, сугестія, маніпуляція, переконання, спонукання, пропаганда.

Вступ. Прагнення нав'язати адресату свою точку зору, певний погляд на проблему спостерігається сьогодні практично в усіх сферах комунікації.

Актуальність дослідження. Маніпулятивними можливостями мови цікавляться фахівці в області психології, політології, соціології, піару, культурології, і, звичайно ж, лінгвістики. Однак, незважаючи на велику кількість літератури, присвяченої різним аспектам маніпулювання, вивчення механізмів мовного впливу залишається потрібним у лінгвістиці. У більшості робіт аналізуються окремі маніпулятивні технології, стратегії й тактики, пропонуються способи психологічного захисту від такого роду впливу. На периферії досліджень виявляється роль мовних засобів, які є базою для реалізації маніпуляції у сфері судової комунікації.

Метою дослідження є теоретичний аналіз мовних засобів і мовних способів, використовуваних з метою маніпулювання інформацією. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1) вивчити основні теоретичні положення, пов'язані з поняттями «мовний вплив», «маніпуляція», «мовне маніпулювання»; 2) виділити основні характеристики маніпуляції як різновиду мовного впливу і встановити відмінні риси мовної маніпуляції від суміжних з нею феноменів (риторично організованої мови, мовної демагогії, пропаганди, нейролінгвістичного програмування).

Матеріалом дослідження слугували теоретичні аспекти мовних засобів та способів маніпуляції інформацією. Теоретичною базою дослідження були праці вітчизняних та закордонних дослідників в області лінгвістики, психології, риторики, НЛП та теорії дискурсу.

Методи дослідження. В роботі використовувались загальнонаукові методи опису, аналізу, синтезу та узагальнення з елементами дискурсивного та контекстуального аналізу наукової літератури.

Результати та дискусія. В процесі комунікації мова використовується не тільки для передачі інформації, але і для впливу на адресата. Мова регулює міжособистісні та соціальні відносини, емоції й поведінку людей. Цю «регуляцію діяльності однієї людини іншою

за допомогою мови» (Тарасов, 1990: 3) називають мовним впливом. Впливова сила мови є предметом вивчення сучасної лінгвістики та її різновидів: прагмалінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики (Аккурт, 2019; Корольова, Попова, 2019; Тарасов, 1990).

Мовний вплив — це складний психолінгвістичний процес, між-дисциплінарна проблема. Але, незважаючи на накопичені теоретичні та практичні дані, це явище ще не до кінця вивчене.

У вітчизняній лінгвістиці мовленнєвий вплив розглядається як одна зі сторін мовного спілкування. Дане явище настільки активно вивчається, що, на думку дослідників, в сучасному науковому просторі формується нова інтегральна наука, яку можна назвати теорією мовного впливу (Стернин, 2001; Федорова, 1991). І. А. Стернин вважає, що це наука «про вибір відповідного, адекватного способу мовного впливу на особистість в конкретній комунікативній ситуації, про вміння правильно поєднувати різні способи мовного впливу в залежності від співрозмовника і ситуації спілкування для досягнення найбільшого ефекту» (Стернин 2001: 61).

З розвитком суспільства виникла потреба в управлінні іншими людьми, і з часом сформувалися різні способи впливу на адресата, які зараз активно застосовуються, а отже і вивчаються фахівцями (філологами, психологами, соціологами й т. ін.).

Вивчення способів і засобів ефективного мовного впливу і поширення цих знань — одне з важливих завдань лінгвістичної науки.

За кордоном мовленнєвий вплив розглядається в рамках теорії дискурсу, теорії політичної та масової комунікації, риторики, а також нейролінгвістичного програмування (Bolinger, 1980; Ван Дейк, 2013; Lakoff, 1990; Дюбуа, 1986; Бэндлер, Гриндер, 1995; Dills, 1999). Важливий внесок у розвиток науки про мовленнєвий вплив зробив американський вчений Дейл Карнегі. Його роботи є практичним керівництвом зі спілкування. Випадки з життя різних людей, історичні приклади, ділові взаємини між партнерами, керівниками й підлеглими були розглянуті ним з точки зору толерантності та інтересу до співрозмовника як запоруки успішного спілкування. При цьому Д. Карнегі зміг описати деякі правила і прийоми мовного впливу і розробив концепцію безконфліктного спілкування, що дозволяє підвищити ефективність ділової та повсякденної комунікації (Карнегі, 1992).

У лінгвістиці запропоновано чимало підходів до вивчення мовної дії: прагматичний, когнітивний, комунікативний, дискурсивний, семіотичний (Іванова, 2012). Термін «мовний вплив» використовується у двох значеннях. У широкому сенсі — це вплив на аудиторію, «що здійснюється різноманітними мовними засобами, іншими словами — за допомогою повідомлень природною мовою» (Паршин). Однак зазначимо, що в деяких випадках мовним впливом вважається і передача інформації невербальними засобами (жести, міміка, пози, графічне оформлення тексту і т. д.), оскільки вони несуть смислове навантаження, доповнюють мову. Ключовим моментом є прагнення досягти певних немовних цілей, що впливають на діяльність адресата. Таким чином, в широкому сенсі мовленнєвий вплив — це різний мовний акт, при якому повідомлення передається вербальними (рідше невербальними) засобами та впливає на адресата.

Найчастіше термін «мовний вплив» вживається у вузькому сенсі як «використання особливостей пристрою і функціонування перерахованих знакових систем і перш за все природної мови, з метою побудови повідомлень, що володіють підвищеною здатністю впливу на свідомість і поведінку адресата або одержувачів повідомлення» (Паршин).

Необхідно врахувати, що в процесі комунікації кожен учасник має свої інтереси й цілі, тому адресат не готовий відразу слідувати вказівкам оратора, і, щоб протистояти впливу з його боку, ця людина оточує себе захисним бар'єром. Класифікація бар'єрів і їх вплив на продуктивність спілкування розглянуті в роботах багатьох авторів. Подолання цього психологічного захисту — ключовий момент у процесі впливу. Так, за визначенням Г. Г. Матвєєвої, мовленнєвий вплив — це «вплив на свідомість і поведінку одержувача автором тексту і подолання автором захисного бар'єру одержувача» (Матвєєва, 1999: 54). На думку П. Б. Паршина, успішне «подолання захисного бар'єра» реципієнта — це і є те, що розуміється під мовним впливом у вузькому сенсі й вивчається спеціальною дисципліною — теорією мовного впливу (Паршин, Пирогова, Баранов, 2000). Другий ключовий момент — досягнення комунікативної мети: «Ефективний мовленнєвий вплив — це дозвіл мовця досягти поставленої мети (або цілей) і зберегти баланс відносин зі співрозмовником (комунікативну рівновагу), тобто залишитися з ним в нормальних відносинах, не посва-

ритися» (Стернин, 2012: 51). Таким чином, мовний вплив у вузькому сенсі — це більш конкретний, цілеспрямований процес.

Мовний вплив як комунікативний акт передбачає наявність суб'єкта, об'єкта і цілей. Суб'єктом впливу або адресантом виступає той, хто прагне вплинути на співрозмовника за допомогою мови. Об'єкт впливу або адресат — той, хто відчуває на собі цей вплив (слухач, співрозмовник, аудиторія і т. д.). Основними цілями у спілкуванні є: 1) інформаційна — донести повідомлення до адресата, переконатися, що його отримано; 2) предметна — отримати, дізнатися що-небудь або змінити поведінку співрозмовника; 3) комунікативна — встановлення, підтримання контакту зі співрозмовником (Стернин, 2012). Ефективний мовленнєвий вплив передбачає досягнення всіх трьох цілей.

Існує безліч різновидів мовного впливу. В основу роботи покладена гіпотеза про те, що існують мовні засоби маніпуляції інформацією, використання яких дозволяє ефективно впливати на адресата.

В залежності від інтенцій мовця (прагмалінгвістичний підхід) виділяються такі види мовної дії, які співвідносяться з типами мовних актів і жанрів:

- 1) соціальний вплив (вітання, прощання, подяка і т. ін.);
- 2) волевиявлення (наказ, прохання, пропозиція, порада і т. ін.);
- 3) роз'яснення та інформування (попереджати, пояснювати та ін.);
- 4) оцінний (осуд, схвалення, звинувачення, виправдання) і емоційний (образ, погроза, насмішка, ласка, розрада) мовний вплив (Федорова, 1991).

До основних способів мовного впливу відносять переконання, спонукання і навіювання (Стернин, 2001; Седов, 2011; Панкратов, 2001).

Переконання — це вплив на свідомість особистості через звернення до її власного мислення, «тобто людині, до якої доведена якась інформація, прямо або побічно пропонується: осмислити її; критично підійшовши до неї, відібрати істотне, істинне, відкинути хибне; певним чином систематизувати сприйняте; виробити судження, висловити або залишити при собі оцінку; в залежності від результатів проходження перерахованих етапів прийняти рішення і т. д.» (Сергєєва, 2002). Переконання зачіпає раціональну та емоційну сферу

людини. Воно здійснюється за допомогою логічних операцій (аргументації, обґрунтування та ін.), які можуть поєднуватися з емоційним впливом. Процес переконання являє собою дискусію, мета якої — переконати людину або групу прийняти точку зору суб'єкта впливу, погодитися з ним.

Спонування (волевиявлення) — це вплив на волю адресата, а не на його почуття чи розум. Співрозмовника спонукають діяти відповідно до бажань мовця. Спонування може бути прямим або непрямим і виявлятися в таких формах, як прохання, заклик, наказ, примус, умовляння і т. ін. І. А. Стернин виключає з цього списку примус, оскільки «мовний вплив як наука про ефективне у цивілізованому спілкуванні вчить нас обходитися без примусу» (Стернин, 2001: 61).

Навіювання (сугестія), на відміну від переконання і спонування, являє собою вплив на підсвідомість людини — на її емоції та почуття, а вже потім — на її думку, волю і поведінку. В основі навіювання лежить беззастережна віра у щось, а не усвідомлене розуміння сенсу сказаного (Панкратов, 2001; Сергеечева, 2002).

Як зазначає К. Ф. Седов, сугестія існувала ще в первісному суспільстві, де виявлялася у формі магії й допомагала зберегти цілісність колективу (Седов, 2011). Сьогодні ж способи навіювання використовуються в різних цілях у психотерапії, рекламі, журналістиці та міжособистісному спілкуванні.

У процесі навіювання відбувається вплив на психіку адресата, знижується свідомість і критичність при сприйнятті інформації, що може привести до виникнення уявлень, які не відповідають дійсності. Сугестор прагне ввести адресата в певний психофізичний стан і прищепити йому ідеї, почуття, емоції проти волі й в обхід свідомості (Бехтерев, 2001). Сугестія може бути прямою і непрямую, навмисною і ненавмисною, оперативною та неоперативною, індивідуальною і колективною (Гончаров, 1995). Різноманітність форм навіювання пов'язана з пошуком ефективних методів впливу.

В рамках нашої роботи в першу чергу важливо зрозуміти, яке місце в теорії мовного впливу займає саме маніпуляція (маніпулювання).

Сам термін «маніпуляція» походить від латинського слова *manipulus*, що означає «жменя», «пучок», яке у свою чергу походить від слів *manus* — «рука», *pleo* — «наповнювати» (Этимологический словарь, 2007).

Можна сказати, що такі особливості, як ручний характер цього процесу, наявність спритності, вправності при виконанні дій-маніпуляцій, впливають з самої етимології слова. Спочатку маніпуляцією називалося майстерне володіння руками під час демонстрації фокусів і карткових ігор. Згодом ця майстерність перетворилася на засіб впливу на психіку людини.

Маніпуляція — це психолінгвістичний процес. Тому для її вивчення потрібна інтеграція результатів психологічних і власне лінгвістичних досліджень.

У лінгвістиці маніпуляція (або маніпулювання) розглядається як різновид мовного впливу (І. А. Стернин, А. А. Данилова, Г. А. Копніна, К. Ф. Седов і ін.). На думку І. А. Стерніна, головним критерієм розмежування цих понять виступає свідомість або несвідомість дій адресата: «Мовний вплив — це вплив на людину за допомогою мови з метою переконати її свідомо прийняти нашу точку зору, свідомо прийняти рішення про будь-які дії, передачу інформації й т. ін. А маніпулювання — це вплив на людину з метою спонукати її повідомити інформацію, зробити вчинок, змінити свою поведінку і т. ін. неусвідомлено або всупереч його власній думці, наміру» (Стернин, 2001: 67).

У процесі комунікації маніпулювання здійснюється за допомогою мовних засобів і мовних способів. Тому в лінгвістиці цей процес називається «мовним (мовним) маніпулюванням». Незважаючи на існування дихотомії «мова — мова», дослідники не розмежовують ці терміни: «Мовна (мовна) маніпуляція (маніпулювання) — різновид маніпулятивного впливу, здійснюваного шляхом майстерного використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на когнітивну і поведінкову діяльність адресата» (Копніна, 2012: 24). Особливий інтерес представляє точка зору К. Ф. Седова, який відносить мовну маніпуляцію до предмета сугестивної психології й розуміє її як «вплив на людину, управління її почуттями, думками, вчинками, який здійснюється поза її волею» (Седов, 2016: 101), але одночасно на її користь.

На наш погляд, прихований характер впливу є основною ознакою маніпуляції. Саме в цьому полягає складність цього феномена: маніпулятор впливає не явно, а приховано, і у зв'язку з цим адресату часто не вдається розпізнати його справжні наміри і захиститися від

такого роду дій. Очевидно, що цей критерій є вирішальним фактором успішного маніпулювання: адресат не повинен здогадуватися про наміри мовця.

«Специфіка маніпуляції полягає в тому, що цей засіб впливу належить до засобів принципово непрямого спілкування: якщо мовець скаже, що його повідомлення має маніпулятивну мету, то станеться «іллокутивне самогубство», комунікація набуде несерйозного характеру» (Карасик, 2002).

Маніпулятор приховує свої справжні наміри, застосовує засоби, що відволікають, щоб донести до адресата необхідну інформацію, а в об'єкта маніпуляції виникає ілюзія самостійності прийняття рішень. На цю важливу ознаку вказує і Г. А. Копніна: «Сутність маніпулятивного впливу полягає в тому, щоб перекласти відповідальність за вчинені дії на адресата, причому так, щоб в останнього створилася ілюзія свободи в ухваленні рішення» (Копніна, 2012: 21). Не можна забувати й про те, що цілі, бажання або наміри маніпулятора не збігаються з тими, які є в адресата в даний момент, що власне і є причиною звернення до маніпуляції. Якщо ж розпізнати наміри автора повідомлення, то можна запобігти процесу маніпуляції.

Вигоду тут слід розглядати в найширшому сенсі, оскільки мета може бути благородною і, навпаки, корисливою. Тому погодимось з К. Ф. Седовим в тому, що мистецтво маніпуляції — «двосічна зброя: в руках людини досвідченої, моральної (наприклад, педагог, психотерапевт) вона може принести багато користі; проте вона може стати знаряддям досягнення корисливих цілей, важелем самоствердження, приниження і джерелом зла» (Седов, 2011: 212).

Питання про моральний бік такого впливу залишається відкритим. П. Б. Паршин зазначає, що терміни «маніпуляція», «маніпулювання» мають неприємну властивість: «вони оцінювальні, і в силу цього самі по собі мають маніпулятивний потенціал» (Паршин, 2000: 57). На думку Г. А. Копніної, використання маніпуляції «в ситуаціях, коли можливий відкритий вплив на співрозмовника, є порушенням риторичної етики» (Копніна, 2012: 16). Однак не погодимось з тим, що маніпуляція — це погано, як прийнято думати. Вона є способом досягнення особистих цілей і виникає на етапі, коли не вдається відкрито вплинути на суперника або тиснути на нього, але при цьому не завжди завдає шкоди. Ми розглядаємо маніпуляцію як нейтральний

термін, а не як лайливе слово або морально обвинувачувальний вид мовного впливу. При аналізі мовного маніпулювання слід враховувати всі фактори, що впливають на процес комунікації.

Необхідно також розмежовувати такі форми впливу на адресата:

1) маніпулятивний і некоректний мовленнєвий вплив.

Маніпуляція відрізняється від впливу, здійснюваного за допомогою некоректних засобів. Наприклад, коли використовуються софізми при переконанні або вдаються до підкупу, зваблювання, провокації при спонуканні й т. ін.

2) маніпулятивний і актуалізаційний вплив.

Особливості цих двох форм розглянуті Е. Шостромом в роботі «Людина-маніпулятор. Внутрішня подорож від маніпуляції до актуалізації» (2008). Основними рисами актуалізатора є повага до особистості співрозмовника, чесність, свобода у вираженні своїх думок, віра в себе та інших й т. ін. (Шостром, 2008). Маніпулятор же найчастіше не враховує інтереси адресата.

3) продуктивна і непродуктивна маніпуляція.

К. Ф. Седов розмежовує продуктивну і непродуктивну (конфліктну) маніпуляцію. «Непродуктивною (конфліктною) формою маніпуляторного впливу слід вважати висловлювання, мета якого — негативний емоційний стан (фрустрація) комунікативного партнера» (Седов, 2011: 217). Така форма передбачає досягнення результату шляхом демонстрації переваги над співрозмовником, самоствердження за його рахунок.

«Продуктивна маніпуляція — це маніпуляція «на благо», коли прихований вплив не тільки не фруструє об'єкт впливу, але навіть покращує його емоційно-психологічний стан» (Седов, 2003). На тлі цього позитивного емоційного стану адресат приймає рішення і здійснює вчинки, які можуть бути вигідні як маніпулятору, так і йому самому. Центральним мовним жанром, що втілює в собі продуктивну маніпуляцію, є комплімент.

Така диференціація форм впливу на адресата відображає різні рівні володіння мовою і може бути представлена у вигляді ієрархії, на нижній сходинці якої буде розташовуватися непродуктивна маніпуляція, а на верхній — мовна актуалізація.

Вплив може набувати різних форм й здійснюватися не тільки в рамках мовної маніпуляції. Відсутність термінологічної точності, за-

гальновизнаної класифікації засобів і засобів, а також міждисциплінарний характер предмета дослідження зближують маніпуляцію з такими поняттями, як риторично організована мова, мовна демагогія, пропаганда, нейролінгвістичне програмування (НЛП). Розмежування цих понять є дискусійним питанням, оскільки на практиці спостерігається використання різних засобів впливу. Наприклад, риторичні засоби зустрічаються при маніпуляції, і навпаки, маніпулятивні мовні способи — в риторично організованому дискурсі й т. ін. Але все ж мовне маніпулювання відрізняється від цих форм впливу.

У процесі комунікації риторично організована мова теж впливає на адресата, тому І. А. Стернин включає риторіку, як науку про ефективну публічну промову, до складу теорії мовного впливу (Стернин, 2001, 2011). Риторика вивчає мовну поведінку того, хто говорить і пише (ритора), його комунікативні вміння і навички. Але водночас вона пов'язана також з теорією аргументації. Тим самим риторика вчить не маніпулюванню, а такому способу мовного впливу як переконання. Щоб довести правильність своєї точки зору, зміцнити думку аудиторії, ритор звертається до аргументів і включає у свою промову докази (факти, приклади, думки, висновки й т. ін.). Переконання, на відміну від маніпуляції, проходить у відкритій формі та засноване на свідомому прийнятті пропонованої точки зору.

Найважливіші принципи, що регулюють мовну комунікацію, були сформульовані американським лінгвістом, філософом Г. П. Грайсом у вигляді так званих максим. Одним з них є принцип кооперації, згідно з яким комунікативна мета і її реалізація повинні бути однаково зрозумілі співрозмовникам, і кожен повинен будувати свої висловлювання так, щоб діалог просувався в потрібному напрямку: «Твій комунікативний внесок на даному етапі діалогу має бути таким, якого вимагає спільно прийнята мета (напрямок) цього діалогу» (Грайс, 1985: 222). На наш погляд, цього принципу не дотримуються при маніпуляції, оскільки цей процес не передбачає наявності «спільно прийнятої мети». Адже маніпулятор керується особистими цілями, не враховує інтереси співрозмовника і є нещирим стосовно нього. «В процесі мовного маніпулювання порушуються такі основні правила поведінки ритора, як чесність (заборона на введення аудиторії в оману щодо змісту, цілей мови й т. ін.), скромність (заборона на публічні образи й бездоказові прямі оцінки), передбачливість (забо-

рона на інформування про химерну небезпеку, заборона на введення паніки)» (Данилова, 2011: 19). Однак в риторичному тексті зустрічається використання способів мовного маніпулювання, попри те, що вводити адресата в оману вважається неприйнятним. І, навпаки, багато риторичних засобів (паралельні конструкції, повтори, стежки й т. ін.) використовуються в процесі прихованого впливу. Вони застосовуються для того, щоб зробити вплив більш ефективним, через те, що надають тексту виразність і образність. Тому маніпуляцію часто пов'язують з «чорною риторикою» (Бредемайер, 2014), в основі якої лежить використання нечесних способів ведення дискусій, порушення правил спілкування і спору.

Отже, головна відмінність риторично організованої мови від маніпуляції в тому, що це відкритий вплив, при якому погляди адресата змінюються усвідомлено, а не поза його волею.

Особлива організація тексту, що сприяє виникненню помилок у свідомості адресата, є ознакою не тільки маніпуляції, але і мовної демагогії. Демагогія визначається як «заснований на навмисному перекрученні фактів вплив на почуття, інстинкти малосвідомої частини мас; міркування або вимоги, засновані на грубо односторонньому тлумаченні чогось» (2007).

Способи й засоби лінгвODEMAГОГІЇ розглянуті в роботах багатьох науковців. Демагогами називають тих, хто дають порожні, нездійсненні обіцянки, гіперболізують свої досягнення, прагнуть домогтися власних цілей обманом і лестощами. Мовна демагогія переважає в політичному дискурсі. Ю. Л. Нестеренко розділив демагогічні засоби на три класи: спростування аргументації, ігнорування аргументації й дискредитація аргументації (Нестеренко, 2007). Дослідник підкреслює необґрунтованість і бездоказовість тверджень адресанта.

Мовна демагогія і маніпуляція припускають навмисне введення адресата в оману. Однак, попри спільність, між цими явищами спостерігаються відмінності. У процесі мовної демагогії відбувається впровадження у свідомість адресата помилкових уявлень про дійсність, в той час як маніпуляція ґрунтується на «недоступності для адресата мовлення незалежних джерел інформації та провокує помилкові висновки з формально справжніх передумов» (Хазагеров, 2012: 17). Створюються такі умови, які змушують адресата прийняти точку зору мовця.

Дуже складно розмежувати маніпуляцію і пропаганду. З одного боку, маніпуляція розглядається як складова частина пропаганди, з іншого боку, пропаганда вважається засобом політичної маніпуляції. Обидва типи впливу Б. Н. Бессонов назвав «інструментами духовного поневолення» (Бессонов). Складність полягає в тому, що неможливо чітко визначити межі між цими явищами: в пропаганді зустрічається використання прийомів прихованого впливу, а при маніпулюванні можливе застосування пропагандистських засобів (наприклад, відбір інформації, спотворення фактів, звернення до вузького кола експертів, демонізація ворога й ін).

Пропагандист, як і маніпулятор, прагне підпорядкувати адресата своїй волі. «Пропаганда включає майстерне використання образів, гасел і символів, що грає на наших забобонах і емоціях» (Аронсон, Пратканис 2003). Але на відміну від маніпуляції, в основі пропаганди лежить ідеологія (Данилин, 2009; Войтасик, 1981), оскільки це процес цілеспрямованого поширення, навіть нав'язування певної системи поглядів та ідей, що інформація, яка повідомляється, може бути правдою, напівправдою або навіть брехнею. Щоб вплив був ефективним, пропагандист добирає необхідні мовні засоби. Його мета — вплинути на громадську думку і поведінку, сформувати позитивне або негативне ставлення до об'єкта або події.

Таким чином, відмітними рисами пропаганди є відкритий, наступальний характер протікання, емоційна подача інформації й наявність будь-якої ідеї, яку необхідно поширити.

Нейролінгвістичне програмування (НЛП) — напрям в практичній психології та психотерапії, який займається створенням моделей поведінки та втіленням їх в життя. Основи НЛП були розроблені американськими вченими Річардом Бендлером і Джоном Гріндером в середині сімдесятих років XX століття. «НЛП займається проблемою впливу, який чинить мовне програмування психічних процесів й інших функцій нервової системи, а також вивчає, яким чином психічні процеси й нервова система формують нашу мову, мовні шаблони та знаходять в них віддзеркалення» (Дилтс, 2014: 16). Методи НЛП знаходяться на стику декількох дисциплін: психології, психотерапії, програмування і мовознавства. З їх допомогою встановлюється взаємозв'язок мови, мислення і поведінки людини.

Мова розглядається як засіб комунікації, репрезентації та програмування. На наш погляд, НЛП відрізняється від маніпуляції тим, що воно спрямоване на психіку, мозок людини, дозволяє оволодіти необхідними вміннями та навичками для того, щоб стати ефективним комунікатором або підпорядкувати людину своїй волі. Знання методів НЛП дає людям більше варіантів поведінки (О'Коннор, Сеймор, 1997). Маніпуляція сама по собі не передбачає свободи вибору і заглиблення в підсвідомість людини.

Висновки. Отже, проблема маніпулятивного впливу містить безліч окремих питань. Одним з таких є питання про співвідношення маніпуляції й суміжних з нею явищ — риторично організованої мови, мовної демагогії, пропаганди та НЛП. В основі всіх цих процесів лежить прагнення мовця вплинути на адресата, підпорядкувати його своїй волі, а також використання мови як інструменту впливу. Однак, всупереч подібності, ці форми впливу мають свої особливості та відрізняються від мовного маніпулювання. Риторика вчить переконувати, впливати у відкритій формі так, що адресат усвідомлено приймає запропоновану точку зору.

Мовна демагогія — це використання бездоказової, навмисно спотвореної інформації, мовних штампів, емоційно забарвлених слів і виразів з метою домогтися результату обманом і лестошами. Пропаганда — це поширення будь-якої ідеології з метою вплинути на громадську думку і поведінку. НЛП — тип впливу, що призводить до зміни мислення і поведінки адресата шляхом введення в певний психофізичний стан.

Розмежування маніпуляції й суміжних з нею явищ є дискусійним питанням, оскільки немає загальновизнаної класифікації маніпулятивних засобів та способів. Основна складність полягає в тому, що на практиці спостерігається змішання типів і засобів впливу. Наприклад, риторичні або пропагандистські способи використовуються під час маніпуляції, і навпаки. Вибір засобів і способів залежить від цілей мовця, від адресата і самого процесу впливу.

Основні ознаки маніпуляції — прихований характер впливу, прагнення підпорядкувати адресата своїй волі; майстерне володіння словом і психологічними навичками; особлива мовна організація тексту, що сприяє виникненню помилок у свідомості співрозмовника; створення ілюзії самостійності прийняття рішень і відсутність захис-

ної реакції в адресата. У сукупності всі ці ознаки відрізняють маніпуляцію від способів мовного впливу (переконання, спонукання) і суміжних з нею явищ (риторично організованої мови, мовної демагогії, пропаганди, НЛП). Маніпулювання застосовується в політиці, рекламі, сфері PR, педагогіці, судовій практиці, психотерапії, літературі, неофіційному спілкуванні й т. ін.

Складнощі вивчення маніпуляції обумовлені відсутністю в лінгвістиці термінологічної точності, загальновизнаної класифікації засобів і способів, міждисциплінарним характером предмета дослідження і змішаним різновидом впливу в мовних практиках.

ЛІТЕРАТУРА

- Аккурт В. Є. Теоретичні аспекти поняття сугестивності в лінгвістиці. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2019. Вип. 28. С. 5–13.
- Аронсон Э., Пратканис Э. Р. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседнежное использование и злоупотребление. Санкт-Петербург : Прайм-Евроник, 2003. 384 с.
- Бессонов Б. Н. Пропаганда и манипуляция как инструменты духовного порабощения. Москва : Мысль, 1971. 295 с.
- Бехтерев В. М. Внушение и его роль в общественной жизни. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 256 с.
- Бредемайер К. Черная риторика: Власть и магия слова. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2014. 183 с.
- Бэндлер Р., Гриндер Дж. Большая энциклопедия НЛП. Структура магии. Москва : АСТ, 2015. 445 с.
- Войтасик Л. Психология политической пропаганды. Москва : Прогресс, 1981. 280 с.
- Гончаров Г. А. Суггестия: теория и практика. Москва : КСП, 1995. 320 с.
- Грайс Г. П. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика*. Москва : Прогресс, 1985. Вып. XVI. С. 217–237.
- Данилин П. В. Пропаганда и идеология. Манипуляции. Типология. URL: http://evartist.narod.ru/text28/0001.htm#з_лек_02 (дата звернення: 21.12.2019).
- Данилова А. А. Манипулирование словом в средствах массовой информации. Москва : Добросвет : Изд-во «КДУ», 2011. 232 с.
- Дейк Т. А. ван. Дискурс и власть : Репрезентация доминирования в языке и коммуникации. Москва : Книжный дом «Либроком», 2013. 344 с.
- Дилтс Р. Фокусы языка. Изменение убеждений с помощью НЛП. Санкт-Петербург : Питер, 2014. 256 с.
- Дюбуа Ж. Общая риторика. Москва : Прогресс, 1986. 392 с.
- Иванова К. В. Концепции лингвистического исследования речевого воздействия. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов, 2012. № 5 (16). С. 88–91.

- Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
- Карнеги Д. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. Москва : Прогресс, 1992. 712 с.
- Королева Т., Попова О. Психолінгвістичні аспекти відтворення китайськомовного військово-політичного дискурсу українською мовою. *Psycholinguistics. Серія : Філологія*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 25 (2). С. 92–116.
- Копнина Г. А. Речевое манипулирование : учеб. пособие. Москва : Флинта, 2012. 170 с.
- Матвеева Г. Г. Диагностирование личностных свойств автора по его речевому поведению. Ростов-на-Дону : Изд-во Донского юридического института, 1999. 83 с.
- Нестеренко Ю. Л. Демагогия. Классификация демагогических приемов с примерами и советами по противодействию. URL: [http://wikilivres.ru/Демагогия_\(Нестеренко\)](http://wikilivres.ru/Демагогия_(Нестеренко)) (дата звернення 11.12.2019).
- О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Введение в нейролингвистическое программирование : новейшая психология личного мастерства. Челябинск : Версия, 1997. 256 с.
- Панкратов В. Н. Психотехнология управления людьми : практическое руководство. Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2001. 324 с.
- Паршин П. Б. Речевое воздействие. URL : <http://www.krugosvet.ru/node/38583> (дата звернення 12.01.2020).
- Паршин П. Б., Пирогова Ю. К., Баранов А. Н. Рекламный текст: семиотика и лингвистика. Москва : Издательский дом Гребенникова, 2000. 270 с.
- Седов К. Ф. Дискурс как суггестия : Иррациональное воздействие в межличностном общении. Москва : Лабиринт, 2011. 336 с.
- Седов К. Ф. Общая и антропоцентрическая лингвистика. Москва : Издательский Дом ЯСК, 2016. 440 с.
- Сергеева В. Приемы убеждения. Стратегия и тактика общения. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 192 с.
- Стернин И. А. Основы речевого воздействия: учеб. издание. Воронеж : Истоки, 2012. 178 с.
- Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж : Истоки, 2001. 252 с.
- Тарасов Е. Ф. Речевое воздействие как проблема речевого общения. Москва : Наука, 1990. С. 3–14.
- Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения. *Вопросы языкознания*. Москва, 1991. № 6. С. 46–50.
- Хаззагеров Г. Г., Корнилова Е. Е. Риторика делового человека: учеб. пособие. Москва : Флинта, 2016. 136 с.
- Шостром Э. Человек-манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации. Москва : Апрель-Пресс ; Психотерапия, 2008. 192 с.
- Этимологический словарь русского языка / под общ. ред. А. Ф. Журавлева, Н. М. Шанского. Москва : Изд-во МГУ, 2007. Вып. 10. 400 с.
- Bolinger D. Language — the Loaded Weapon: the Use and Abuse of Language. N. Y. : Longman, 1980. 224 p.
- Dilts R. B. Sleight of mouth. The magic of conversational belief change. California : Meta Publications, 1999. 330 p.
- Lakoff R. T. Talking Power: The Politics of Language. N. Y. : Basic Books, 1990. 324 p.

МЕТОДЫ МАНИПУЛЯТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ЛИНГВИСТИКЕ

Владислава Аккурт

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения

«Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: ladyboss2105@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3542-3428>

АННОТАЦИЯ

Слова, как правило, употребляются в своем прямом значении, но часто предоставляемая информация имеет скрытый характер. Манипулирование применяется практически во всех сферах деятельности человека, что и обуславливает актуальность среди исследователей.

В статье рассматриваются основные точки зрения на языковое манипулирование как сложный психолингвистический процесс и разновидность речевого воздействия методом анализа, синтеза и обобщением научных исследований отечественных и зарубежных специалистов в области лингвистики, психологии, риторики, НЛП и теории дискурса.

Несмотря на то, что манипуляционные возможности языка все чаще становятся объектом различных лингвистических исследований, основные сложности изучения феномена речевого воздействия сохраняются до сих пор. Они обусловлены междисциплинарным характером предмета исследования, смешением различных способов воздействия языковой практики и отсутствием в лингвистике общепризнанной классификации средств и способов манипуляции.

Основными характеристиками манипуляции являются: имплицитный характер воздействия; стремление подчинить адресата своей воле, изменить его взгляды, представления; обладание языковыми и психологическими навыками на высоком уровне; особая языковая структура текста способствует возникновению ошибок в сознании собеседника; отсутствие защитной реакции у адресата и создание у него впечатления, будто он сам принял решение. В совокупности все эти признаки отличают языковую манипуляцию от других форм воздействия (риторически организованного языка, демагогии, пропаганды и нейролингвистического программирования).

Ключевые слова: речевое воздействие, нейролингвистическое программирование, суггестия, манипуляция, убеждение, побуждение, пропаганда.

MANIPULATORY INFLUENCE METHODS IN LINGUISTICS

Vladyslava Akkurt

Candidate of Philology, Senior Lecturer at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”

Odesa, Ukraine

e-mail: ladyboss2105@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3542-3428>

SUMMARY

Words are usually used in their direct meaning, but often the information provided is hidden. Manipulation is used in almost all spheres of human activity — in politics, advertising, jurisprudence, literature, psychotherapy, training, informal communication, etc., that makes it relevant for researchers.

The article deals with the main points of view on linguistic manipulation as a complex psycholinguistic process and a kind of linguistic influence by the method of analysis, synthesis and generalization of scientific researches of native and foreign specialists in linguistics, psychology, rhetoric, neurolinguistic programming and discourse theory.

Although the manipulative capacity of language is increasingly becoming the object of various linguistic studies, the main complexities of studying the phenomenon of speech influence remain. They are due to the interdisciplinary nature of the subject matter, the confusion of different modes of influence in language practices, and the lack of a generally accepted classification of means and methods of manipulation in linguistics.

The main features of manipulation are: the hidden nature of the influence; the desire to subordinate the addressee of his will, change his views, perceptions, etc.; mastery of language and psychological skills; special linguistic organization of the text that contributes to errors in the interlocutor's mind; lack of a defensive response from the addressee and the creation of the illusion of decision-making independence. Taken together, all these features distinguish linguistic manipulation from other forms of influence (rhetorically organized language, linguistic demagoguery, propaganda, and neurolinguistic programming).

Key words: speech influence, neurolinguistic programming, suggestion, manipulation, persuasion, motivation, propaganda.

REFERENCES

- Akkurt V. Ye. Teoretychni aspekty ponyattya suhestyvnosti v linhvistytsi. [Theoretical aspects of the concept of suggestion in linguistics]. *Naukovyi Visnyk Pivdennoukrainskoho Natsionalnoho Pedagogicheskoho Universytetu imeni K. D. Ushynskoho. Linhvistychni nauky — Scientific Research Issues of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky: Linguistic Sciences*, 28, 5–13 [in Ukrainian].

Aronson, E., Pratkanis E. R. (2003). *Epokha propagandy: Mekhanizmy ubezhdeniya, povsednevnoye ispol'zovaniye i zloupotrebleniye* [The era of propaganda: The mechanisms of persuasion, daily use and abuse]. Saint Petersburg: praim-YEVROZNAK [in Russian].

Bessonov, B. N. (1971). *Propaganda i manipulyatsiya kak instrumenty dukhovnogo porobshcheniya* [Propaganda and manipulation as tools of spiritual enslavement]. Moscow: Mysl' [in Russian].

Bekhterev, V. M. (2001). *Vnusheniye i yego rol' v obshchestvennoy zhizni* [Suggestion and its role in public life]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

Bredemayyer, K. (2014). *Chernaya ritorika: Vlast' i magiya slova* [Black Rhetoric: power and magic of words]. Moscow: Al'pina Biznes Buks [in Russian].

Bendler, R. & Grinder, Dzh. (2015). *Bol'shaya entsiklopediya NLP. Struktura magii* [Great Encyclopedia of NLP. The structure of magic]. Moscow: AST [in Russian].

Voytasik, L. (1981). *Psikhologiya politicheskoy propagandy* [Psychology of political propaganda]. Moscow: Progress [in Russian].

Goncharov, G. A. (1995). *Suggestiya: teoriya i praktika* [Suggestion: theory and practice]. Moscow: «KSP» [in Russian].

Grays, G. P. (1985). Logika i rechevoye obshcheniye [Logic and verbal communication]. *Novoye v zarubezhnoy lingvistike: Lingvisticheskaya pragmatika — New in Foreign Linguistics: Linguistic Pragmatics, XVI*, 217–237 [in Russian].

Danilin, P. V. Propaganda i ideologiya. Manipulyatsii. Tipologiya [Propaganda and ideology. Manipulation. Typology]. *evartist.narod.ru*. Retrieved from http://evartist.narod.ru/text28/0001.htm#z_lek_02. [in Russian].

Danilova, A. A. (2011). *Manipulirovaniye slovom v sredstvakh massovoy informatsii* [Word manipulation in the media]. Moscow: Dobrosvet, «KDU» [in Russian].

Deyk, T. A. van. (2013). *Diskurs i vlast': Reprezentatsiya dominirovaniya v yazyke i kommunikatsii* [Discourse and power: Representation of dominance in language and communication]. Moscow: Knizhnyy dom «LIBROKOM» [in Russian].

Dilts, R. (2014). *Fokusy yazyka. Izmeneniye ubezhdeniy s pomoshch'yu NLP* [Tricks of language. Changing beliefs with NLP]. Saint Petersburg: PITER [in Russian].

Dyubua, Zh. (1986). *Obshchaya ritorika* [General rhetoric]. Moscow: Progress [in Russian].

Ivanova, K. V. (2012). Kontseptsii lingvisticheskogo issledovaniya rechevogo vozdeystviya [Concepts of a linguistic study of speech influence]. *Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki — Philological sciences. Theory and Practice*, 5, 88–91.

Karasik, V. I. (2002). *Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs* [Linguistic Circle: Personality, Concepts, Discourse]. Volgograd: Peremena [in Russian].

Karnegi, D. (1992). *Kak zavoyevyvat' druzey i okazyvat' vliyaniye na lyudey* [How to make friends and influence people]. Moscow: Progress [in Russian].

Kopnina, G. A. (2012). *Rechevoye manipulirovaniye* [Speech manipulation]. Moscow: Flinta [in Russian].

Matveyeva, G. G. (1999). *Diagnostirovaniye lichnostnykh svoystv avtora po yego rechevomu povedeniyu* [Diagnosing the author's personality traits by his speech behavior]. Rostov-na-Donu: Izdatel'stvo Donskogo yuridicheskogo instituta [in Russian].

Nesterenko, Yu. L. Demagogiya. Klassifikatsiya demagogicheskikh priyemov s primerami i sovetami po protivodeystviyu [Demagogy. Classification of demagogic techniques with examples and advice on counteraction]. *wikilivres.ru*. Retrieved from URL: [http://wikilivres.ru/Демагогия_\(Нестеренко\)](http://wikilivres.ru/Демагогия_(Нестеренко))

O'Konnor, Dzh., Seymor, Dzh. (1997). *Vvedeniye v neyrolingvisticheskoye programirovaniye: noveyshaya psikhologiya lichnogo masterstva* [Introduction to neuro-linguistic programming: the latest psychology of personal mastery]. Chelyabinsk: Versiya [in Russian].

Pankratov, V. N. (2001). *Psikhotekhnologiya upravleniya lyud'mi: prakticheskoye rukovodstvo* [Psychotechnology of people management: a practical guide]. Moscow: Izdatel'stvo Institutata Psikhoterapii [in Russian].

Parshin, P. B. Rechevoye vozdeystviye [Speech influence]. *krugosvet.ru*. Retrieved from URL: <http://www.krugosvet.ru/node/38583>

Parshin, P. B., Pirogova Yu. K., Baranov A. N. (2000). *Reklamnyy tekst: semiotika i lingvistika* [Advertising text: semiotics and linguistics]. Moscow: Izdatel'skiy dom Grebennikova [in Russian].

Sedov, K. F. (2011). *Diskurs kak suggestiya: Irratsional'noye vozdeystviye v mezhluchnostnom obshchenii* [Discourse as suggestion: Irrational impact in interpersonal communication]. Moscow: Labirint [in Russian].

Sedov, K. F. (2016). *Obshchaya i antropotsentricheskaya lingvistika* [General and anthropocentric linguistics]. Moscow: Izdatel'skiy Dom YASK [in Russian].

Sergeycheva, V. (2002). *Priyemy ubezhdeniya. Strategiya i taktika obshcheniya* [Methods of persuasion. Strategy and tactics of communication]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

Sternin, I. A. (2012). *Osnovy rechevogo vozdeystviya* [The basics of speech influence]. Voronezh: Istoki [in Russian].

Sternin, I. A. (2001). *Vvedeniye v rechevoye vozdeystviye* [Introduction to speech influence]. Voronezh: Istoki [in Russian].

Tarasov, Ye. F. (1990). *Rechevoye vozdeystviye kak problema rechevogo obshcheniya* [Speech influence as a problem of speech communication]. Moscow: Nauka [in Russian].

Fedorova, L. L. (1991). Tipologiya rechevogo vozdeystviya i yego mesto v strukture obshcheniya [Typology of speech influence and its place in the structure of communication]. *Voprosy yazykoznaniya — Linguistics Issues*, 6, 46–50. [in Russian].

Khazagerov, G. G., Kornilova Ye. Ye. (2012). *Ritorika delovogo cheloveka* [Rhetoric of a business person]. Moscow: Flinta [in Russian].

Shostrom, E. (2008). *Chelovek-manipulyator. Vnutrenneye puteshestviye ot manipulatsii k aktualizatsii* [Man manipulator. The inner journey from manipulation to actualization]. Moscow: Aprel'-Press, Psikhoterapiya [in Russian].

Zhuravlev, A. F. & Shanskoi, N. M. (Eds.). (2007). *Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka* [Etymological dictionary of Russian language] (10th ed.). Moscow: MGU [in Russian].

Bolinger, D. (1980). *Language — the Loaded Weapon: the Use and Abuse of Language*. New York: Longman [in English].

Dilts, R. B. (1999). Sleight of mouth. The magic of conversational belief change. California: Meta Publications [in English].

Korolova, T. & Popova, O. (2019). Psyholingvistychni aspekty vidtvorennya kytais-komovnoho viiskovo-politychnoho dyskursu ukrainskoiu movoiu [Psycholinguistic Aspects of Reproducing the Chinese Military and Political Discourse in Ukrainian]. *Psycholinguistics*, 25 (2), 92–116 [in Ukrainian].

Lakoff, R. T. (1990). *Talking Power: The Politics of Language*. New York: Basic Books [in English].

Стаття надійшла до редакції 01.10.2019

ВЛАСНІ НАЗВИ БУДИНКІВ У СФЕРІ МІСЬКОЇ ТОПОНІМІКИ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Евеліна Боєва

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна
e-mail: evelinaboeva4@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5966-0538>

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальній лінгвістичній проблемі — дослідженню феномена номінації сучасних будинків (ойкодомонімів), що щільно пов'язано із процедурою неймінгу як частиною рекламної стратегії. Сучасна реклама є тією частиною масової культури, яка подає інформацію про індивідуальні потреби людей, ґрунтуючись не лише на інформації про товар, а й на демонстрації тих переваг, які покупець отримає, придбавши саме цей товар. Актуальність проблеми пов'язана із активним застосуванням сучасних мовних, рекламних, маркетингових технологій майже в усіх сферах людської діяльності. Метою розвідки є здійснення комплексного якісного та кількісного дослідження ойкодомонімів м. Одеси з урахуванням їх структурно-семантичних особливостей; виокремлення критеріїв, принципів та мотивів номінації сучасних будинків. Визначено лінгвістичний статус ойкодомонімів в ономастичному просторі, обґрунтовано використання відповідної термінології, виявлено основні структурно-семантичні моделі ойкодомонімів. З'ясовано, що ойкодомоніми в основному утворюються шляхом онімізації, трансонімізації, що з боку зовнішньої структури представлено однокомпонентними, двокомпонентними й багатокомпонентними (описовими) конструкціями, де продуктивними виявились перші два класи. Виявлено, що субстантивна модель найменування ойкодомонімів більш продуктивна (близько 57,4 %), ніж ад'єктивна (близько 31,48 %). Власні назви будинків було покласифіковано на нейтральні та конотовані. Доведено, що в основу ойкодомонімів як конотативно маркованих елементів ономастичної системи покладені

асоціативні зв'язки, які містять натяк на особливості архітектури, зовнішнього вигляду, розміри будинків, місце знаходження тощо.

Ключові слова: ойкодомоніми, топоніми, реклама, структурно-семантичні моделі, відапелятивна назва, відономастична назва, конотонім, онімізація, трансонімізація.

Вступ. Прагматика в наш час привертає максимум уваги дослідників, бо віддзеркалює антропоцентризм сучасної науки. Це вчення про відношення знаків до інтерпретаторів, до тих, хто користується знаковими системами (Моррис, 1983: 42). У сучасному світі реклама товарів віддзеркалює прагматичну зорієнтованість. Рекламна функція навіювання, як відомо, починається вже на рівні вибору назви. Із зростанням містобудівництва у великих містах у будівельних компаній в умовах зростаючої конкуренції виникає нагальна потреба виокремити свій продукт серед інших. У структурі будівельних компаній з'являються рекламні відділи, одним із завдань яких є неймінг (створення імен) як частина рекламної стратегії, скерованої на те, щоб споживачі продукту могли відокремити його від великої кількості продуктів тієї ж категорії. Провідною ідеєю статті є висвітлення особливостей іменування сучасних будинків (ойкодомонімів), які складають окремий клас топонімів (за термінологією Н. В. Подольської).

Актуальність проблеми пов'язана із активним застосуванням сучасних мовних, рекламних, маркетингових технологій майже в усіх сферах людської діяльності. У статті досліджується феномен номінації сучасних будинків, а це явище щільно пов'язане із процедурою неймінгу як частиною рекламної стратегії. Сучасна реклама є тією частиною масової культури, яка подає інформацію про індивідуальні потреби людей, ґрунтуючись не лише на інформації про товар, а й на демонстрації тих переваг, які покупець отримає, придбавши саме цей товар (див. праці Т. Ю. Ковалевської, Р. І. Мокшанцева, Г. Г. Почепцова, О. А. Феофанова та ін.). Сьогодні існує значна кількість досліджень лексико-семантичного боку ергонімів (фірмонімів за О. О. Белеєм) та прагматонімів (назв торговельних марок). Це роботи С. А. Копорського, В. В. Лободи, Н. М. Морозової, С. О. Шестакової, В. І. Ткачука, Б. І. Маторіна, Л. М. Соколової, Н. В. Кутузи, Т. О. Хейлик, Л. М. Щетиніна та ін. Клас ойкодомонімів як різновиду топонімів, їх функціонування в умовах сучасності майже не до-

сліджено. Тому виникає необхідність у поглибленні досліджень в цій галузі знань ономастики. Важливість вивчення ономастичної лексики й ергонімів зокрема відзначають вітчизняні та зарубіжні лінгвісти (О. С. Кара-Мурза, Т. Ю. Ковалевська, В. М. Лейчик, М. М. Шимкевич та інші).

Мета та завдання дослідження. Метою розвідки є здійснення комплексного якісного та кількісного дослідження ойкодомонімів м. Одеси з урахуванням їх структурно-семантичних особливостей; виокремлення критеріїв, принципів та мотивів номінації сучасних будинків.

Мета передбачає розв'язання таких завдань: встановлення лінгвістичного статусу ойкодомонімів як окремого різновиду топонімів; дослідження принципів, критеріїв та мотивів номінації сучасних будинків; виявлення структурно-семантичних характеристик назв будинків; виокремлення специфічних рис конотації ойкодомонімів, що передбачає виявлення ступенів їх конотативної градуальності.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом для дослідження слугували газети, журнали та інтернет-сайти з нерухомості, рекламні флаєри та інша рекламна поліграфія, а також безпосередня фіксація назв сучасних будинків, споруджуваних у м. Одесі.

При аналізі ойкодомонімів використовувалися інтерпретаційно-описовий, гіпотетико-дедуктивний та статистичний методи.

Результати та дискусія. Здійснене дослідження сприятиме поглибленому вивченню особливостей лексико-семантичної організації та функціонування ойкодомонімів у сучасному середовищі, зокрема в ролі комерційних найменувань. Результати аналізу можуть бути використані як матеріал для подальшого вивчення та поглиблення досліджень цього класу топонімів.

Зазначимо, що у використанні термінології існує певна термінологічна неусталеність. Деякі дослідники відносять ойкодомоніми до онімічного класу прагматонімів. Під цим терміном умовно об'єднані різні категорії власних імен, що мають денотати в прагматичній сфері діяльності людини, пов'язані з практикою, з предметною галуззю у протиставленні з ідеонімами, які мають денотати в розумовій, художній і ідеологічній сферах людської діяльності (Руднєв, 1997: 110). У другій редакції «Словника російської ономастичної термінології» Н. В. Подольської прагматонім визначається вужче, ніж словесний

товарний знак. Ойкодомонім як установа є різновидом ергоніму, який позначає ділові об'єднання людей, компанії, установи. Ойкодомонім як внутрішньоміський об'єкт може називатися урбанонімом (внутрішньоміський топонім) (Подольська, 1988: 89).

Ми послугуємося терміном ойкодомонім, оскільки він за своєю структурою відповідає наявним онімічним кліше, а за сутністю відбиває риси, що віддзеркалюють особливості номінованого об'єкта. У дослідженні ойкодомонімів надаємо перевагу диференційній функції власних назв як головній та визначальній.

Якщо раніше назви житловим будинкам давали в основному за ім'ям власника (напр. «Воронцовский дворец», «Дом Мещерских» — м. Одеса, вул. Єврейська), «Дом Пашкова» (м. Москва, тепер Рум'янцевський музей), «Всеволодский дом» (м. Коломна) та ін.), то в умовах сучасності такі назви певним чином можна віднести до комерційних найменувань, своєрідних товарних знаків. Сьогодні за законами ринку власності назви дають у рекламних цілях, щоб споживач відрізняв будинок як продукт серед безлічі продуктів тієї самої категорії.

Спираючись на класифікації ергонімів, запропоновані Н. В. Кутузою (Кутуза, 2003), О. О. Белеєм (Белей, 1999) та О. А. Сотниковою (Сотникова, 2004), ми запропонували класифікацію ойкодомонімів, яка ґрунтується на врахуванні внутрішньої лінгвістичної природи твірного слова та формальної організації ойкодомонімів, виявляє нерозривність їх семантичного та структурного аспектів. Загальна кількість досліджуваних назв сучасних будинків в м. Одесі — 54 одиниці (на 01.04.2018 р.). Також для зіставлення використовувалися назви палаців, церков, житлових будинків у різних країнах.

І. Назви відонімного походження:

1. Утворені від різних класів топонімів:

— від **годонімів** (назв вулиць): «Тенистый» (вул. Тіниста), «Французский...», «Адмиральский» (Адміральський пр-т), «Мукачевский» (пров. Мукачевський), «Северный» (від назви провулку), «Дом Наядова» (вул. Наядова), «Марсель» (вул. Марсельська), «Піонер» (вул. Піонерська), «Солнечный» (від назви вулиці), «Дом на Греческой»;

— від **хоронімів** (назви частини території міста, району, кварталу та ін.): «Новая Аркадия», «Корона Новой Аркадии», «Лузановка», «Бу-

зовський» (у Вузівському районі), «Новый Привоз», «Фонтан» (знаходиться в районі 13 ст. Великого Фонтану), «Гагарин Plaza» (на Гагаринському плато), «Золотой берег» (від назви курортної зони на 16 ст. Великого Фонтану). Наприклад, в Москві це такі ойкодомоніми: «Новая Остоженка», «Красная Пресня», «Воробьёвы горы», «У Пречистенки» та ін.;

— від **астіонімів** (назв міст): «Новая Одесса», «Акапулько», «Пальмира» (стародавній астіонім 1–3 ст. н. е.). Наприклад, у Китаї (Гонконг) є назва будинку «The Sorrento» (місто в Італії), в Нью-Йорку — «The Oxford» (від назви міста в Англії);

— від **гідронімів**: «Адриатика» (пелагонім, від назви моря).

2. Від **антропонімів**: «Наполеон & Жозефина» та їх емоційно-оцінних варіантів «Сонечка». Наприклад, в Токіо «Sumida tower»; в Лондоні «Beetham tower», «Edwyn House», в Дубаї «Ахмед Абдул Рахім аль Аттар тауер» та ін.

3. Від **ідеонімів**: «Шах-Наме» (біблійонім, поема Фірдоусі), «Изумрудный город» (від назви казки), «Маскарад» (поема Лермонтова), «5-й элемент» (назва фільму), «7 самураев» (назва фільму). Наприклад, в Москві: «Онегин» (поетонім), «Капитан Немо» (поетонім, літературно-художній антропонім з твору Ж. Верна), «Алые паруса» (твір О. Гріна) та ін.

4. Від **ергонімів** (назв підприємств): «Приморье» (будівельна компанія), «Клубный дом «Гермес» (будівельна компанія «Гермес»), «Прогресс» (будівельна компанія).

5. Від **міфонімів**: «Золотое руно».

6. Від **теонімів**: «Купидон», «Орфей».

7. Від **порейонімів** (назв транспорту): «Мерседес».

II. Відапелятивні назви будинків (утворені на базі апелятивних лексем): «Стрекоза», «Цветок», «Три тополя», «Зелёный мыс», «Княжеский», «Ark-Palace» (іншомовного походження те саме, що «Аркадийский дворец»), «Белый парус», «Морская симфония», «Восходящее солнце», «Серебряные облака», «Чудо-Город», «Синяя Птица», «Четыре Сотки», «Замок цветов», «Marine Villas» (іншомовного походження), «Гранд Парк» (транслітерація з іншомовних слів). Подібні приклади відапелятивних назв будинків у Москві «Особняк», «Круглый», «Панорама», «Текстиль»; в Дубаї: «Bright start tower»; у Нью-Йорку «Rain apartments», «Lipstick building»; в Чикаго «Waterview

tower»; у Гонконгу «Ocean shores», «Sky tower», «The panorama»; в Лондоні «May dew house» та ін.

За структурними особливостями ойкодомоніми поділяються на однокомпонентні назви, двоконпонентні та триконпонентні:

I. Однослівні власні назви:

1) відапелятивні назви у формі однини: «Цветок», «Стрекоза», «Тополёк» (апелятив + демінутивний суфікс -к-);

2) відапелятивні субстантивовані ад'єктиви: «Княжеский»;

3) відонімні назви: «Адриатика», «Пионер» (від назви вулиці Піонерська), «Сонечка» (антропонім+демінутивний суфікс -к-), «Фонтан», «Пальмира» (знаходиться на 13 ст. Великого Фонтану), «Орфей», «Мерседес», «Маскарад» (поема Лермонтова, знаходиться на пров. Лермонтовському), «Купидон», «Марсель», «Акапулько», «Лузановка», «Прогресс» (назва будівельної компанії), «Приморье» (назва будівельної компанії).

4) відтопонімні субстантивовані ад'єктиви: «Северный» (від назви провулку), «Тенистый» (від назви вулиці), «Вузовский» (від назви району), «Мукачевский» (від назви провулку), «Адмиральский» (від назви проспекту), «Французский...» (від назви бульвару), «Солнечный» (від назви вулиці).

II. Двоконпонентні назви, побудовані за схемами словосполучень різних типів:

1) ад'єктив+апелятив: «Золотой берег», «Синяя Птица», «Белый парус», «Зелёный мыс», «Морская симфония», «Серебряные облака» (множина);

2) відтопонімний ад'єктив+апелятив: «Аркадийский дворец»;

3) квалітатив новий+онім (топонім): «Новая Аркадия», «Новый Привоз», «Новая Одесса»;

4) апелятив+апелятив в родовому відмінку: «Замок цветов»;

5) апелятив+онім (топонім) в родовому відмінку: «Жемчужина Фонтана»;

6) ойкодомонімний термін+онім (антропонім) в родовому відмінку: «Дом Наядова»;

7) числівник+апелятив в родовому відмінку: «Семь самураев», «Три тополя», «Четыре сотки»;

8) прислівник+апелятив: «Восходящее солнце»;

9) прикладка+апелятив: «Чудо-Город»;

10) двокомпонентний онім: «Золотое руно» (міфонім), «Изумрудный город» (ідеонім), «Шах-Наме» (ідеонім іншомовного походження), «5-й элемент» (ідеонім);

11) онім (антропонім)+зв'язка (амперсант &)+онім (антропонім): «Наполеон & Жозефина»;

12) онім (антропонім)+іншомовне утворення: «Гагарин Plaza»;

13) іншомовні утворення: «Ark-Palace», «Magpie Villas»;

14) транслітерація з іншомовного утворення «Гранд парк».

III. Трикомпонентні назви:

1) ойкодомонічний термін+прийменник на+онім (топонім) в Місцевому відмінку: «Дом на Греческой»;

2) апелятив+ад'єктив+онім (топонім): «Корона Новой Аркадии»;

3) ойкодомонічний термін (ад'єктив+апелятив)+онім (теонім): Клубный дом «Гермес».

У наданій класифікації ойкодомонічними термінами ми називаємо апелятиви типу: дім, клубний дім, мережа котеджів тощо (пор. банк, асоціація, оптове підприємство та ін. — ергонімічні терміни за визначенням Н. В. Кутузи).

У семантико-семіотичному аспекті назви будинків за їхньою структурою можна поділити на такі різновиди:

1. За семантичними показниками (містять інформацію про іменованний об'єкт):

а) назви, що орієнтують: внутрішні (об'єкт орієнтації знаходиться в місті: вулиця або якась установа, або природний об'єкт, а також назви, що мають метонімічну орієнтацію): «Новый Привоз» (поряд із ринком «Привоз»), «Зелёный мыс» (на Зеленому мисі), «Magpie Villas» (вілі у моря), «Тенистый» (вул. Тіниста), «Марсель» (вул. Марсельська), «Лузановка» (район Лузановка), «Новая Аркадия» (район Аркадії), «Адмиральский», «Французский...», «Мукачевский», «Вузовский», «Дом на Греческой»;

б) назви, що характеризують: назви, в семантиці яких є елементи, що фіксують зовнішній вигляд будинку: «Тополёк», «Белый парус», «Три тополя», «Стрекоза» та ін.; назви, що демонструють співвіднесення з іншими будинками: «Корона Новой Аркадии» (будинки знаходяться поряд із будинком «Новая Аркадия»). Близько 70 % ойкодомонімів м. Одеси є семантичними.

2) семіотичні (які містять певну інформацію про суспільство, історію міста): «Романов двор II» (Москва).

В основі такого розподілу назв лежить типологія, розроблена Т. В. Шмельовою (Шмелёва, 1991: 33–37).

Внутрішня вмотивованість ойкодомонімів зумовила їх поділ на нейтральні та конотовані (за класифікацією Н. В. Кутузи (Кутуза, 2018), де в нейтральних закладено ознаки, що безпосередньо вказують на місце розташування будинку, мають прозору семантичну структуру й виконують номінативно-диференційно-ідентифікуючу функцію («Дом на Греческой», «Лузановка», в Москві «Близ Пушкина», «Воробьёвы горы»). Конотонімам же притаманна багатозначність. В основу ойкодомонімів як конотативно маркованих елементів ономастичної системи покладено асоціативні зв'язки, що містять на тязь на зовнішній вигляд будинку, архітектурні особливості, особливості ландшафту, ознаки елітності, престижності тощо.

Виявлено нейтральні моделі відономастичного й відапелятивного типів. Відтопонімічні моделі нейтральних ойкодомонімів передбачають наявність мотивуючої ознаки за локальними характеристиками. Зафіксовано трикомпонентні конструкції: ойкодомонічний термін прийменник на+топонім у місцевому відмінку: «Дом на Греческой»; однокомпонентні конструкції: відтопонімічний ад'єктив (з онімічним формантом -ский/-н-/-ист-): «Французский...», «Адмиральский», «Вузовский», «Мукачевский», «Северный», «Солнечный», «Тенистый» (суфіксальний онімічний тип). Ці назви є своєрідними ойкодомонімами-орієнтирами. Двокомпонентні конструкції представлено такими моделями: 1) ойкодомонічний термін+онім (антропонім): «Дом Наядова»; 2) атрибутив новий+онім (топонім): «Новая Одесса», «Новая Аркадия».

Конотованим ойкодомонімам притаманні специфічні риси, які відрізняють їх від нейтральних: конотоніми опосередковано вказують на різноманітні властивості об'єктів, відзначені послабленням денотативного змісту та увиразненням конотованих елементів, коли до структури багатьох назв входить компонент із семантичним зрушенням, утворений через метафоричне або метонімічне перенесення.

Так, метафоричні назви утворюються онімізацією апелятивів (загальна назва стає власною шляхом метафоризації): «Тополёк», «Стрекоза», «Цветок»; якісних прикметників: «Княжеский»; апелятивних

словосполучень: «Замок цветов», «Зелёный мыс», «Белый парус», «Морская симфония», «Серебряные облака», «Восходящее солнце», «Чудо-Город», «Синяя Птица», «Четыре сотки», «Три тополя», «Marine Villas», «Ark-Palace» (іншомовного походження), «Гранд Парк» (транслітерація); морфологічною трансонімізацією із додаванням апелятивів: «Семь самураев», «Наполеон & Жозефина», «Корона Новой Аркадии», «Жемчужина Фонтана», «Аркадийский дворец», «Изумрудный город» та ін.

Метонімічні імена (власні імена, які виникли в результаті перенесення імені з одного об'єкта на інший на основі смислової асоціації за суміжністю (Руднев, 1997: 82) «Тенистый» (вул. Тиниста), «Северный» (пров. Северный), «Вузовский» (район Вузівський), «Мукачевский» (провулок), «Пионер» (від назви вулиці Піонерська), «Фонтан» (знаходиться на 13 ст. Фонтанської дороги), «Солнечный» (вул. Сонячна), «Лузановка» (район), «Адмиральский» (проспект), «Французский...» (бульвар), «Марсель» (вул. Марсельська); «Прогресс», «Приморье», Клубный дом «Гермес» (від назв будівельних компаній). Назви такого типу виникають найчастіше в процесі морфологічної трансонімізації. Сюди також можна віднести такі відтопонімні назви: «Новый Привоз», «Новая Одесса», «Новая Аркадия», «Дом Наядова», «Гагарин Plaza».

Визначення конотації характеризується суб'єктивністю, тому, спираючись на дослідження Н. В. Кутузи (Кутуза, 2003: 8), пропонуємо такі формули для виявлення її ступенювання: слабка конотація = нейтральна лексема (на доонімному рівні)+екстралінгвальний контекст; помірна конотація = конотована лексема (де конотованість актуалізовано на одному мовному рівні)+екстралінгвальний контекст; значна (сильна) конотація = конотована лексема (де конотованість актуалізовано на декількох мовних рівнях)+екстралінгвальний контекст.

У такий спосіб виявлено конотовані моделі відономастичного (відантропонімного, відтопонімного, відтеонімного, відміфонімного, відідеонімного) й відапелятивного типів.

У відантропонімних конотонімів зафіксовано конотацію переважно помірного й значного ступенів. На лексико-семантичному рівні помірна конотація реалізується завдяки наявності в основі ойкодоміма загальновідомих імен, прізвищ історичних осіб, літературних

персонажів: «Онегин» (будинок у Москві). На морфологічному (словотвірному) рівні помірну конотацію актуалізовано через дериваційні форми імен: «Сонечка». Значна (сильна) конотація реалізується на перетині лексико-семантичного й фонетико-графемного рівнів: «Наполеон & Жозефина», «Гагарин Plaza».

Особливість відтопонімного виду зумовлена виявленням лише помірного й сильного ступенів конотації. Помірна конотація реалізується переважно на лексико-семантичному рівні: «Аркадийский дворец», «Фонтан», «Жемчужина Фонтана», «Корона Новой Аркадии», також у наявності топонімічних сполук з лексемою новий: «Новая Аркадия», «Новая Одесса», «Новый Привоз»; в Москві «Новая Остоженка». Вияв сильного ступеня конотації спричиняє наявність у структурі ойкодомонімів: а) символів («Пальміра»); б) одночасної актуалізації конотації на перетині лексико-семантичного й фонетичного рівнів: «Marine Villas» (англ. «морські віли»); лексико-семантичного й фонетико-графемного рівнів: «Ark-Palace» (англ. palace — палац).

З'ясовано структурну й семантичну особливості відтеонімних і відміфонімних назв із характерною однослівною будовою та конотованістю сильного ступеня, реалізованою переважно на лексико-семантичному рівні через наявність в основі ергоніма символічних теонімів і міфонімів: клубный дом «Гермес», «Купидон», «Орфей», «Золотое руно». Також сильна конотація відідеонімного типу (від назв літературних творів, кінофільмів): «Маскарад», «Шах-Наме», «Изумрудный город», «5-й элемент», «7 самураев»; «Алые паруса» (Москва).

Конотація ойкодомонімів відапелятивного типу переважно співвідносна з помірним і значним ступенями. Конотація помірного ступеня виявляється на лексико-семантичному рівні («Прогресс», «Панорама» — будинок у Москві). У двокомпонентних ойкодомонімів фіксуємо: 1) метафоричні сполуки: «Замок цветов», «Восходящее солнце», «Белый парус», «Три тополя», «Зеленый мыс»; 2) метафори з ознаками найкраще, вишукане: «Княжеский»; 3) метафоричні сполуки іншомовної, інноваційної форми утворення, коли а) однакове смислове навантаження притаманне двом лексемам, які доповнюють одна одну: «Гранд Парк», «Европа Хаус» (Москва); б) одна з лексем виконує функцію конкретизатора, виступаючи рекламним експо-

нентом: «Триумф-Палас» (Москва). Конотація значного (сильного) ступеня реалізується у двокомпонентних конструкціях: 1) метафоричні сполуки з емоційними домінантами: «Морская симфония», «Серебряные облака»; 2) фразеологічні сполуки: «Синяя птица». Зафіксовано вияв сильної конотації, актуалізованої на перетині а) лексико-семантичного та словотвірного (морфологічного) рівнів: «Тополёк»; б) лексико-семантичного й фонетичного рівнів: «Ark-Palace», «Marine Villas».

Конотативні ознаки переважно актуалізуються на словотвірному (морфологічному) рівні завдяки наявності у твірних лексемах/онімах квалітативних суфіксів («Княжеский»), іншомовних моделей утворення («Гранд Парк»); на фонетичному — завдяки запозиченим іменам («Marine Villas», «Ark-Palace»).

Висновки. Підсумовуючи наведене, вважаємо за необхідне зробити такі висновки. Формування сучасної ойкодомонімії переважно відбувається завдяки двом процесам — онімізації (перехід апелятиву або апеллативного словосполучення через зміну функції у власне ім'я і подальший розвиток у будь-якому класі імен) та трансонімізації (перенесення власної назви з об'єкта на об'єкт). Часто при утворенні ойкодомонімів ці процеси супроводжуються деривацією (стягнення, еліптизація). Наприклад, назва «Ark-Palace» (Ark — стягнення від Arkade). Професор Ю. О. Карпенко назвав таку онімізацію (трансонімізацію) граматичною або морфологічною (Карпенко, 1990: 35–37).

З боку зовнішньої структури ойкодомоніми репрезентовано однокомпонентними (25 назв — 46,3 %), двокомпонентними (26 назв — 48,15 %) та багатокомпонентними конструкціями (3 назви — 5,5 %), де продуктивними є однокомпонентні та двокомпонентні моделі.

Субстантивна модель найменування ойкодомонімів більш продуктивна (близько 57,4 %), ніж ад'єктивна (близько 31,48 %).

На основі проведеного дослідження можна виокремити два основних типи ойкодомонімів: I) відапеллативний (31,5 % від загальної кількості); II) відономастичний (64,8 % від загальної кількості): 1) відантропонімний (3,7 %); 2) відтопонімний (46,3 %), який поділено на такі види: відгодонімні (18,52 %), відхоронімні (14,8 %); відастіонімні (5,5 %), відгідронімні (1,8 %); 3) відтеонімний (3,7 %); 4) відміфонімний (1,8 %); 5) відідеонімний (9,26 %); 6) відергонімний (5,5 %); 7) відпорейонімний (1,8 %).

За внутрішньою вмотивованістю ойкодомоніми розподілено на нейтральні та конотовані (слабкого, помірного та значного ступенів конотації). На відміну від нейтральних ойкодомонімів конотонімам притаманна багатозначність та значний обсяг семантичної інформації. Конотованість ойкодомонімів актуалізовано на графемно-фонетичному (екзотизми, варваризми), морфологічному (вибір певної граматичної форми, перевага іменниково-прикметникової парадигми) і лексико-семантичному (конкретність/абстрактність лексем, денотативність/конотативність) рівнях. У цьому аспекті переважає лексико-семантичний рівень, який є пріоритетним для мовного впливу, який використовує реклама. В семантичній структурі конотованих ойкодомонімів спостерігається потенційна асоціативність, яка продукує гіпотетичну динаміку можливих значеннєвих перетворень і тим самим підвищує рівень ефективного впливу на споживача.

Одержані результати можуть бути частиною маркетингових досліджень у сфері міського будівництва та стануть корисними для працівників реклами.

ЛІТЕРАТУРА

- Белей О. О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття. Ужгород: Закарпаття, 1999. 111 с.
- Карпенко Ю. О. Онімізація і трансонімізація як словотвірний акт. *Шоста республіканська ономастична конференція* (4–6 грудня 1990): тези доповідей і повідомлень. Одеса, 1990. Ч. I. С. 35–37.
- Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
- Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м.Одеси): автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса: Астропринт, 2003. 20 с.
- Моррис Ч. У. Основания теории знаков. *Семиотика*. Москва: Радуга, 1983. С. 35–42.
- Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва: Наука, 1988. 192 с.
- Руднев В. П. Энциклопедический словарь культуры XX века. Москва: Аграф, 1997. 384 с.
- Сотникова Е. А. Аромат цветущих роз (Об именовании в парфюмерии). *Русская речь*. 2004. № 4. С. 21–26.
- Шмелёва Т. В. Современная топонимия: семантика и семиотика. *Лингвистическое краеведение*. Пермь: Изд-во ПГПИ, 1991. С. 33–38.

СОБСТВЕННЫЕ ИМЕНА ДОМОВ В СФЕРЕ ГОРОДСКОЙ
ТОПОНИМИКИ: ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ*Эвелина Боева*

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской и зарубежной литератур
Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: evelinaboeva4@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5966-0538>**АННОТАЦИЯ**

Статья посвящена актуальной лингвистической проблеме — исследованию феномена номинации современных домов (ойкододоминимов), что непосредственно связано с явлением нейминга, как одной из составляющих рекламной стратегии. Определен лингвистический статус ойкододоминимов в ономастическом пространстве, обосновано использование соответствующей терминологии, выявлены основные структурно-семантические модели ойкододоминимов. Выявлено, что ойкододоминимы в основном образуются путем онимизации, трансонимизации, что структурно представлено однокомпонентными, двухкомпонентными и поликомпонентными (описательными) конструкциями, среди которых продуктивными являются первые два типа. Определено, что субстантивная модель наименования ойкододоминимов более продуктивна (примерно 57,4 %), чем адъективная (примерно 31,48 %). Собственные имена, которые являются названиями домов, автор статьи классифицировал на нейтральные и коннотативные. Доказано, что в основе ойкододоминимов как коннотативных маркеров ономастической системы лежат ассоциативные связи, которые содержат в своей структуре своеобразные подсказки на особенности архитектуры, внешний вид, размеры домов, место нахождения и тому подобное.

Ключевые слова: ойкододоминимы, топонимы, реклама, структурно-семантические модели, отопелятивное название, ономастическое название, конотоним, онимизация, трансонимизация.

HOUSES' PROPER NAMES IN THE SPHERE OF CITY
TOPONIMICS: A PRAGMATIC ASPECT*Evelina Boeva*

Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign
Literature, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named
after K. D. Ushinsky”

Odessa, Ukraine

e-mail: evelinaboeva4@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5966-0538>**SUMMARY**

The article discusses the ongoing linguistic problem — the phenomenon of modern houses nomination, which is directly related to the phenomenon of naming, as one of the components of an advertising strategy. Modern advertising is a part of popular culture; it gives information about the individual needs of people, based not only on the information about the product, but also on the demonstration of the benefits that the buyer will receive by purchasing a particular product. The relevance of the problem is tied to the active use of modern language, advertising, marketing technologies in almost all spheres of human activity. The aim of the article is the implementation of a comprehensive qualitative and quantitative study of the Odessa's oikodomonyms, taking into account their structural and semantic features; the selection of criteria, principles and motives for modern houses nomination. The linguistic status of oikodomonyms in the onomastic space has been determined, the use of appropriate terminology has been justified, and the basic structural and semantic models of oikodomonyms have been identified. The oikodomonyms are mainly formed by onymization, transonymization, which is structurally represented by one-component, two-component and multicomponent (descriptive) constructions, among which the first two types are productive. The substantive model of the oikodomonyms' nomination is more productive (approximately 57.4 %) than the adjective (approximately 31.48 %). The proper names, which are the names of the houses, have been classified by the author of the article into neutral and connotative. The oikodomonyms as the connotative markers of the onomastic system are based on the associative connections with architectural features, exterior, size of houses, location etc.

Key words: oikodomonyms, toponyms, advertising, structural-semantic models, appellative-based names, onomastic names, conotonym, onimization, transonymization.

REFERENCES

- Beley, O. O. (1999). Suchasna ukrai'ns'ka ergonomija [Modern Ukrainian Ergonomics: Own Names of Transcarpathian Enterprises]. Uzhhorod: Transcarpathia, 111 p. [in Ukrainian].
- Karpenko, Yu. O. (1990). *Onimizacija i transonimizacija jak slovotvirnyj akt* [Animation and transonymization as a word-forming act.] Sixth Republican Onomastic Conference (December 4–6, 1990): abstracts and reports. Odessa, pp.35–37. [in Ukrainian].
- Kutuza, N. V. (2018). Komunikativna sugestija v reklamnomu dyskursi: psyholingvistychnyj aspekt [Communicative suggestion in advertising discourse: psycholinguistic aspect]. Kyiv: Dmitry Burago Publishing House, 736 p. [in Ukrainian].
- Kutuza, N. V. (2003). Strukturno-semantychni modeli ergonomiv (na materiali ergonomikonu m. Odesy) [Structural-semantic models of ergonomics (on the material of the ergonomics of Odessa)]. Odessa: Astroprint, 20 p. [in Ukrainian].
- Morris, C. U. (1983). *Osnovanija teorii znakov* [The grounds of the theory of signs]. Semiotics. Moscow: Rainbow, pp.35–42. [in Russian].
- Podolskaya, N. V. (1988). Slovar' russkoj onomasticheskoy terminologii [Dictionary of Russian onomastic terminology]. Moscow: Nauka, 192 p. [in Russian].
- Rudnev, V. P. (1997). Jenciklopedicheskij slovar' kul'tury HH veka [Encyclopedic dictionary of culture of the twentieth century]. Moscow: Argraf, 384 p. [in Russian].
- Sotnikova, E. A. (2004). *Aromat cvetushhih roz* (Ob imenovanijah v parfumerii) [The aroma of blooming roses (On names in perfumery)]. Russian speech. Vol. 4. pp.21–26. [in Russian].
- Shmeleva, T. V. (1991). *Sovremennaja godonimija: semantika i semiotika* [Modern year names: semantics and semiotics]. Linguistic study of local lore. Perm: Publishing House of PSPI, pp.33–38. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.11.2019

УДК 81'25:[811.111+811.161.2]

<http://doi.org/>

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ГУМОРИСТИЧНОГО РОМАНУ- ФЕНТЕЗІ ТА ЇХНІЙ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ

Олена Величенко

кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна
e-mail: lepinapelina@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8349-5621>

Людмила Фонар

магістр філології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна
e-mail: fonar_l_s@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7478-6742>

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження ґрунтується на необхідності глибокого вивчення засобів лінгвостилістичної актуалізації англomовного гумору в сучасній фентезійній літературі та специфіці її відтворення в українських перекладах з урахуванням прагматичної і крос-культурної складових. Це покликано популярністю жанру фентезі серед читачкої аудиторії, а тому вимагає вивчення особливостей і проблем адекватного перекладу закордонних романів-фентезі українськими фахівцями, які часто зустрічаються з труднощами перекладу авторських неологізмів (оказіоналізмів), власних назв фантастичних істот і персонажів у досліджуваній літературі. Підвищений інтерес перекладознавства до багатьох аспектів фентезійної проблематики засвідчено появою останнім часом великої кількості праць, в яких розкриваються різні аспекти гумору. Проте, попри зацікавленість темою, існує невелика кількість розвідок, що розкривають питання відтворення гумору і комічних окказіоналізмів як одиниць лінг-

востилістики фентезійного художнього твору в англійсько-українському перекладі.

Метою роботи є аналіз лінгвостилістичної специфіки перекладу гумористичного фентезі «Фантастичні звірі і де їх шукати» з англійської мови українською. В роботі репрезентовано аналіз матеріалу дослідження на предмет встановлення лінгвостилістичної сутності оказіоналізмів Дж. К. Ролінг, а також специфіки їхньої інтерпретації з урахуванням труднощів і випадків невідповідності перекладу оригіналу через різні види і причини повної та часткової втрати смислу першоджерела. Удосконалено підґрунтя для комплексного вивчення лінгвістичних проблем авторського словотворення і перекладознавчого аналізу тактик та операцій, задіяних для реалізації стратегії комунікативно рівноцінного перекладу й адекватного відтворення гумористичного фентезі в парі типологічно різних мов англійська — українська.

Ключові слова: гумористичне фентезі, лінгвостилістика фентезі, оказіоналізми, власні назви, адекватний переклад фентезі, способи перекладу фентезі, стратегії перекладу, тактики перекладу, операції перекладу, стратегія комунікативно рівноцінного перекладу.

Вступ. Фентезі — досить новий жанр сучасної літератури, який своїми витокami сягає казок, міфів та легенд різних народів, це література уяви, яка дозволяє досліджувати основні загадки життя, не обмежуючи себе у часі та просторі. Гумористичне фентезі відрізняється тим, що представляє собою певний вигаданий світ, де одночасно можуть існувати і люди, і вигадані тварини, а навколишня реальність підпорядкована певній системі правил і схем. Для додавання гумористичного ефекту своїм творам письменники використовують різні стилістичні прийоми, як-от іронія, паралелізм, антитеза, метафора, перифраз, порівняння, гіпербола, епітет, персоніфікація, парадокс і каламбур.

Актуальність роботи зумовлена зростанням інтересу сучасної перекладознавчої науки до специфіки і труднощів відтворення складного емоційно-експресивного і культурно забарвленого вокабуляру художньої літератури, як-от авторських неологізмів (оказіоналізмів) або власних назв у жанрі фентезі, а також лінгвостилістичних особливостей англomовного оригінального гумористичного роману.

Метою роботи є аналіз лінгвостилістичної специфіки перекладу гумористичного фентезі «Фантастичні звірі і де їх шукати» з англійської мови українською.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

— встановити основні способи утворення оказіоналізмів як лінгвостилістичного підґрунтя твору;

— схарактеризувати структурні (лексикографічні) особливості твору та його перекладу;

— визначити перекладацьку стратегію, тактики та операції, реалізовані в перекладі;

— дослідити особливості відтворення оказіоналізмів у перекладі;

— встановити основні випадки невідповідності перекладу оригіналу, види та причини часткової чи повної втрати інформації.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом дослідження слугувала книга «Фантастичні звірі і де їх шукати» (“Fantastic Beasts and Where to Find Them”) британської письменниці Дж. К. Ролінг в оригіналі англійською мовою (загальним обсягом 128 сторінок) та її український переклад (загальним обсягом 156 сторінок), виконаний Віктором Морозовим за редакцією Івана Малковича. Вибірка для аналізу лінгвостилістичних особливостей перекладу складає по 120 умовних одиниць (фрагментів) в оригіналі та перекладі відповідно.

У роботі використано такі **методи дослідження**: *метод структурно-семантичного аналізу* для визначення морфологічної приналежності неологізмів (оказіоналізмів) та способів їхнього творення; *метод контекстуального аналізу* для вивчення функціонування їх у контексті; *порівняльний метод* для виявлення спільних і відмінних рис у мовах оригіналу та перекладу; *метод перекладацького аналізу* для знаходження лінгвостилістичних особливостей тексту оригіналу, визначення використаних стратегій, тактик та операцій у перекладі; *метод кількісного аналізу* для репрезентації кількісних показників у результатах дослідження.

Результати та дискусія. У своїй книзі «Фантастичні звірі і де їх шукати» Дж. К. Ролінг мала намір відтворити підручник, написаний персонажем книг серії про Гаррі Поттера Ньютом Скамандером. Жанрово-стилістичними особливостями цього твору є його лексикографічний характер, записи, гумористичні коментарі, малюнки та навіть листування, які нібито залишають у книзі Гаррі Поттер та його друзі Герміона Грейнджер та Рон Візлі. Підручник має структурну композицію своєрідного словника, містить історію магізоології та описує 85 магічних видів істот.

Якщо розглядати структурні особливості книги, то можна відзначити, що мікроструктура словника складається з таких елементів:

— заголовна одиниця (назва фантастичного звіра);

- семантизація заголовної одиниці (тлумачення);
- етимологічна й історична характеристика (інформація про походження істоти, місця її існування, особливості);
- ілюстрації;
- лексикографічні позначки (класифікація категорій «X–XXXXX»);
- енциклопедична інформація.

Макроструктура книги складається з таких елементів:

- передмова;
- довідкова інформація з історії «магізоології»;
- словникові статті (корпус словника);
- перелік умовних скорочень.

Порядок розташування заголовних одиниць — за алфавітом (Дубчинський, 2011).

Для тексту твору «Фантастичні звірі і де їх шукати» характерним є часте використання крапки, тире, великих букв і курсиву. Графіка в цьому випадку виконує не лише функцію відтворення живої мови, смислового виділення слова, передачі інтонації, а й свого роду інструмента впливу на емоційне сприйняття і сферу почуттів читача-реципієнта, оскільки допомагає йому відчувати певний спектр емоцій персонажів (Демецька, 2019).

Під час відтворення оригінального твору українською мовою, відповідно до стратегії комунікативно рівноцінного перекладу, Віктор Морозов використав такі тактики та операції (Сдобников, 2015; Płońska, 2014):

1) Тактика відтворення індивідуального стилю автора — на обкладинці українського перекладу так само, як і в оригінальному тексті, вказано псевдонім Ньют Скамандер, збережено стилістику шрифтів, малюнків, проте відсутнє графічне зображення слідів кігтів.

2) Тактика передачі релевантної інформації — перекладено зміст підписів і коментарів «власника» на сторінках книги, наприклад, дослівний переклад у назві англ. “*Fantastic Beasts and Where to Find Them*” — укр. «Фантастичні звірі і де їх шукати», підписах англ. “*You die Wiesley*” — укр. «Ти помреш, Візлі».

3) Тактика відтворення формально-структурних характеристик тексту — книга складена автором у формі підручника, в якому крім історичних відомостей наведено словник фантастичних звірів. Перекладачем збережені лексикографічні особливості оригіналь-

ної книги — переклад інформації зі «словника» викладено ним не у хронологічному порядку, а відповідно до структури оригіналу — в алфавітному порядку. Також автором збережені позначки категорій — «класифікації» звірів за рівнем загрози, що виставляються кожній істоті у словнику.

Також автором збережено «підпис» Альбуса Дамблдора на полях книжки в англомовному варіанті.

4) Тактика прагматичної адаптації тексту під час відтворення змісту — Переклад підпису англ. “*Harry loves Moaning Myrtle*” виконано із заміною на укр. «Гаррі + Плаксива Міртл = любов», бо саме такий запис більш притаманний українським підліткам. Аббревіатура М. О. М. (англ. Ministry of Magic Classification) перекладена як КММ (укр. Класифікація Міністерства Магії) без крапок між буквами (Демецька, 2019).

Над підписом Албуса Дамблдора можна побачити девіз школи Хогвартса: “*Draco dormiens numquam titillandus*”, сама авторка відзначала, що він перекладається з латини як «Ніколи не шекочи сплячого дракона». Але автор перекладу обирає інший варіант — «Не будить сплячого дракона», адаптувавши до української культури, де часто зустрічається аналогічний вираз «Не будить у мені звіра».

Також змінено нумерацію сторінок Змісту книги на більш звичну для українського читача:

англ. CONTENTS	укр. ЗМІСТ:
About the Author.....vi	ПЕРЕДМОВА.....11
Foreword by Ambus Dumbledore.....vii	ВСТУП.....14
Introduction by Newt Scamander	ПРО ЦЮ КНИЖКУ.....14
About This Book.....ix	ЩО ТАКЕ ЗВІР?.....16
What Is a Beast?.....x	

Різноманітними у творі є засоби вираження комічного й ексцентричного на словотвірному рівні. До них можна віднести авторські, незвичайні похідні і складні слова, слова-злитки (контамінація). Іноді комічний і ексцентричний ефекти також досягаються завдяки використанню оксюморонів, перифраз, плеоназмів або евфемізмів (Bodle, n.d.; Literary Devices, n.d.).

Дж. К. Ролінг створила багато нових слів, щоб назвати предмети, професії або дії, які є характерними для магічного світу. Власні назви-оказіоналізми є характерними елементами жанрово-стилістич-

них особливостей мови художнього тексту. Авторі фентезі дуже часто створюють для своїх героїв імена та прізвища, що несуть у собі певні характеристики. Вони передають додаткові риси персонажів. Крім того, власні назви можуть приховувати в собі якусь важливу інформацію (Влахів, Флорин, 1980; Зорівчак, 1989).

Оказіональні власні назви у творах Дж. К. Ролінг можна класифікувати за способом їхнього творення:

1) утворення власних назв від загальних слів: Granger (фермер, селянин) — прізвище дівчини маглівського (простого) роду; Albus (від лат. білий) — добрий, світлий чарівник; Dumbledore (староанглійська форма слова “bumblebee” — джміль) — це слово, на думку Дж. К. Ролінг, повинно викликати асоціацію з персонажем, який бродить по замку, щось наспівуючи собі під носа; Black (чорний) — істота чорного кольору; Flourish and Blotts — “Flourish” розчерк; “Blot” — клякса — книжковий магазин;

2) власні назви, утворені за допомогою морфологічних операцій: *відсікання*: Hagrid (від hagridden); *подвоєння приголосних*: Grin-got-t-s (від got — мати); *додавання суфікса, закінчень*: Blotts — Blot+s (від Flourish and Blot — клякса); Nogtail = “Nog” — дерев’яний клин або цвях+”tail” — хвіст;

3) назви, що викликають *фонетичні асоціації*: Slytherin (схоже на slithering — той, що повзе) — прізвище засновника одного з гуртожитків чарівної школи, який умів розмовляти зі зміями й обрав змію як символ гуртожитку; Snape (схоже на «snake» — змія, snar — різко і роздратовано розмовляти) — прізвище завжди сердитого і роздратованого вихователя гуртожитку Slytherin;

4) номінація шляхом *алітерації*: в іменах можуть повторюватися початкові звуки — Snape Severus, Bodrod the Bearded, Mad-Eye Moody, Wendelin the Weird, Boris the Bewildered; можуть повторюватися склади: Pettigrew Peter, Pomfrey Poppy, Bagshot Bathilda, Bandon Banshee, Viridian Vindictus, Patil Parvati; можуть повторюватися багаточисленні морфеми: Godric Griffindor, Helga Hufflepuff, Rowena Ravenclaw, Salazar Slytherin.

Для відтворення власних назв-оказіоналізмів необхідно перекласти нове слово іншою мовою прямо або передати шляхом пояснень. Існує низка найуживаніших способів перекладу оказіоналізмів, які використовують окремо або в комбінації один з одним у найскладні-

ших ситуаціях перекладу: *транскрипція, транслітерація, калькування, функціональна заміна, описовий переклад, смисловий розвиток* (Нелюбин, 2003).

Імена і прізвища героїв у книзі «Фантастичні звірі і де їх шукати» зустрічаються не так часто, як у серії книг про Гаррі Поттера, їх можна розподілити на три категорії: традиційні, запозичені з античної культури і міфології та вигадані автором смислові або промовисті імена.

Традиційні імена, які використовується в цьому творі, передаються переважно за допомогою транскрипції та транслітерації: Harry Potter — Гаррі Поттер, Ron Weasley — Рон Уїзлі, Grogan Stump — Гроген Стамп, Elfrida Clagg — Ельфріда Клег.

До другої категорії належать імена, запозичені з античної культури та міфології. У кожній мові вони мають традиції перекладу та в українській мові мають такі відповідники: Albus — «білий» у перекладі з латинської, Dumbledore — староанглійське слово, що означає «джміль»; Benedict — Бенедикт (лат. Benedictus); Hermione — Герміона (грец. Ἑρμιόνη); Elfrida — Ельфріда, від давньоангл. ethel і давньогерм. adal (благородний)+fridu (захист від збройної сили, мир); Augustus Worm — ім’я «Август» означає «великий» або «поважний», у перекладі з латинської augere — «збільшувати». Август був титулом Октавіана, першого римського імператора. Він був прийомним сином Юлія Цезаря, який прийшов до влади завдяки поєднанню військової майстерності і політичної майстерності; Porpentina Goldstein — Порпентіна Голдштейн, походить від архаїчного слова “Porpentine”. Porpentine — це форма терміна «дикобраз», яка використовується Вільямом Шекспіром в п’єсі «Гамлет». Goldstein — це професійне німецьке ім’я та єврейське прізвище ашкеназі, що означає «золото», а Штейн перекладається як «камінь».

До третьої категорії власних назв належать вигадані автором смислові імена. У цьому випадку перекладач має більше труднощів і водночас більшу творчу свободу. Прізвисько привида Хогвартса — Moaning Myrtle (від англійського “moan” — оплакувати) — перекладається теж близько до тексту як Плаксива Міртл, хоча у цьому варіанті не збережено алітерацію на початку імені і прізвища.

Під час перекладу назв фантастичних звірів та істот перекладач зустрічається з більшими труднощами, бо переважно ці назви вигадані.

дані авторкою, а велика частина з них не має еквівалентів в українській мові.

У цілому можна констатувати, що вибір тієї або іншої можливості передачі власних імен, що зберегли певну семантику, зумовлюється традицією, з якою не можуть не рахуватися перекладачі навіть у тих випадках, коли вони зустрічаються з вигаданими іменами або прізвиськами. Стосовно власних імен, що не мають своєї семантики в сучасній мові, то відносно них питання про переклад не постає, і аналогія з формами передачі реалій тут припиняється. Але в будь-якому випадку саме перекладач приймає остаточне рішення стосовно того, який спосіб перекладу використати, залежно від багатьох чинників, як-от встановлена традиція перекладу, комунікативна та прагматична мета, співвіднесеність фонетичних, графічних та морфологічних норм мов, між якими здійснюється переклад, тощо. Також варто враховувати, що доволі часто okazionalizmi виконують роль культурно забарвлених реалій, а тому необхідно, щоб перекладач володів певним колом фонових знань для їхньої адекватної передачі.

Розглянемо приклади способів перекладу okazionalizmів у творі:

“Imp” — Імп, “Erkling” — Ерклінг, “Grogan Stump” — Гроген Стамп, “Knarl” — Кнарл, “Crup” — Круп, “Lobalug” — Лобалуг, “Moke” — Мока, “Murtlap” — Муртлап, “Plimp” — Плімп, “Pogrebin” — Погребін, “Ramora” — Рамора, “Porpentina” — Порпен-тіна — використано *транслітерацію*.

“Augustus Worme” — Августус Ворм, “Albus Dumbledore” — Албус Дамблдор, “Bathilda Bagshot” — Батільда Бегшот, “Burdock Muldoon” — Бердок Малдун, “Brother Boniface” — Брат Боніфаций, “Bundimun” — Бундімунка, “Hippocampus” — Гіпокампус, “Horklump” — Горколумп, “Grifhook” — Гріпхук, “Grindylow” — Гринділ, “Jarvey” — Джарв, “Diricawl” — Діріколь, “Doxy” — Докся, “Elfrida Clagg” — Ельфріда Клег, “Kappa” — Кап, “Kelpie” — Келпі, “Clabbert” — Клаберт, “Kneazle” — Кнізл, “Manticore” — Мантикор, “Nund” — Нунду, “Newton (“Newt”) Artemis Fido Scamander” — Ньютон («Ньют») Артемід Фідо Скамандер, “Ossamu” — Окама, “Porlock” — Порлок, “Salamander” — Саламандр, “Streeler” — Стрілер, “Fwooper” — Фупер — використано *транскрипцію*.

“Unicorn” — “Єдиноріг”; “Moon Calf” — “Місячний телець”, “moon” — місяць, “calf” — теля; “Sea Serpent” — Морський змії,

(“sea” — море, “serpent” — змія); “Basilisk (also known as the King of Serpents)” — Василиск (або Зміїний король) — використано *калькування*.

“Lethifold (also known as Living Shroud)” — Смертефалд (або Живий саван), неологізм, утворений шляхом складання основи “lethum”, яка є варіантом латинського letum (смерть, руйнування), і “fold” (складка). З опису істоти стає ясно, що вона має якусь «мантию» (fold), за допомогою якої вона вбиває своїх жертв. Перекладач використовує *калькування*. Важливо відзначити, що образність оригіналу зберігається у перекладі.

“Ukrainian Ironbelly” — Український залізопуз, *калькування*, “ironbelly” = “iron” (залізо) + “belly” (живіт), Ukrainian/Український — використано переклад, якій відповідає географічним назвам у країні перекладача.

“Augurey (also known as Irish Phoenix)” — Авгурія (або ірландський фенікс), використано *комбінацію транскрипції та калькування*.

“Johberknoll” — Дуроспівка, *описовий переклад*, пташка що «заходить нескінченним лементом, видобуваючи з себе усі будь-коли почуті звуки, але в зворотному порядку», ймовірно, він був утворений від англійського “jabber” — базика, або від співзвучного “jobbernowl”, що перекладається як «дурень» і «спекулянт». З опису стає ясно, що ця істота передає всі почуті звуки, що збігається з елементами значення.

Функціональний аналог: Pixie — Ельф, в англійській мові Pixie — “a small, imaginary person”, «маленька уявна людина», у книжковому описі істоти маленькі, «безкрилі, але вміють літати».

Puffskein — пухканець, “puff” — щось м’яке, легке і пухнасте, пушок; “skein” — моток, клубок пряжі. За книгою Ролінг «Фантастичні звірі і де їх шукати» відомо, що Puffskein мають круглу форму і покриті хутром кремового кольору, є бажаними мешканцями в будинку чарівників. Використано *калькування*.

“Quintaped” — використано *описовий переклад*, «п’ятеро клишавих лап» в описі істоти. Цей неологізм утворений шляхом складання префікса “quint”, який має значення «п’ять», і “ped”, який означає «лапи».

“Fire Crab” — Вогнекраб: за книгою Ролінг відомо, що Fire Crab більше нагадує велику черепаху, ніж краба. Його батьківщина — Фі-

джі, а його захисний механізм — це піднесена задня частина, яка може вистрілювати полум'ям — використано *описовий переклад*.

Kelpie in Loch Ness — Келпі з озера Лох-Нес, *транскрипція*, Loch Ness/Лох-Нес — використано переклад, який відповідає географічним назвам у країні перекладача, *лексичне додавання* слова «озеро».

“Daily Prophet” — назва щоденної газети для чарівників. Назва походить від слів daily — щоденний (щоденна газета) та prophet — пророк, провісник, проповідник. В українському варіанті — «Щоденний віщун».

“Peruvian Vipertooth” — Перуанський гадозуб, Peruvian — Перуанський — використано переклад, який відповідає географічним назвам у країні перекладача, “viper” — гадюка, “tooth” — зуб — використано *калькування*.

Bowtruckle — Посіпачка, використано *еквівалентний переклад*, “bow” — згинатися, кланятися; “truckle” — раболіпствувати, боягузливо підкорятися. Інше значення “bow” — лук (зброя), що пов'язує його з деревним походженням цієї тварі. Також слово “bow” на старому шотландському діалекті означає «житло», а на старому англійському діалекті “truckle” означає «гілка дерева». Комбінація слів означає «зайняти підпорядковану позицію», що відповідає поведінці істоти та обраному *еквіваленту* — посіпака, прислужник, поплічник, слуга.

“Demiguise” — Напівлик, істота виглядає як напів-мавпа, напів-птиця. Цей неологізм створений за допомогою префікса Demi-, що позначає неповноту або частковість ознаки, і основи disguise (маскування, приховувати). Перекладачем використано комбінацію *кальки* й *описового перекладу*, щоб створити відповідні асоціації у читача, варіант перекладу — Полуvid.

“Antipodean Opaleye” — Опалоок антиподний, “antipodean” — антиподний, що знаходиться на протилежному боці Землі, австралійський; opale — опаловий; eye — око, перекладачем використано *кальку* з елементами граматичних трансформацій.

“Pogrebin” — Погребін, якщо звір вислідить людину, то почуття відчайлості і суму захопить її. Назва Погребін, мабуть, походить від східнослов'янського (російського/українського) дієслова «погребати», «похоронити», через його вплив на людські емоції. Перекладачем використано *транскрипцію*.

Смисловий розвиток: “Erumpent” — Різкопроривець, цей неологізм утворений за допомогою переосмислення вже наявної лексичної одиниці, яка має значення «пробивання». Ще одним можливим варіантом є складання основ “erupt” (вибухати) і “trumpet” (трубний звук, ріжок).

“Hogwarts” — Хогвартс (Гогвортс), можливо, походить від слова “Hogmanay” — давнього кельтського свята. Вогонь на це свято означає «світло знань». Hogwarts — з англійської “wart-hog” (африканський кабан, бородавочник). Однак, якщо вишукувати благородний сенс у назві, то поєднання виразу “go the whole hog” (доводити справу до кінця) і слова “war” (староанглійське way (шлях) створює щось на кшталт — «шлях веде до будинку».

У деяких випадках перекладач вдавався до транскрипції або транслітерації там, де потрібно було б використати хоча б описовий переклад. Найчастіше назви тварин у творі несуть у собі якісь особливості істоти, які неможливо передати простою транслітерацією. Розглянемо деякі випадки та інші варіанти перекладу, які існують у фан-клубах фентезі та запропоновані фанатами книжки на сайті “Neocortex” (Neocortex, n.d.).

Hippocampus — Гіпокампус, (зоол.) Морський коник (риба); (анат.) Гіпокамп, або «звивина морського коня» кори головного мозку; hippos — (грец.) кінь. У давньогрецькій міфології — морська тварина, морський кінь. За описом у нього кінська голова і тулуб, а замість задньої частини тіла — риб'ячий хвіст. Перекладач використав *транскрипцію*. Можна використати такий варіант перекладу, як Морський змії.

Flobberworm — Флобервяк, неологізм утворений за допомогою злиття основ “flabby” — м'явий, в'ялий, слабкий, м'якотілий, слабхарактерний; “worm” — черв'як, глист. Хоча перекладач і вирішив *транскрибувати* першу частину слова, але *асоціації* від назви зберігаються. Варіанти перекладу: Сумнов'як, Сумночервь, Слабов'як.

Albus Dumbledore — Албус Дамблдор, в оригіналі ім'я і прізвище відображають позитивну характеристику чарівника, який дійсно є позитивним персонажем, оскільки ім'я Albus означає «білий» у перекладі з латини, а прізвище походить від староанглійського слова Dumbledore, яке означає «джміль», оскільки чарівник бурмоче під ніс пісеньки і часто бродить по школі магії. Крім того, Albus (Білий) —

одна з фігур геомантії. Це сприятлива фігура, що означає світле, добре начало, ясність думок, мудрість. Albion (Альбйон) — історична назва Британії. З книг стає зрозумілим, що «Джміль» може і добряче жалити. У перекладах ім'я і прізвище *транскрибовано*: Албус Дамблдор/Альбус Дамблдор, що не відображає відповідного забарвлення імені у мові оригіналу, але це ім'я вже є звичним для читачів з перших книжок серії, тому вигадувати новий переклад авторам недоцільно.

Salazar Slytherin — Салазар Слізерін — якщо розбити ім'я на часточки, ми побачимо, що основа назви Slytherin нагадує англійське слово sly — хитрий, лукавий, а закінчення therin на те, що знаходиться всередині. Тому, можливо, Slytherin — це те, всередині чого знаходиться хитрість, лукавство. “Slither” — ковзні рухи змії. Також існував реальний історичний персонаж з ім'ям Антоніо Салазар (1932–1968) — фашистський диктатор у Португалії, відомий украй жорсткими політичними переконаннями. Фашизм — мався на увазі расизм, боротьба за чистоту крові, чим як раз і займався Салазар Слізерін.

Acromantula — Акромантула, використана *транслітерація*, цей неологізм утворений за допомогою злиття основ “acros” (грец. високий, вістря, вершина) і “mantula”, взятої з англійського “tarantula”. Таким чином, образність цього авторського неологізму закладена в передачі образу величезного павука. Можливо, більш вдалим перекладацьким прийомом було б використання калькування від слова тарантул, бо транслітерація не викликає необхідні асоціації. Варіанти перекладу: Тарантулла, Висопаук.

Niffler — Ніфлер, цей неологізм є конверсією від англійського регіонально вживаного дієслова “to niffle”, яке є синонімом дієслова “to pilfer” — вкрасти. Ще одним можливим варіантом походження є дієслово “to sniff” — нюхати. (Niffler) “niff” — (сленг) неприємний або неприємний запах, сморід, вонища; “nifty” — вправний, спритний; “sniff” — сопіти, фиркати, вдихати через ніс, нюхати, принохуватися; “miff” — незгода, сварка, сутічка, ображати, виводити з себе, злити. За книгою Ролінг відомо, що Niffler — чорні, пухнасті, з витягнутою мордою, дуже люблять все блискуче, риють нори, тому використовуються гоблінами для пошуку скарбів. Спираючись на опис цієї істоти, складно зробити висновок про однозначне походження представленої лексичної одиниці. Однак перша версія видається більш вірогід-

ною — її приваблюють дорогоцінні предмети, які вона намагається поцупити. У такому перекладі *транскрипцією* походження оригіналу втрачається, тому такий переклад є найменш адекватним. Варіанти перекладу: Нюхля, Занюхля, Нюхлер.

Norwegian Ridgeback — Норвезький хребтоспин, дракон з чорними хребтами на спині. Якщо дотримуватися теорії, що породи драконів у Ролінг відповідають реальним собачим породам, то цікаво, що слово «шипохвіст» (ridgeback) зустрічається в назві ще однієї породи собак — “Rhodesian ridgeback”, і зазвичай не перекладається, відома як «родезійський ріджбек». Порода названа так тому, що у цих собак шерсть на загривку і хребті досить коротка і стоїть «у зворотний бік», тобто до голови.

“Gringotts” — Грінготс, банк, заснований гоблином Грінготтом, в якому чарівники зберігають свої заощадження. Це єдиний банк у світі чарівників, і інших таких не існує. Для назви банку перекладачем використана *транскрипція*, визначити відповідні похідні цього слова достатньо важко: grin (усмішка), grind (праця на знос), goth (гот), green (зелені, долари), ring (кільце), got (мати), greed (жадібність).

Bathilda Bagshot — Батільда Бегшот, “Bag” — мішок, сумка; “shot” — постріл, вибух. Bagshot звучить приблизно як «стара перенчниця» — щоб підкреслити нервовий характер, перекладач скористався *транскрипцією*, вирішив зберегти алітерацію на початку імені і прізвища, але втратив характеристику персонажа. Варіанти перекладу: Батильда Баул, Батильда Хлоп.

Billywig — Козлокос, “Billywig” — кийок (поліцейський), “belly” — черевце у комах, “Billy” — цап, “wig” — перука, чубчик, також в американському жаргоні — набридати, приставати, “wig out” — «відлітати» від наркотику; “whirl” і “swing” — крутитися. У книзі ця істота — набридлива комаха з крилами, що швидко обертаються. Той, кого покусав Billywig, буде страждати від запаморочення, за яким слідує левітація. Незрозуміло, чому перекладач вирішив обрати переклад «козлокос»: хоча перша частина назви ще може відповідати перекладу «цап, козел», але друга частина не має відповідника в мові оригіналу і не передає особливостей істоти. Запропоновані варіанти перекладу: Брюховертка, Ульотна Вертибрюшка.

Chizpurfl — Шизопруфлік: (Chizpurfle) chisel — долото, стамеска, зубило; cheese — сир; purfle — прикрашати, інкрустувати. Істоти мо-

жуть проникати в будинок магів і нападати на такі магичні предмети, як чарівні палички, прогризаючи їх до серцевини (ніби вирізаючи в них орнаменти). Перекладач використав *транскрипцію*, не передавши в назві характеристику істоти. Варіанти перекладу: Сиродирдло, Чізоперфор.

Частотність використання способів перекладу лінгвостилістичних одиниць у дослідженні наведено у гістограмі (рисунок):

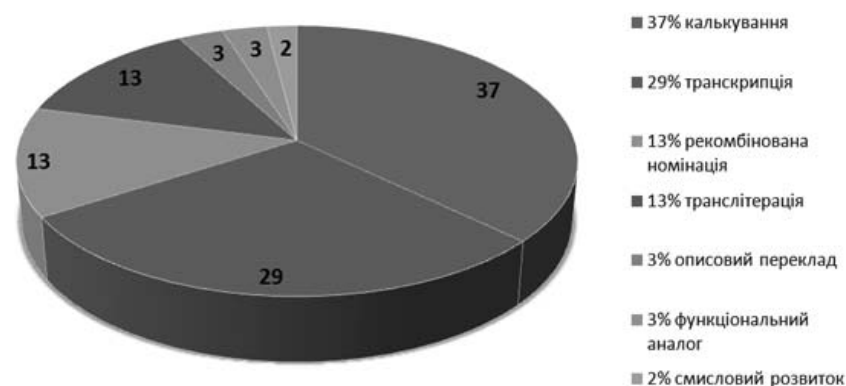

Рисунок. Частотність використання способів перекладу лінгвостилістичних одиниць (оказіоналізмів), %

Проведення експериментальної частини дослідження дало змогу зробити висновки, що стилістично вагомі оказіоналізми (реалії, власні назви та імена персонажів Дж. К. Ролінг у книзі «Фантастичні звірі і де їх шукати») передаються шляхом калькування (37 %), транскрипції (29 %), рекомбінованої номінації (13 %), транслітерації (13 %), описового перекладу (3 %), функціонального аналогу (3 %) і смислового розвитку (2 %) залежно від того, традиційні ці назви або смислові.

Висновки. Переклад художнього тексту фентезійного жанру має переважно інтерпретативний характер, причому множинність інтерпретацій одного тексту обумовлена іноді різним емоційним ставленням до описуваної ситуації перекладача й автора. Тим самим розбіжність індивідуальних образів світу автора тексту і перекладача може проявитися в семантичних трансформаціях, наявності яких у

тексті перекладу не можна пояснити лише різницею в системах вихідної мови і мови перекладу. При цьому значення матимуть зміни, що стосуються як області лексики, так і області форм контекстно-варіативного перечленування і пов'язаних з ними граматичних закономірностей. Такі трансформації в тексті перекладу корелюють з особистісними рисами перекладача і, в разі розбіжності свідомості автора тексту і перекладача, призводять до зміни емоційно-сислової домінанти тексту. Тому під час перекладу художнього твору в жанрі гумористичного фентезі перекладачеві необхідно уважно вивчати не лише лексичні чи мовні особливості, задіювати лексичні та граматичні трансформації, а й іноді вмикати свою власну уяву, щоб перекласти потрібне «фантазійне» слово.

Проведений аналіз оказіоналізмів у творі показав, що в ньому використані такі способи утворення оказіоналізмів: утворення власних назв від загальних слів; власні назви, утворені за допомогою морфологічних операцій; назви, що викликають фонетичні асоціації; номінації шляхом алітерації.

Під час перекладу, відповідно до стратегії комунікативно рівноцінного перекладу, перекладач використав такі тактики та операції: тактика відтворення індивідуального стилю автора (збережено стилістику шрифтів, малюнків), тактика передачі релевантної інформації (дослівний переклад, описовий переклад), тактика відтворення формально-структурних характеристик тексту (збережені лексикографічні особливості оригінальної книги та позначки категорій — «класифікації» звірів), тактика прагматичної адаптації тексту під час відтворення змісту (автор обирає більш притаманні українській культурі мовні звороти, змінює нумерацію сторінок Змісту книги на більш звичний для українськомовного читача).

Під час перекладу оказіоналізмів найчастіше перекладач використовує калькування лінгвостилістичних одиниць та транскрипцію. Велика кількість фантастичних істот, указаних авторкою твору, вже мають відповідники в українській літературі, тому перекладач переважно звертається до звичних та зрозумілих лексем під час використання калькування. Значно менше використовуються рекомбінована номінація, транслітерація, описовий переклад, функціональний аналог і смисловий розвиток. У складних випадках, коли транскрипція чи транслітерація не можуть передати індивідуальні риси істоти в

українському перекладі з англійської мови, перекладач вдається до описового перекладу і смислового розвитку.

Багато назв фантастичних істот пов'язані з їхніми специфічними характеристиками, тому перекладачеві необхідно підбирати аналоги в українській мові для назви або користуватися «підказками» в описі істоти у самому творі. Аналіз книги показав, що перекладач час-то використовував транскрипцію чи транслітерацію у перекладі, не дослідивши походження окказіоналізму та спосіб його словотворення авторкою, втративши при цьому особливості назви істоти.

Отримані висновки можуть у подальшому використовуватися для розроблення теоретичних і практичних курсів для здобувачів вищої освіти у лінгвістичному і перекладознавчому напрямках. Дослідження може становити інтерес для подальших наукових пошуків у галузі теорії перекладу, лексикографії, а також у перекладацькій практиці.

ЛІТЕРАТУРА

- Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 350 с.
- Демещук В. Адаптивна модель перекладу в психолінгвістичному вимірі. *Психолінгвістика*. 2019. 26(2). С. 70–90. URL: <https://doi.org/10.31470/2309–1797–2019–26–2–70–90>
- Дубічинський В. В. Лексикографія: навч.-метод. посіб. Харків : НТУ «ХПІ», 2011. 66 с.
- Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
- Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. 3-е издание, переработанное. Москва : Флинта : Наука, 2003. 320 с.
- Сдобников В. В. Коммуникативная ситуация как основа выбора стратегии перевода : дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.20 / Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н. А. Добролюбова. Москва, 2015. 492 с.
- Bodle A. How new words are born. URL: <https://www.theguardian.com/media/mind-your-language/2016/feb/04/english-neologisms-new-words> (дата звернення 12.09.2019).
- Literary Devices. Definition and Examples of Literary Terms. URL: <https://literarydevices.net/fantasy/> (дата звернення 12.09.2019).
- Neocortex. URL: <http://www.neocortex.ru/index/letterslist.html> (дата звернення 12.09.2019).
- Płońska D. Strategies of Translation. *Psychology of Language and Communication*. 2014. Vol. 18, No. 1. P. 67–74. DOI: 10.2478/plc-2014–0005

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ЮМОРИСТИЧЕСКОГО РОМАНА-ФЭНТЕЗИ И ИХ ПЕРЕВОД НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Елена Величенко

Кандидат филологических наук, преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: lepinapelina@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000–0002–8349–5621>

Людмила Фонарь

магистр филологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: fonar_l_s@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000–0002–7478–6742>

АННОТАЦИЯ

Актуальность исследования основывается на необходимости глубокого изучения средств лингвостилистической актуализации англоязычного юмора в современной фэнтезийной литературе и специфики ее воспроизведения в украинских переводах с учетом прагматической и кросс-культурной составляющих. Эта проблематика обоснована популярностью жанра фэнтези среди читательской аудитории, а потому требует изучения особенностей и проблем адекватного перевода иностранных романов-фэнтези украинскими специалистами, которые часто встречаются с трудностями перевода авторских неологизмов (окказионализмов), имен фантастических существ и персонажей в исследуемой литературе. Заостренный интерес переводоведения ко многим аспектам фэнтезийной направленности возник вместе с появлением в последнее время большого количества работ, в которых раскрываются различные аспекты юмора. Однако, несмотря на повышенный интерес отечественных филологов к указанной теме, существует небольшое количество исследований, раскрывающих вопросы передачи юмора и комических окказионализмов как единиц лингвостилистики фэнтезийного художественного произведения в англо-украинском переводе.

Целью работы является анализ лингвостилистической специфики перевода юмористического фэнтези «Фантастические звери и места их обитания» с английского языка на украинский. В работе представлен анализ материала исследования на предмет выявления лингвостилистической специфики окказионализмов Дж. К. Роулинг, а также специфики их интерпретации с учетом трудностей и случаев несоответствия перевода оригиналу по различным причинам полной и частичной потери смысла первоисточника.

Усовершенствован базис для комплексного изучения лингвистических проблем авторского словообразования и переводоведческого анализа тактик и операций, задействованных для реализации стратегии коммуникативно равноценного перевода и адекватной передачи юмористического фэнтези в паре типологически разных языков английский — украинский.

Ключевые слова: юмористическое фэнтези, лингвостилистика фэнтези, окказионализмы, имена собственные, адекватный перевод фэнтези, способы перевода фэнтези, стратегии перевода, тактики перевода, операции перевода, стратегия коммуникативно равноценного перевода.

LINGUOSTYLISTIC FEATURES OF ENGLISH HUMOROUS FANTASY NOVELS AND THEIR UKRAINIAN TRANSLATION

Olena Velychenko

Candidate of Philology, Lecturer at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”

Odesa, Ukraine

e-mail: lepinapelina@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8349-5621>

Liudmyla Fonar

Master of Philology, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

e-mail: fonar_l_s@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7478-6742>

SUMMARY

The relevance of an article is based on the need for a thorough study of means of linguostylistic actualization of English humor in modern fantasy literature and features of its rendering in Ukrainian translations, taking into account pragmatic and cross-cultural components. This is due to the popularity of the fantasy genre among a readership, and therefore requires the study of the features and problems of adequate translation of foreign fantasy novels by Ukrainian specialists, who often have difficulties translating author neologisms (occasionalisms) and proper names of fantasy creatures and characters. Increased interest in translation studies in many aspects of fantasy issues is evidenced by the recent emergence of a large number of works that reveal different aspects of humor. However, despite the interest in the subject, there is a small amount of exploration that addresses the issues of rendering humor and comic occasionalisms as units of linguostylistics in fantasy books in the English-Ukrainian translation.

The purpose of this work is to analyze the linguostylistic specificity of translation of the humorous fantasy “Fantastic Beasts and Where to Find Them” from English into Ukrainian. The paper presents an analysis of the research material for the purpose of establishing the linguostylistic essence of J. K. Rowling’s occasionalisms, as well as the specifics of their interpretation, taking into account difficulties and cases of incompatibility of translation of the original due to various types and causes of complete and partial loss of sense of the original source. The basis for a comprehensive study of linguistic problems of author’s word-formation and translation analysis of tactics and operations involved in implementing a strategy of communicative-equal translation and adequate rendering of humorous fantasy in a pair of typologically different languages English-Ukrainian has been improved.

Key words: humorous fantasy, linguostylistics of fantasy, occasionalism, proper names, adequate fantasy translation, methods of fantasy translation, translation strategies, translation tactics, translation operations, strategy of communicative-equal translation.

REFERENCES

- Bodle, A. (n.d.). “How new words are born”. www.theguardian.com. Retrived from <https://www.theguardian.com/media/mind-your-language/2016/feb/04/english-neologisms-new-words> [in English].
- Demetska, V. (2019). Adaptivna model perekladu v psyholinhvistychnomu vymiri [Adaptive Model in Translation: Psycholinguistic Dimension]. *Psycholinguistics*. 26 (2). (pp. 70–90). [in Ukrainian]. DOI: 10.31470/2309-1797-2019-26-2-70-90
- Dubichynskyi, V. V. (2011). *Leksykohrafiia [Lexicography]*. Kharkiv: NTU “KhPI” [in Ukrainian].
- Literary Devices. Definition and Examples of Literary Terms. (n.d.). www.literarydevices.net. Retrieved from URL: <https://literarydevices.net/fantasy/> [in English].
- Neliubin, L. L. (2003). *Tolkovy perevodovedcheskii slovar [Explanatory Dictionary on Translation Studies]*. Moscow: Flinta: Nauka [in Russian].
- Neocortex. (n.d.). www.neocortex.ru. Retrieved from <http://www.neocortex.ru/index/letterslist.html> [in Russian].
- Plońska, Dagmara. (2014). Strategies of Translation. *Psychology of Language and Communication*. (Vols. 18, No. 1). (pp. 67–74). [in English]. DOI: 10.2478/plc-2014-0005
- Sdobnikov, V. V. (2015). Kommunikativnaia situatsiia kak osnova vybora strategii perevoda [Communicative Situation as the Basis for Choosing a Translation Strategy]. *Doctor’s thesis*. Moscow [in Russian].
- Vlakhov, S., & Florin, S. (1980). *Neperevodimoie v perevode [Untranslatable in Translation]*. Moscow: Mezhdunarodnyie otnosheniia [in Russian].
- Zorivchak, R. P. (1989). *Realii i pereklad [Realia and Translation]*. Lviv: Vyd-vo pry Lviv. un-ti [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019

MODELLE DER ÜBERSETZUNGSÄQUIVALENZ BEI DER MASCHINENÜBERSETZUNG: DER PRAGMATISCHE ASPEKT

Svitlana Hrushko

Ph.D. phil., Dozentin am Lehrstuhl für Übersetzung und theoretische und angewandte
Linguistik, Staatliche Einrichtung «Südkrainische Nationale
Pädagogische Uschinskij-Universität»
Odessa, Ukraine
e-mail: svetagrushko64@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9940-7780>

ANNOTATION

Der Artikel diskutiert pragmatisch die Probleme von Übersetzungsmodellen in der maschinellen Übersetzung, deren Besonderheiten auf einer Folge von unveränderlichen Handlungen (Algorithmen) mit dem Text für computerdefinierte sprachliche Entsprechungen in einem Sprachpaar bei einer bestimmten Übersetzungsrichtung beruhen. Unter den Übersetzungsäquivalenten werden Entsprechungen von einer besonderen Art verstanden, die sich grundlegend von Entsprechungen anderer Art unterscheiden, da sie keine Phänomene betreffen, die einen bestimmten Platz in der Struktur der Sprache einnehmen, sondern Phänomene, die sich im aktuellen Rede-verhältnis befinden oder dem Inhalt des Textes entsprechen. Es ist bekannt, dass diese Art der Übersetzung formalisiert ist. Sie vermittelt jedoch eine Orientierungsvorstellung vom Inhalt des Texts, da es sich nicht um eine genaue, angemessene Übersetzung handelt, sondern sie die Funktion der Übermittlung grundlegender Informationen erfüllt. Maschinelle Übersetzung kann die Nuancen des Originaltextes kaum wiedergeben, und das nicht nur auf der lexikalischen Ebene. Eine adäquate Computerübersetzung ist praktisch unmöglich. Diese Tatsache wird von allen Gelehrten anerkannt, die die Angemessenheit der maschinellen Übersetzung für die Vermittlung des Hauptinhalts eines Dokuments für möglich halten, ohne die sprachlichen Nuancen und Besonderheiten der Rede zu berücksichtigen.

Die maschinelle Übersetzung kann auf der Grundlage eines fachlichen und dynamischen Übersetzungsmodells erfolgen. Dieses Modell in Bezug auf die Sprachtechnologie bietet eine optimale Lösung für das Problem der unabhängigen sprachlichen Beschreibung und des Algorithmus.

Das System der translatorischen Äquivalenz, das im Rahmen des Modells der Übersetzungsäquivalente implementiert werden kann, ermöglicht eine ausreichende Qualität der maschinellen Übersetzung bereits vor dem Redigieren. Neben den gelösten sprachlichen Aufgaben ist für die Erstellung eines maschinellen Übersetzungsprogramms ein Umsetzungsprogramm erforderlich, da das Übersetzungsprogramm ein Werkzeug für die Einweisung und fremdsprachige Informationssuche ist, und die Aussichten für die Entwicklung der maschinellen Übersetzung mit der Weiterentwicklung, Vertiefung der Übersetzungstheorie und -praxis im Allgemeinen zusammenhängen.

Schlüsselwörter: maschinelle Übersetzung, Algorithmus, sprachliche Entsprechungen, Übersetzungsmodelle.

Einleitung. Die moderne Entwicklung von Wissenschaft und Technik sowie Informationstechnologie in der modernen globalen Welt erfordert eine fruchtbarere Interaktion in der interlingualen Kommunikation in allen Bereichen der menschlichen Tätigkeit, was die Suche nach rationalen Wegen zur Lösung des Problems der schnellen und umfangreichen Übersetzung relevant macht, die als eine der effektivsten Arten von Informationsaktivitäten gilt. In diesem Zusammenhang werden solche Bereiche der Sprachwissenschaft wie Computerlinguistik, Formale Semantik, Mathematische Linguistik, Ingenieurlinguistik, Angewandte Linguistik usw. aktualisiert. Ein Bereich der Computerlinguistik, der die Verwendung von Software zum Übersetzen der Texte von einer Sprache in eine andere untersucht, ist die maschinelle Übersetzung.

Die bekanntesten maschinellen Übersetzungsprogramme auf dem ukrainischen Markt sind STILUS, PARS, Language Master. Bei diesen Programmen handelt es sich um WINDOWS-Anwendungen, die die Drag & Drop-Technologie, die OLE-Automatisierung, ein Online-Hilfesystem, grafische Dialogeinstellungen und andere Fenstersteuerelemente und -optionen unterstützen, die diese Programme bei Benutzern sehr beliebt machen. Maschinelle Übersetzung kann jedoch keine genaue, angemessene Übersetzung liefern. In der Sprachwissenschaft wird nach neuen Ansätzen gesucht, um eine bessere elektronische Übersetzung zu gewährleisten. Das Finden optimaler Modelle der maschinellen Übersetzung in der modernen Linguistik gehört zu den wichtigsten Forschungsgebieten. Dieser Aspekt ist Gegenstand der vorliegenden Studie.

Im Artikel wurde folgende Methodik verwendet: Für die Registrierung und Beschreibung sprachlicher Fakten, deren theoretische Verallgemeinerung auf der Grundlage methodischer Bestimmungen, wurden die

Methoden der Analyse, Synthese und Verallgemeinerung verwendet. Bei der Synchronisierung wurde eine Zuordnungsmethode (eine Reihe von Zuordnungsverfahren) verwendet, mit der man die Besonderheiten von maschineller und natürlicher Sprache festlegen und beschreiben kann (das hat einen angewandten Charakter), sowie eine statistische Methode zur Lösung maschineller Übersetzungsprobleme und zum Testen von Sprachhypothesen.

Die Analyse der neuesten Forschungen und Veröffentlichungen belegt die recht erfolgreiche Verbreitung von Forschungen in- und ausländischer Wissenschaftler zu Problemen der maschinellen Übersetzung im ukrainischen Bildungsraum. Beginnend mit den ersten Studien von Warren Weaver, E. Booth und D. Britten (1947) und bis heute wurden Probleme der maschinellen Übersetzung von Linguisten und Mathematikern aktiv untersucht (A. Fedorov, I. Revzin, V. Rosenzweig, Y. Marchuk, R. Kotov, R. Piotrovsky, A. Valipour u. a.).

Die Relevanz der Studie. Die Notwendigkeit, die Übersetzung angesichts grundlegend neuer Fähigkeiten der Kybernetik und der Computertechnologie zu beschleunigen und zu verbessern, sowie die Entwicklung der Wissenschaft und der technischen Kommunikation führen zu einem grundlegend neuen Status der maschinellen Übersetzung als angewandte Wissenschaft, in der das System “Mensch — Maschine” von besonderer Bedeutung ist.

Die Schaffung eines Systems zur Verbesserung der Übersetzungsqualität ist eine grundlegend neue theoretische und praktische Aufgabe. Die Erforschung der Probleme, die mit der Spezifität der maschinellen Übersetzung in der heimischen Sprachwissenschaft verbunden sind, ist eine der problematischsten und erfordert zusätzliche Forschungsanstrengungen. Dadurch wird die Relevanz der vorliegenden Arbeit bestimmt.

Ziel des Artikels ist es, die Möglichkeit der Verwendung von Modellen der Übersetzungsäquivalente in der maschinellen Übersetzung auf pragmatischer Ebene zu betrachten.

Ergebnisse und Diskussion. Innerhalb der allgemeinen Übersetzungstheorie war die Richtung der wissenschaftlichen und technischen Übersetzung klar definiert. Die Notwendigkeit, das Übersetzungsvolumen angesichts grundlegend neuer Möglichkeiten in den Bereichen Kybernetik und Computertechnologien zu erhöhen, führt zu einer Aktualisierung der maschinellen Übersetzung. Das Aufkommen der Wissenschaft über die wissenschaftlich-technische Kommunikation brachte ihren grundlegend neuen Status

hervor, in erster Linie in Bezug auf Ingenieur- und linguistisch angewandte Wissenschaft. Dies ist von besonderer Bedeutung für technische Lösungen und für die Wirtschaftlichkeit sowie für die Bequemlichkeit der Arbeit innerhalb des Systems “Mensch — Maschine”. Der Forschungsschwerpunkt in der modernen maschinellen Übersetzung liegt in der Modellierung der Tätigkeit des Menschen als Übersetzer, insbesondere in der Verwendung vom Übersetzer mehrdeutiger Übersetzungsäquivalente beim Übersetzen von einer Sprache in eine andere.

Maschinelle Übersetzung bedeutet heutzutage in erster Linie die Technologie der computergestützten (Computer-) Übersetzung von Texten von einer natürlichen Sprache in eine andere. Zweitens ist das ein Forschungsbereich, der mit der Entwicklung automatisierter Übersetzungssysteme verbunden ist. Diese Art der Übersetzung basiert auf einer Folge von unveränderlichen Handlungen (Algorithmen) mit dem Text für computerdefinierte Übereinstimmungen zwischen Wörtern und grammatikalischen Phänomenen in einem Sprachpaar bei einer bestimmten Übersetzungsrichtung.

In der Ukraine werden elektronische Wörterbücher häufig für maschinelle Übersetzungen verwendet, die die erforderlichen grammatikalischen (morphologischen, syntaktischen, semantischen) Informationen enthalten, die die Übertragung von äquivalenten, variativen und transformationellen translatorischen Entsprechungen ermöglichen, sowie algorithmische Mittel zur grammatikalischen Analyse (die eine der für die automatische Textverarbeitung verwendeten formalen Grammatiken implementieren); sowie Computerübersetzungssysteme (Bereitstellung einer konsekutiven Übersetzung von Texten unter Berücksichtigung der morphologischen, syntaktischen und semantischen Verknüpfungen der Satzglieder).

Im Laufe der Geschichte der maschinellen Übersetzung gab es Diskussionen über ihre Möglichkeiten. Das Hauptargument der Gegner dieser Richtung der angewandten Übersetzungsforschung ist, dass die Maschine den Kontext der Botschaft nicht versteht. Für eine solche Übersetzung fehlen die vom Übersetzer geforderten Fachkenntnisse und außersprachliches Wissen. Die Maschine ist unfähig, die semantische Mehrdeutigkeit des Textes zu verstehen und logische Schlussfolgerungen zu ziehen. Das Paradoxe der Situation ist jedoch, dass alle Einwände und Beispiele von Gegnern der maschinellen Übersetzung in der Praxis formalisiert werden können, was dazu führt, dass die Übersetzung ihre Aufgaben erfüllt: In vielen Fällen kann man mit einer nicht perfekten maschinellen Übersetzung die notwendigen

Informationen erhalten, die ein oder das andere Dokument übermittelt, es ermöglicht der Person, den Inhalt des Textes auf der Orientierungsebene zu verstehen. Computerunterstützte Übersetzung ist alles andere als perfekt, aber der Text, der von einem maschinellen Übersetzer stammt, lässt in den meisten Fällen die Art des übersetzten Dokuments verstehen. Darüber hinaus kann dieses Dokument korrigiert werden von einer Person, die über Grundkenntnisse einer Fremdsprache verfügt und sich auf dem Fachgebiet auskennt, zu dem die übersetzten Informationen gehören.

Es gibt verschiedene Arten der maschinellen Übersetzung. Maschinelle Übersetzungssysteme lassen sich in drei Kategorien einteilen: Regelbasierte maschinelle Übersetzungssysteme (RBMT), statistische maschinelle Übersetzungssysteme (SMT) und die vielversprechendsten "hybriden" Systeme, die die Vorteile der beiden oben genannten kombinieren. RBMT-Systeme analysieren den Text und übersetzen ihn basierend auf integrierten Wörterbüchern und einer Reihe von Regeln für ein bestimmtes Sprachpaar. In SMT-Systemen gilt das Prinzip der statistischen Analyse: Große Textmengen (bis zu einer Million Wörter) in der Originalsprache und deren vom Menschen durchgeführten Übersetzungen werden in das Programm geladen. Das Programm analysiert Statistiken über zwischensprachliche Äquivalente, Vokabelgebrauch, syntaktische Konstruktionen usw. und verwendet sie später bei der Auswahl von Übersetzungsoptionen. Dieser Vorgang kann als "Selbststudium" bezeichnet werden. Das System kann auch von einer Person unterrichtet werden, die die Übersetzungen nach Abschluss korrigiert. Auf solche Weise funktioniert z. B. der allgemein bekannte Google Übersetzer. Aufgrund der Fähigkeit statistischer und hybrider maschineller Übersetzungssysteme, mit der Ansammlung von Sprachdaten zu lernen, nimmt die Qualität der Übersetzung mit jedem nachfolgenden übersetzten Text zu.

Heutzutage wird die maschinelle Übersetzung in der Regel auf zwei grundlegende Parameter zurückgeführt: Qualität (Genauigkeit, Angemessenheit) und Geschwindigkeit der Übersetzung. Die Qualität der Übersetzung in diesem System bleibt ungenügend, es kommt auf den Textgegenstand an. Wenn man das maschinelle Vokabular nach dem relevanten Fachgebiet auswählt, kann man den Text in einer Fremdsprache angemessen wahrnehmen.

Der Hauptvorteil der maschinellen Übersetzung besteht darin, dass damit sehr große Textmengen schnell verarbeitet werden können und daher manchmal kostengünstiger ist als die manuelle Übersetzung. Es sei daran

erinnert, dass die Qualität der maschinellen Übersetzung der Qualität der menschlichen Übersetzung immer unterlegen sein wird. Daher ist es ratsam, es nur in bestimmten Fällen zu verwenden.

Erstens können Sie Materialien für den internen Gebrauch maschinell übersetzen, wenn Sie beispielsweise den Inhalt einer Website, eines Artikels oder eines Briefes in einer Fremdsprache im Allgemeinen verstehen oder Nachrichten zu einem bestimmten Thema in mehreren Weltsprachen suchen müssen. Zum anderen können es technische und hochspezialisierte Texte sein, die den Fachleuten je nach Fachgebiet danach zur Bearbeitung vorgelegt werden — in diesem Fall wird die maschinelle Übersetzung als "Auftragnehmer" eingesetzt, auf dessen Basis der Fachmann den endgültigen Text auf der Grundlage seiner eigenen Fachkenntnisse erstellt.

Viele Textsorten sind im Allgemeinen nicht für maschinelle Übersetzungen geeignet. Beispielsweise kann man der Maschine Texte nicht vertrauen, bei denen eine fehlerhafte Übersetzung die menschliche Gesundheit, den Betrieb eines komplexen Geräts oder den Abschluss eines großen Vertrags gefährden kann — Zeitersparnis rechtfertigt dabei das Risiko nicht. Alle Dokumente, die eine gesetzliche Haftung beinhalten (Verträge, Garantien), bedürfen der menschlichen Kontrolle. Maschinelle Übersetzung ist nicht für Marketingmaterialien geeignet, bei denen der Text faktisch in einem neuen kulturellen Kontext neu interpretiert und neu erstellt wird.

Insgesamt ist eine zufriedenstellende Qualität bei der Übersetzung streng formalisierter technischer Texte zu erwarten.

Es ist bekannt, dass es praktisch unmöglich ist, eine adäquate maschinelle Übersetzung von Werbung und künstlerischen Texten vorzunehmen, die kreative menschliche Eingriffe erfordern. Aufgrund der Computerübersetzung von literarischen Texten können wir nur einen ungefähren Auftragnehmer ("Entwurf") erhalten, der nur dank des Talents des Übersetzers in ein literarisches Werk umgewandelt wird. Wenn es jedoch um die Bereiche menschlicher Aktivitäten geht, in denen eine formale Sprache oder eine Schablونسprache verwendet wird (Online-Hilfetexte, technische Referenztexte, Regierungs- und Rechtsdokumente), kann das Ergebnis der maschinellen Übersetzung durchaus zufriedenstellend sein. In diesem Fall ist jedoch eine Vorbereitung des Übersetzungsmaterials und die anschließende Bearbeitung der maschinellen Übersetzung erforderlich. Dafür stehen dem maschinellen Übersetzungssystem Textbearbeitungsfunktionen zur Verfügung (Valipur, 2008: 78).

Die vorangehende Vorbereitung von Materialien kann die maschinelle Übersetzung und die Aufgabe der Redakteure, die die “rohe” maschinelle Übersetzung verfeinern müssen, erheblich vereinfachen. Diese Vorbereitung beginnt bereits mit dem Verfassen des Ausgangstextes. Zu diesem Zweck werden Standards für technische Redakteure und Autoren entwickelt, um das Verständnis und die Übersetzung des Textes sowohl für Maschinen als auch für Menschen zu erleichtern. Es gibt bestimmte Regeln, die die Qualität der maschinellen Übersetzung von einer Sprache in eine andere erheblich verbessern. Um beispielsweise englische Texte zu übersetzen, muss man 1) die Verwendung von Verben im Indikativ anstelle von Gerundium; 2) Verwendung des Aktivs anstelle des Passives in Betracht ziehen sowie 3) auf Gebrauch zusammengesetzter Sätze und gleichartiger Satzglieder verzichten.

Im Idealfall sollte jeder Satz einen abgeschlossenen Gedanken enthalten. Diese Regel, die für alle Sprachen gleichermaßen gilt, kann als die wirksamste betrachtet werden.

Die Einhaltung dieser einfachen Regeln in Verbindung mit der korrekten Anpassung des maschinellen Übersetzungssystems beschleunigt laut Experimenten die Verfeinerung des ausgegebenen Texts erheblich. Auf diese Weise erhält man eine Vorstellung davon, wie rentabel es sein kann, den Text während der Vorbereitung für die maschinelle Übersetzung zu formalisieren und zu standardisieren — unabhängig davon, ob Sie das Kompilieren von Text mit speziellen Programmen oder dessen Vorbearbeitung verwalten oder einfach nur einige der effektivsten Regeln befolgen.

Eine wichtige Übersetzungsoperation ist die Nachbearbeitung. Dies ist eine Bearbeitung der “rohen” maschinellen Übersetzung durch einen Redakteur, der normalerweise über eine spezielle Ausbildung und Erfahrung mit maschinellen Texten verfügt. Maschinelle Übersetzungen erfordern im Allgemeinen eine weitere redaktionelle Verfeinerung, die jedoch manchmal vermieden werden kann — insbesondere, wenn die Texte für interne Zwecke übersetzt werden, um den allgemeinen Inhalt zu verstehen oder bestimmte Materialien zu finden und auszuwählen. Der Zeit- und Arbeitsaufwand für die Nachbearbeitung ist einer der wichtigsten Faktoren, die bei der Beurteilung der wirtschaftlichen Zweckmäßigkeit der maschinellen Übersetzung zu berücksichtigen sind. Künstlerische Texte, Werbetexte und andere nicht maschinell übersetzte Texte müssen nicht bearbeitet werden. Um qualitativ hochwertige Texte zu erstellen, die der menschlichen Übersetzung ähneln,

muss der Herausgeber sie von Grund auf neu schreiben, was den Nutzen einer maschinellen Übersetzung zunichte macht. Künstlerische Texte, Werbetexte und andere Texte, die für maschinelle Übersetzung nicht vorgesehen sind, unterliegen auch nicht einer Nachbearbeitung. Um qualitativ hochwertige Texte zu erstellen, die der menschlichen Übersetzung ähneln, muss der Redakteur sie nahezu von Grund auf neu schreiben, was den Nutzen einer maschinellen Übersetzung zunichte macht.

Bei der maschinellen Übersetzung ist es wichtig, nicht nur das gewünschte Ergebnis klar darzustellen, sondern auch die Einschränkungen dieser Methode zu verstehen und einen weiteren Faktor zu berücksichtigen. Systeme der MÜ erfordern in der Regel komplexe individuelle Anpassungen und Verbesserungen, einschließlich “Schulungen” zu einem bestimmten Thema — ohne diese führen sie zu wesentlich schlechteren Ergebnissen. In diesem Zusammenhang kann die maschinelle Übersetzung verwendet werden, wenn man große Mengen desselben Texttyps übersetzen möchte. In diesem Fall ist es wirtschaftlich sinnvoll, einige Zeit mit der “Schulung” des Systems zu verbringen, dann maschinelle Übersetzung anzuwenden und einen für die Nachbearbeitung geeigneten Ausgangstext zu erhalten. Wenn es sich jedoch um ein paar Dutzend Seiten handelt, ist der Versuch, maschinelle Übersetzung einzusetzen, sinnlos und unrentabel.

Eine maschinelle Übersetzung mit Nachbearbeitung kann daher sehr vorteilhaft sein, wenn Texte desselben Typs in sehr großen Mengen übersetzt werden. Da mit großen Übersetzungsvolumina die Übersetzungsunternehmen beauftragt werden, die sich in der Regel auf bestimmte Fachgebiete spezialisiert haben, ist die Einführung von recht effektiven, aber teuren maschinellen Übersetzungssystemen der letzten Generation gerade in solchen Unternehmen wirtschaftlich gerechtfertigt: Weder die Auftraggeber noch einzelne Übersetzer können maschinelle Übersetzungen selbständig wirtschaftlich effektiv verwenden.

Trotz der Vielzahl von Problemen auf dem Gebiet der Übersetzung wächst die Nachfrage nach maschinellen Übersetzungsprogrammen weltweit, so dass die Entwicklung eines Systems zur Verbesserung der Qualität dieser Art der Übersetzung eine grundlegende Aufgabe der Wissenschaft ist.

Maschinelle Übersetzung, die für Informationsdienste ausreichend akzeptabel wäre, kann auf der Grundlage eines maschinellen Übersetzungsmodells basierend auf translatorischen Entsprechungen in Bezug auf Inhalt und Dynamik erfolgen.

Wir sind der Meinung, dass solche Modelle auf der Grundlage von Untersuchungen der Arbeit eines menschlichen Übersetzers erstellt werden sollten, die die tatsächliche menschliche Übersetzungsaktivität modellieren.

Modelle für Übersetzungsäquivalente können mit Schwerpunkt auf verschiedenen Aspekten des Prozesses erstellt werden. Ein solches Modell in Bezug auf die Sprachtechnologie bietet eine optimale Lösung für das Problem der unabhängigen sprachlichen Beschreibung und des Algorithmus. Das Übersetzungssystem, das innerhalb dieses Modells implementiert werden kann, ermöglicht es, eine ausreichende Qualität der maschinellen Übersetzung bereits vor der Nachbearbeitungsphase sicherzustellen. Durch die Bearbeitung neuer Materialien besteht die Möglichkeit, das System zu verbessern.

Das System der Übersetzungsäquivalente wird nicht nur als Ergebnis der Ergänzung von Wörterbüchern, Algorithmen, Analyse- und Synthesestufen durchgeführt, sondern auch als qualitative Anpassung des sprachlichen Inhalts von Algorithmen an die Besonderheiten einer speziellen Fachsprache (Untersprachen). Als Ergebnis wird ein übersetzungsorientierter Satz semantischer Merkmale und entsprechender Algorithmen für eine bestimmte Teilsprache erstellt. Beim Anpassen des maschinellen Übersetzungssystems an eine bestimmte Teilsprache wird ein semantischer Apparat erzeugt, der die Qualität der Übersetzung vor der Nachbearbeitungsstufe fördert. Es ist das Ergebnis der Weiterentwicklung des ursprünglichen Systems semantischer Kategorien, die erforderlich sind, um eine relevante Übersetzung einer Reihe von lexikalischen und grammatikalischen Merkmalen durch die Erweiterung des Systems von Transformationen durch die Einführung neuer semantischer Parameter, Merkmale oder Verbindungen zu erhalten. Bei der Modulation der Übersetzung mit translatorischen Entsprechungen wird das Zentrum zur Lösung der lexikalischen Mehrdeutigkeit (eines der komplexesten Probleme der maschinellen Übersetzung) auf die lexikalische Ebene übertragen (im Gegensatz zur semantischen und syntaktisch-semantischen Ebene bei anderen Modellierungsmethoden). Dies schafft die Möglichkeit, die algorithmische Erkennung von Kontextabhängigkeiten zu optimieren, mit deren Hilfe die automatische Übersetzung mehrwertiger Wörter erfolgt. Maschinelles Vokabular wird bei maschineller Übersetzung besonders wichtig.

Neue, effektivere Wörterbücher mit den erforderlichen Vokabularinformationen, Theorien der Vokabelterminologie, Theorie und Praxis der

Subsprache können die Qualität der Übersetzung lexikalischer Einheiten verbessern. Wörterbücher und zuvor übersetzte Textabschnitte werden im Systemspeicher gespeichert und können in großen gemeinsamen Projekten verwendet werden.

Das Konzept der “Übersetzung” deckt ein breites Spektrum von Tätigkeiten ab. Maschinelle Übersetzung von für Informationsdienste akzeptabler Qualität kann auf der Grundlage eines maschinellen Übersetzungsmodells mit inhaltlichen und dynamischen translatorischen Entsprechungen Übersetzungsverhältnis entwickelt werden. Solche Modelle können auf der Grundlage von Studien über die Tätigkeit des menschlichen Übersetzers erstellt werden, da in der Übersetzungsaktivität Sprachen nach speziellen Regeln untersucht werden und diese Spezifität bei der Erstellung eines Modells für diese Art der Übersetzung berücksichtigt werden muss. Es ist klar, dass menschliche Übersetzungsaktivitäten vielfältig sind und es unterschiedliche Vorstellungen zu den Prozessen gibt, die während der Übersetzung ablaufen. Folglich können translatorische Entsprechungen auch unter Berücksichtigung verschiedener Aspekte des Prozesses unterschiedlich konstruiert werden. Dieses Modell bietet die sprachlich optimale Lösung, um das Problem der Unabhängigkeit von sprachlicher Beschreibung und Algorithmus zu lösen.

Jede Übersetzung wird nach Übersetzungsäquivalenten durchgeführt. Der Text der Übersetzung korreliert mit dem Originaltext, wenn jedem Abschnitt des Originaltextes der übersetzte Text “inhaltlich” entspricht, dabei werden die Grenzen und der Rahmen der Entsprechung laut Marchuk ziemlich weit verstanden (Marchuk, 1979: 82). In der Übersetzungstheorie gibt es ein Konzept von «Äquivalenzstufen», das sich speziell mit der Frage befasst, wie für verschiedene Textabschnitte eine Textäquivalenz erreicht werden soll. Die Neuheit der Modellierung unter Verwendung von translatorischen Entsprechungen besteht darin, dass sie zum Zentrum aller Modellierung werden.

Die Weiterentwicklung der Sprachtheorie wird durch die Sprachpraxis angeregt, in der das Sprachmodell Objekte der Sprache und Rede reproduzieren soll. Typmodelle, die diese Einheiten nachbilden, sind künstlich geschaffene formale Systeme, deren Konstruktion oder Verhalten die Mikrostruktur oder Funktion eines bestimmten sprachlichen Objekts nachahmt, je nachdem, ob die Struktur oder Funktion zu Modellierungszwecken dient. Linguistische Modellierung ist eine verlässliche Methode zur Realisierung von Sprachtheorien und gleichzeitig ein Mittel zur Überprüfung ihrer Le-

bensfähigkeit, was Y. Marchuk in seinen Schriften (Marchuk, 1979; 1983; 2007) bewiesen hat.

Mit der Entwicklung der maschinellen Übersetzung als eines Gebiets der angewandten Linguistik entstehen wissenschaftliche Studien, die eine Struktur zur Beschreibung der Eigenschaften eines lebendigen Wortes in einem Vokabularartikel des Maschinenwörterbuchs bieten. Es gibt einige Teilstudien, die zum Beispiel “die Struktur einer nominalen Gruppe” oder “Verben im Redeprozess” beschreiben (O. Sokirko).

Zum Beispiel kann auf der Grundlage der “Zugehörigkeit zu bestimmten Wortarten” folgender grammatischer Typ beschrieben werden: Eine Nomengruppe ist ein Nomen; eine Namensgruppe ist ein Adjektiv + Nomengruppe; eine Verbgruppe ist ein Verb + Nomengruppe; ein Satz ist Namensgruppe + Verbgruppe.

Es ist klar, dass es nicht möglich ist, den Satz der natürlichen Sprache durch eine solche Grammatik vollständig zu beschreiben, aber es ist möglich, effektive Methoden zum Konstruieren eines Konverters gemäß einer gegebenen Grammatik zu verwenden.

Bei der maschinellen Übersetzung wird der Satz in Wortarten zerlegt, und es werden Standardkonstruktionen, Wörter und Phrasen unterschieden, die mittels Wörterbuches im Speicher der Maschine übersetzt werden.

Der morphologische Teil einer Sprache — ein Grammeme (morphologischer Deskriptor), das eine Wortform mit einer bestimmten morphologischen Klasse in Beziehung setzt — wird traditionell definiert, mit der Ausnahme, dass einige spezifische morphologische Formen auch den Status einer Wortart erhalten. Indizes im Namen einer Wortart geben den Typ des morphologischen Wörterbuchs an. Beispielsweise wird der Wortform *Teheran* der folgende Grammemsatz zugeordnet: “m, Sg., Nom.” oder “m, Sg., Akk.”.

Syntaktische Abhängigkeiten zwischen Satzgliedern spiegeln die Verknüpfungen zwischen den im Text behandelten Konzepten wider. Auf der Stufe der syntaktischen Analyse wird ein komplexer Vorgang des grammatischen Parsens durchgeführt, der nach der syntaktischen Verarbeitung gemäß den Regeln der Übereinstimmung und Rektion in der ukrainischen Sprache erfolgt, wobei das Wörterbuch der Kontrollmodelle von Prädikaten (Verb und Verbnomen) verwendet wird. Das Ergebnis der syntaktischen Satzanalyse ist eine Liste der semantisch bedeutsamen Texteinheiten und der verschiedenen Arten von Beziehungen zwischen ihnen. Diese Einheiten

umfassen alle Klassen von Substantiven, Verben und Adjektiven (Marchuk, 2007: 96).

Es ist jedoch klar, dass maschinelle Übersetzung niemals die Nuancen des Originaltexts wiedergeben wird, und nicht nur auf lexikalischer Ebene. Unterschiede in Syntax und Semantik, insbesondere zwischen westlichen und östlichen Sprachen (wie Englisch und Chinesisch), sind äußerst schwierig angemessen zu übersetzen. Diese Tatsache wird von allen Unterstützern der maschinellen Übersetzung anerkannt, da sie darin übereinstimmen, dass sie nur den Hauptinhalt des Dokuments vermitteln kann und die sprachlichen Nuancen und das Wortspiel bei dieser Art der Übersetzung nicht übermittelt werden. Das maschinelle Übersetzungsverfahren ist in bestimmte Stufen unterteilt, die vom Algorithmus definiert werden. Der Satz wird in Wortarten unterteilt, die Standardkonstruktionen werden ausgegliedert, Wörter und Phrasen werden mit einem Maschinenwörterbuch übersetzt.

Zusammenfassung. In Anbetracht der mangelnden Qualität der Übersetzung unter Verwendung eines Computers (einer Maschine) kann daher festgestellt werden, dass Übersetzungsprogramme insgesamt ein “Gerüst” des Übersetzungstextes liefern, da in der Regel eine schnelle wörtliche Verarbeitung des Textes erfolgt, wobei am häufigsten aus mehreren möglichen Wortbedeutungen der allgemein gebräuchliche Wortschatz ausgewählt wird. Die Untersuchung von Problemen bei der maschinellen Übersetzung zeigt, dass die gravierendsten Probleme bei der Verbesserung der Qualität der maschinellen Übersetzung in zwei Richtungen auftreten — in Bezug auf Software und Technik. Die Programmrichtung zielt darauf ab, den Algorithmus des Programms zu verbessern und den Mechanismus des selbstlernenden Systems zu schaffen. Die technische beinhaltet die Erweiterung der Datenbank von Wörterbüchern, etablierten Phrasen und Ausdrücken sowie die Unterscheidung von Übersetzungen nach verschiedenen Themen und die Umsetzung verschiedener Prinzipien der Wortauswahl (statistisch, thematisch). In diesem Zusammenhang verdienen translatorische Entsprechungen besondere Aufmerksamkeit. Hierbei handelt es sich um spezielle Entsprechungen von einer besonderen Art, die sich grundlegend von anderen Entsprechungen unterscheiden (z. B. in der kontrastiven Linguistik): Sie vergleichen keine Phänomene, die einen bestimmten Platz in der Sprachstruktur einnehmen, sondern Phänomene, die sich derzeit im Sprachverhältnis befinden oder in ihrer Bedeutung dem jeweiligen Text entsprechen. Wichtig für die Entwicklung von Übersetzungsstudien sind die Ergebnisse der allgemeinen

Übersetzungstheorie, der Theorie der natürlichen Vergleiche, Darstellungsweisen von Wissen, die Optimierung und Verbesserung von linguistischen Algorithmen. Es ist ein einzigartiges Instrument, das die Kommunikation in Systemen ermöglicht, die in verschiedenen Sprachen funktionieren. Bei der Erstellung eines maschinellen Übersetzungsprogramms ist neben den gelösten Aufgaben der Linguistik ein Umsetzungsprogramm erforderlich, da das Übersetzerprogramm ein Werkzeug zum Einweisung, Suche nach Informationen in einer Fremdsprache ist und die Aussichten für die Entwicklung maschineller Übersetzung mit der Weiterentwicklung und Vertiefung der Theorie und Praxis der Übersetzung im Allgemeinen (sowohl der maschinellen als auch “menschlichen” Übersetzung zusammenhängen).

ЛІТЕРАТУРА

1. Валипур А. Несколько слов об использовании формализации и функционализма при обработке текста. URL: www.ensani.ir/storage/Files/20101208140318-308.pdf
2. Котов Р. Г., Новиков А. И., Скокан Ю. П. Прикладная лингвистика и информационная технология. Москва : Наука, 1987. 162 с.
3. Марчук Ю. Н. Проблемы машинного перевода. Москва : Наука, 1983. 232 с.
4. Марчук Ю. Н. Компьютерная лингвистика: учебное пособие. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2007. 317 с.
5. Марчук Ю. Н. Синтактико-семантический анализ в системе машинного перевода АМПАР. *Международный семинар по машинному переводу*: тезисы докладов. Москва : ВЦП, 1979. С. 8–9.

МОДЕЛІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ У МАШИННОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Світлана Грушко

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний

ун-т ім. К. Д. Ушинського»

Одеса, Україна

e-mail: svetagrushko64@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9940-7780>

АНОТАЦІЯ

У статті в прагматичному аспекті розглянуто проблеми моделей перекладацької еквівалентності у машинному перекладі, специфіка якого базується на послідовності незмінних дій (алгоритмів) над текстом для

визначених комп'ютером лінгвістичних відповідностей у парі мов у заданому напрямі перекладу. Перекладацьку еквівалентність розуміємо як еквівалентність особливого типу, які принципово відрізняються від інших типів співвідношень, адже в них співвідносяться не явища, що займають певне власне місце у структурі мови, а явища, що у даний момент знаходяться у мовленнєвому співвідношенні або є еквівалентними змісту даного тексту. Відомо, що при такому типі перекладу він формалізується, проте дозволяє отримати уявлення про зміст тексту на ознайомчому рівні, оскільки не є точним, адекватним перекладом, а виконує функцію передачі основної інформації. Машинний переклад не здатен передати нюанси оригінального тексту не тільки на лексичному рівні. Адекватний комп'ютерний переклад практично неможливий. Цей факт визнається усіма вченими, що розглядають доречність машинного перекладу для передачі основного змісту документу, без урахування мовних нюансів і особливостей мовлення та мови.

Машинний переклад може відбуватися на основі моделі перекладу за перекладацькими еквівалентностями: предметному і динамічному. Така модель з точки зору лінгвістичної технології забезпечує оптимальне вирішення проблеми незалежного лінгвістичного опису і алгоритму.

Система перекладацьких еквівалентностей, яка може бути реалізована в рамках моделі перекладацьких співвідношень, дозволяє забезпечити достатню якість машинного перекладу ще до етапу редагування. При створенні програми машинного перекладу окрім реалізованих лінгвістичних завдань необхідна і програма реалізації, адже програма-перекладач є інструментом для ознайомлення, пошуку інформації іноземною мовою, а перспективи розвитку машинного перекладу пов'язані з подальшою розробкою теорії і практики перекладу взагалі.

Ключові слова: машинний переклад, алгоритм, лінгвістична еквівалентність, моделі перекладу.

МОДЕЛИ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ В МАШИННОМ ПЕРЕВОДЕ: ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Светлана Грушко

кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет им. К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: svetagrushko64@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9940-7780>

АНОТАЦИЯ

В статье в прагматическом аспекте рассматриваются проблемы переводческой эквивалентности в машинном переводе, специфика которого основывается на последовательности постоянных действий (алгоритмов) для выявления компьютером лингвистических соответствий в паре языков при заданном направлении перевода. Переводческую эквивалентность понимаем как эквивалентность особенного типа, которые принципиально отличается от других типов соответствий, поскольку здесь соотносятся не явления, которым принадлежит особое место в структуре языка, а явления, которые в данный момент находятся в языковом соотношении или являются эквивалентными содержанию данного текста. Известно, что при таком типе перевода он формализуется, однако при этом позволяет получить представление о содержании текста на ознакомительном уровне, поскольку не является точным, адекватным переводом, а осуществляет функцию передачи основной информации. Машинный перевод не в состоянии передавать нюансы оригинального текста не только на лексическом уровне. Адекватный компьютерный перевод практически невозможен. Этот факт признается всеми учеными, которые рассматривают возможности машинного перевода для передачи основного содержания документа без учета языковых нюансов и особенностей языка.

Машинный перевод может осуществляться на основе модели перевода по переводческим эквивалентностям: предметной и динамической. Такая модель с точки зрения лингвистической техники обеспечивает оптимальное решение проблем независимого лингвистического описания и алгоритма.

Система переводческих эквивалентностей, которая может быть реализована в рамках модели переводческих соотношений, позволяет обеспечить достаточное качество машинного перевода еще до этапа редактирования. При создании программы машинного перевода помимо решения лингвистических задач необходима и программа их реализации, поскольку программа-переводчик является инструментом для ознакомления, поиска информации на иностранном языке, а перспективы ма-

шинного перевода связаны с дальнейшей разработкой теории и практики перевода вообще.

Ключевые слова: машинный перевод, алгоритм, лингвистическая эквивалентность, модели перевода.

MODELS OF TRANSLATIONAL EQUIVALENCE IN MACHINE TRANSLATION: PRAGMATIC ASPECT

Svitlana Hrushko

Candidate of Philology, Associate Professor of Translation and Theoretical and applied linguistics of the State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky»

Odesa, Ukraine

e-mail: svetagrushko64@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9940-7780>

SUMMARY

The purpose of the article is to study problems of translational equivalence in machine translation, which is based on a sequence of invariable actions (algorithms) with a text to identify linguistic equivalents in a pair of languages at a given direction of translation by means of a computer, in respect of the pragmatic aspect.

Translational equivalence is understood as a specific type of equivalence, which is fundamentally different from other types, since it does not correlate with the phenomena that have a special place in the structure of a language, but the phenomena that currently exist in a language correlation or are equivalent to the text content. The translation is formalized, but allows getting an idea of the text content at the introductory level, since it is not an accurate, adequate translation, but performs the function of rendering basic information. Machine translation is not able to render nuances of an original text, not only at the lexical level. When translating, it is necessary to take peculiarities of syntax and semantics into account. Adequate computer translation is almost impossible in this case. This fact is recognized by all scholars who study possibilities of this type of translation only when rendering main content of a document without taking language nuances and features into account.

Machine translation can be carried out on a basis of the translation equivalence (objective and dynamic) model. The model in terms of linguistic technology provides an optimal solution of problems of independent linguistic description and algorithm.

The system of translation equivalence, which can be implemented within the model of translation equivalence, allows providing sufficient quality of machine translation at the pre-editing stage. When creating a machine translation pro-

gram, in addition to solving linguistic problems, a program of their implementation is also necessary, since a translation program is a tool for studying and finding information in a foreign language, and the prospects of a machine translation are related to the further development of translation theory and practice in general.

Key words: machine translation, algorithm, linguistic equivalents, models of translation.

REFERENCES

1. Valipur, A. (2010). Neskolkо slov ob ispolzovanii formalizatsii i funktsionalizma pri obrabotke teksta [A Few Words on Formalization and Functionalism in Text Processing]. *www.ensani.ir*. Retrived from <https://www.ensani.ir/storage/Files/20101208140318–308.pdf> [in Russian].
2. Kotov, R. G., Novikov, A. I., & Skokan, Yu. P. (1987). *Prikladnaia lingvistika i informatsionnaia tekhnologiya* [Applied Linguistics and Information Technology]. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Marchuk, Yu. N. (1983). *Problemy mashinnogo perevoda* [Machine Translation Issues]. Moscow: Nauka [in Russian].
4. Marchuk, Yu. N. (2007). *Kompiuternaia lingvistika* [Computational Linguistics]. Moscow: AST: Vostok-Zapad [in Russian].
5. Marchuk, Yu. N. (1979). Sintaktiko-semanticheskii analiz v sisteme mashinnogo perevoda AMPAR [Syntactic-semantic Analysis in the AMTER Machine Translation System]. *Proceedings from Mezhdunarodnyi seminar po mashinnomu perevodu — International Workshop on Machine Translation*. (pp. 8–9). Moscow: VTsP [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 09.10.2019

УДК 81'253

<http://doi.org/>

«ЗМІСТОВНО-ПІДТЕКСТОВА» ІНФОРМАЦІЯ У СЕМАНТИЦІ ІНШОМОВНОГО ТЕКСТУ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД

Лідія Дербеньова

доктор філологічних наук, професор Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу
Івано-Франківськ, Україна
e-mail: derbenyovalv@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-0288-907X>

АНОТАЦІЯ

У статті акцентується увага на проблемах перекладу у площині досліджень герменевтики, яку розглядаємо як методологію у перекладацькій діяльності, вчення про інтерпретацію текстів, як складову трансляції інформації у комунікативному аспекті. Актуальність проведеного дослідження зумовлена особливою увагою сучасного мовознавства до недостатньо вивчених питань герменевтики, які пов'язані з проблемами передачі семантики іншомовного тексту при перекладі через «змістовно-підтекстову» інформацію, що несе додатковий семантичний смисл.

Процес перекладу у площині герменевтики характеризується як процес пошуку і прийняття оптимального рішення, що відповідає певному набору функціональних критеріїв, які можуть приймати різні варіативні форми. При цьому відбувається процес подолання труднощів перекладу в акті самого перекладу, що передбачає особливий вид розуміння повідомлення, яке перекладається. Природно, що адекватний переклад не можливий без розуміння посередником-перекладачем самого тексту, який відтворюється засобами мови перекладу. Перекладацька герменевтика передбачає, що розуміння тексту, його переклад і тлумачення мають спільну природу — це процес розуміння самого перекладача.

Адекватний переклад передбачає і контекстуальні уточнення у семантиці тексту перекладу. Перекладач через розуміння й інтерпретацію здійснює низку специфічних перекладацьких дій: вибір мовних засобів і способів вираження у мові перекладу, заміну і компенсацію безеквівалентних одиниць. Сам пошук оптимального рішення відбувається за допомогою методу «проб і помилок». Перекладач завжди виступає у ролі інтерпретатора,

творця відносно «нового» тексту. У межах кожного окремого висловлювання йому необхідно мисленнєво реконструювати як понятійні ситуації, так і мисленнєво-мовленнєві дії автора, які вербалізовані у даному тексті.

Ключові слова: герменевтика, інформація, інтерпретація, текст, переклад, комунікація.

Вступ. За свою більше ніж тисячолітню історію герменевтики, як наука про розуміння і тлумачення тексту, проходила крізь періоди розквіту і занепаду. Протягом століть предметом осмислення науки тлумачення було екзистенційне значення мови.

Традиційно герменевтику розглядають у площині античної гуманітаристики як мистецтво тлумачення іносказань, символів, інтерпретації творів стародавніх поетів, історичних подій і фактів. Як наукова дисципліна герменевтика виникає у добу еллінізму в зв'язку з дослідженням текстів античних авторів. Подальший розвиток науки відбувається у період Середньовіччя (тлумачення Священного Писання) та Відродження (дослідження античних текстів).

Ідеї герменевтики актуалізуються в добу романтизму, проте герменевтика як наукова дисципліна розробляється не теоретиками романтизму, які вперше запропонували цілу низку нових методів і підходів дослідження тексту, а теологом і філософом, пастором Фрідріхом Шлейєрмахером (1768–1834) у фундаментальній праці «Герменевтика» (Шлейєрмахер, 2004). Німецький мислитель науку тлумачення тексту розглядає як теорію мистецтва та основу гуманітарних наук взагалі, які базуються на концептуальних поняттях *розуміння* і *спілкування*.

Призначення мистецтва (культури), вважав філософ, — про-світництво: через осягнення культури отримуються знання про світ і людину. Розуміння — складова процесу пізнання — реалізується у мисленнєвій діяльності через мову і мовлення. Цей процес має соціальну природу: розуміння інтелектуальних продуктів необхідне для взаєморозуміння у рамках суспільства. Ідеї Шлейєрмахера знайшли своє підтвердження у сучасних когнітивних теоріях: зміст тексту (тексту перекладу у першу чергу) — це не тільки смислове і структурне ціле, але й мовний продукт вербалізації досвіду.

Ідеї німецького мислителя сприймаються сучасною гуманітаристикою як один з методів дослідження тексту і складова міжкультурної комунікації. Нині ми спостерігаємо новий етап розвитку герменев-

тики. Сьогодні ця стародавня наука викликає підвищений інтерес не тільки у зв'язку з необхідністю повернення втрачених загальнолюдських духовних цінностей (через пояснення та тлумачення), але й як здібність розуміння у площині комунікації та інформаційної діяльності людини. Мета герменевтики — виявити зміст тексту у всій його складності, виходячи із розуміння значення слів у тексті, їх історично обумовлених варіацій, контекстуальної інформації та авторської «точки зору».

Мета та завдання дослідження зумовлені особливою увагою сучасного мовознавства до недостатньо вивчених питань, які пов'язані з проблемами передачі семантики іншомовного тексту з урахуванням ролі «змістовно-підтекстової» (термін І. Гальперіна) інформації при перекладі, адже адекватний переклад неможливий без «уточнюючої» контекстуальної інформації, яку несе текст перекладу. Процедура перекладу передбачає герменевтичний підхід, який розглядаємо як безпосередню складову процесів трансляції інформації в комунікативному акті в міжнародній інформаційній діяльності, як метод дослідження тексту.

Мета статті — виявити роль «змістовно-підтекстової» інформації у семантиці іншомовного тексту під час перекладу з використанням герменевтичного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про актуальність багатоаспектних проблем герменевтики, у першу чергу орієнтованих на інтерпретацію у площині діалогу між суб'єктом і об'єктом пізнання. Специфіка герменевтики як філософського вчення, згідно з яким формою пізнання буття є його розуміння, визначає своєрідність пізнання об'єкта через його сприйняття суб'єктом. Отже зрозуміло, що герменевтичні практики активно використовуються у різних галузях знань: технічних, історичних, філологічних. Дослідження Ф. Шлейєрмахера, Г. Шпета, А. Бека, В. Дільтея, М. Хайдеггера, Г. Гадамера, Г. Фреге та інших філософів сформували антропологічний підхід у герменевтиці до аналізу тексту, який активно розробляється представниками різних наукових шкіл і сьогодні. Ідеї філософії мови В. Гумбольдта сприяли формуванню нового наукового напрямку у мовознавстві — лінгвістичної герменевтики, а в її площині — герменевтики у перекладі (перекладацька герменевтика). У загальному річизі наукових досліджень у різних аспектах гуманітарного знання новітні ідеї

герменевтики плідно розробляються і вітчизняними науковцями: своєрідність філософської герменевтики досліджує А. Богачов, мнемонічну герменевтику — С. Квіт, герменевтику культурної форми розуміння — О. Юркевич. У дослідженнях М. Брандеса, С. Семко, Г. Рябова, Л. Бархударова, М. Цвілінга, Г. Туровера тлумачення та інтерпретація тексту розглядаються у площині герменевтичних практик. В аспекті філології та перекладу відмітимо дослідження Г. Богіна (науковий аспект розуміння тексту), Є. Ляпушкіна (літературна герменевтика та інтерпретація тексту, філологічні стратегії інтерпретації), О. Янишин (герменевтичний аспект у перекладі текстів нафтогазової сфери). До проблем лінгвістичної герменевтики науковці відносять питання розуміння тексту перекладу його реципієнтом, тлумачення вихідного тексту як начала у формуванні задуму перекладу.

Результати та дискусія. Середовищем герменевтичного досвіду, як відомо, є мова, через яку формуються пізнання, судження, інтерес до іншої культури, відбувається обмін інформацією. З орієнтацією на мову як центральну проблему герменевтики фінський філософ Г. фон Врігт пов'язує виникнення і функціонування таких понять, як *значення, інтенсивність, інтерпретація, розуміння*. «Ця риса відображена в самій назві «герменевтика», — підкреслює учений, — що означає мистецтво інтерпретації» (Врігт Г. Х. фон, 1986: 66). Всі ці категоріальні поняття є базовими для всіх гуманітарних наук, у першу чергу — для філології в усіх її галузях, яку С. Аверінцев називав *службою розуміння*. У цьому контексті актуалізуються і проблеми передачі семантики іншомовного тексту у перекладі. Сучасне мовознавство приділяє особливу увагу герменевтичним практикам у перекладознавстві.

Взаємозв'язок перекладу і герменевтики безпосередньо пов'язаний з проблемами досягнення еквівалентності перекладу та його адекватності — це аксіоматичний науковий факт. Цей аспект доповнюється розумінням герменевтики як вчення з певною методологічною спрямованістю про смисл інтерпретованих текстів для трансляції інформації у комунікативному акті взагалі; як важливу складову у міжнародній інформаційній діяльності і як метод дослідження тексту. Для герменевтичної методології характерні виділення знаково-символічної сторони пізнавальної діяльності та перенесення лінгвістичних та літературознавчих методів дослідження в загальну методологію гуманітарних наук.

Якщо середовищем герменевтики є мова, то предметна основа її методології — текст — знаково-символічна система, що функціонує у певному соціокультурному та історичному контекстах. Переклад тексту — це процес створення відносно «нового» тексту з імпліцитною «змістовно-підтекстовою» складовою, яка уточнює інформацію або дозволяє відкривати нові смисли. Цей феномен можна пояснити такою властивістю мислення і мови перекладача (дослідника) як *поліглотизм*.

За Ю. Лотманом, поліглотизм тексту це його специфічна особливість: текст «постає перед нами не як реалізація повідомлення на будь-якій певній мові, а як складне утворення, що зберігає багатообразні коди, які здатні трансформувати отримані повідомлення і породжувати нові, як інформаційний генератор, що володіє рисами інтелектуальної особистості» (Лотман, 1992: 132). Природно, що багатообразні коди, про які говорить учений, породжуються за допомогою змістовно-підтекстової інформації, яка збагачує семантичне розуміння тексту.

Відомо, що мови з різним алфавітом здатні передавати різний об'єм смислів, їх різну глибину. За спостереженням Ю. Лотмана, подвійне або множинне кодування текстів гетерогенної природи створює їх з ретрансляторів інформації в її генератори. Одним з механізмів смислоутворення в таких текстах є переклад, який формує відносини еквівалентності між мовами і одночасно позначає поле неможливості перекладу частини (фрагменту) тексту, яке стає маркером і привертає підвищену увагу в іншомовному семіотичному оточенні. Важливим наслідком поліглотизму тексту є те, що він «у своїй синхронності може спиратися різними своїми частинами на пам'ять різної часової глибини» (Лотман, 1992: 143). Тобто фактично передбачає герменевтичний підхід, який не тільки ставить перед перекладачем завдання точного, адекватного перекладу через професійне володіння двома мовами, але й вимагає дотримання національних особливостей використання мови; знайомства зі специфічними фаховими та фоновими знаннями; історією та культурною своєрідністю країни, з мови якої відбувається переклад; передбачає подолання бар'єрів міжмовних відмінностей і ментального розуміння між поняттєвими світами різних країн. Герменевтичний підхід у перекладі передбачає не тільки точний перехід від вихідного тексту до мови перекладу.

У своїх основних категоріях — *розуміння* та *інтерпретація* — він сприяє передачі «ефекту тексту» (У. Еко), який неможливий без його тлумачення. Смысл самого тексту пов'язується з творчістю перекладача та особливостями сприйняття її читачем.

Особливу увагу зв'язку герменевтики і лінгвістики тексту приділяв Р. Штольце. Згідно з концепцією ученого, процес осмислення тексту перекладу може відбуватися тільки за умови єдності вказаних феноменів, адже переклад передбачає органічне поєднання аналізу герменевтики тексту як цілого із системним аналізом на основі раціональних лінгвістичних критеріїв. Штольце переконливо довів, що в основі теорії перекладу тексту лежить уявлення про комунікативну інтенцію відправника, що реалізується через посередництво мови. Розуміння авторського «я» не одномоментний акт, воно здійснюється і поглиблюється у результаті «входження» читача у текст, який відкривається як певна мовна даність. Аналізуючи початковий текст, перекладачу необхідно з'ясувати мету відправника інформації, проаналізувати її, адекватно передати мовні засоби, які використовує адресант.

Розуміння тексту ґрунтується на усвідомленні його цілісності з обов'язковим урахуванням прагматичних правил побудови. При цьому важливо враховувати не тільки те, про що йдеться у вихідному тексті, але і його підтекстову інформацію, те, що мав на увазі автор тексту. Адекватний переклад передбачає «конкретизацію» (Р. Інгарден) тексту, яка «включається» через його інтерпретацію. Звідси виникає необхідність в розумінні пресупозицій, які повинні «вбирати» в себе не тільки те, про що говорилося раніше, але й те, що відоме: «я», що говорить, його соціальний статус, фонові знання тощо (Stolze, 1982: 5–52). Подібної думки дотримується й І. Гальперін, який в спеціальному дослідженні «Текст как объект лингвистического исследования» (Гальперин, 1981) підкреслює важливу роль підтексту у перекладі: підтекст співіснує із вербальним висловлюванням, є супутнім йому й запланованим творцем тексту. Положення І. Гальперіна про «змістовно-підтекстову» інформацію як про необхідний елемент смислового змісту тексту має безпосереднє відношення до перекладу (Гальперин, 1981: 42). Вказані експліцитні й імпліцитні компоненти змісту тексту при перекладі конкретизуються у площині герменевтики, що спрощує передачу семантики іншомовного тексту.

Ідеї І. Гальперіна дотичні ідеям Р. Штольце про «надсумарність» смислового змісту тексту. На думку вченого, смисл тексту не зводиться лише до суми смислів його конститuentів, він набагато ширший, «надсумарний», багатоаспектний. Однак, аналізуючи початковий текст як надсумарне ціле, необхідно враховувати і семантичний аналіз його складових конститuentів, адже зміст тексту розкривають рекурентні смислові ознаки (семантично пов'язані одна із одною лексеми), що утворюють ізотопічні площини тексту, в яких реалізується багатопланова структура його смислу. Саме в результаті інтеграції окремих елементів у мовному та позамовному контекстах утворюється «приріст інформації», який лежить в основі «надсумарності» смислу тексту. Вимога пріоритетного розуміння основного смислу тексту — концептуальне положення герменевтики.

Текстоцентричність герменевтики призводить до розгляду мовних одиниць у мовленні (функціональний підхід): лексеми схильні до змін та деформацій, а реальні словосполучення пояснюють / уточнюють їх семантику. Під час самого процесу перекладу можуть відбуватися нашарування нових семантичних значень, що стають зрозумілими за допомогою герменевтичного підходу, який враховує цілісність (когерентність), зв'язність (когезію), членованість, лінійність та інформативність тексту. Проте необхідно враховувати можливість виникнення ефекту «смислових ножиць» (Т. Дрізе) — розбіжностей між первинною інформативністю, що пов'язана зі смисловим авторським задумом, і вторинною інформативністю, яка виявляється у смисловій інтерпретації тексту перекладачем (Дрізе, 1984: 207–210).

Фундаментальним правилом герменевтики та її центральним методологічним принципом є «герменевтичне коло». Дефініція введена у науковий дискурс Ф. Шлейермахером. Принцип функціонування герменевтичного кола полягає в тому, що частина стає зрозумілою завдяки цілому, а ціле складається із розуміння частин: слово стає зрозумілим у контексті фрази, фраза — в контексті абзацу/сторінки, сторінка — в контексті цілого тексту. Текст може бути зрозумілим, якщо зрозумілі його частини і навпаки. Отже проблема семантики тексту у перекладі ставить по-новому й питання про значення окремих його елементів. Це значення розглядається не як фіксований зріз певного набору семантичних ознак (як, наприклад, в жорстких моделях структурної семантики), а як «гнучка сукупність сем і прагматичних

параметрів, мінливі поєднання яких проектується у площину тексту» (Шлейермахер, 2004: 93–104).

Пошуки нових герменевтичних моделей перекладу призвели до появи різних наукових концепцій. Російська дослідниця Є. Морозкіна запропонувала модель «герменевтичної спіралі». На думку науковця, початковий етап (перший виток) «герменевтичної спіралі» — знайомство з текстом, який підлягає процедурі перекладу. Перекладач формує у своїй свідомості певні «сміслові очікування», які підтверджуються або спростовуються під час роботи над окремими частинами тексту. «Використання цієї техніки у перекладі дозволяє скоректувати «сміслоочікування» на кожній новій стадії перекладу, просуваючись із урахуванням цілого до осмислення конкретної частини тексту и знову, визначивши смислову складову частини тексту, до цілого» (Морозкіна, 2012: 155, 156). Вважаємо, що модель «герменевтичної спіралі» Морозкіної є своєрідним варіантом «герменевтичного кола» Шлейермахера.

Важливою особливістю перекладацької герменевтичної методології є її діалогічна природа. Основи поетики «чужого слова», діалогу культур було закладено М. Бахтіним (Бахтин, 1975). На думку ученого, письменник має справу не тільки з оточуючою його дійсністю, але й із усією попередньою культурою, з якою він знаходиться у постійному діалозі. Ідеї Бахтіна знайшли відгук та інтенсивний розвиток у багатьох країнах світу в різних напрямках гуманітарних наук, у першу чергу в перекладі, основна функція якого — діалог культур.

Оптимальний для інтерпретації тексту вибір підходу залежить від характеру тексту. За Бахтіним, точні науки — «це монологічна форма знання: інтелект споглядає річ та висловлюється про неї. Тут тільки один суб'єкт — той, що пізнає (споглядає), та той, що говорить (висловлює). Йому протистоїть тільки безмовна річ. Кожний об'єкт знання (в тому числі людина) може бути сприйнятий як річ. Але суб'єкт як такий не може сприйматися та вивчатися як річ тому, що як суб'єкт він може, залишаючись суб'єктом, стати безмовним, отже його пізнання може бути тільки діалогічним» (Бахтін, 1979: 363). Діалогова природа є необхідним критерієм, маркером тексту взагалі (навіть з безмовним зворотнім зв'язком), а при перекладі мовна складова стає домінантною і вимагає уважного герменевтичного підходу.

Сучасні наукові розвідки у галузі перекладу звертають особливу увагу на необхідність передачі комунікативної функції тексту як умову успішного здійснення процесу перекладу. Тут важливим є об'єктивний компаративний метод, коли встановлюються різні значення слова у даному контексті. Герменевтичний аспект перекладу полягає у подоланні труднощів перекладу у процесі самого перекладу, що передбачає особливий вид розуміння повідомлення /тексту, який перекладається. Природно, що адекватний переклад не можливий без розуміння посередником-перекладачем самого тексту, який відтворюється засобами мови перекладу. Перекладацька герменевтика передбачає, що розуміння тексту, його переклад і тлумачення мають спільну природу — це процес розуміння самого перекладача.

В акті розуміння можна виділити два етапи: попереднє розуміння тексту і власне розуміння тексту. На першому етапі для перекладача найважливішим буде розшифровка мовленнєвого тексту перекладу: пошук мовного мислетворчого співвідношення з власною свідомістю у порівнянні із аналогічним, засвоєним раніше; на другому — ідентифікація референтів, побудова і перевірка гіпотез щодо прихованих смислів і смислове зв'язування тексту. Власне розуміння для перекладача є результатом цього порівняння, у результаті чого перекладач застосовує низку специфічних перекладацьких навичок: вибір мовних засобів і способів вираження у мові перекладу, заміна і компенсація безеквівалентних одиниць.

Герменевтична методологія («герменевтичне коло»), її техніка дозволяє здійснювати точний, адекватний творчий чотириетапний переклад. На першому етапі відбувається загальне розуміння тексту перекладачем, його аналіз; другий — передбачає розуміння ключових понять тексту, у тому числі за допомогою граматичної інтерпретації; третій — концептуального «ув'язування», єдності двох названих інтерпретацій, що уможливорює виконання якісного перекладу; четвертий — передбачає варіант узгоджених інтерпретацій: у цьому випадку необхідно повертатися назад доти, поки не буде знайдена причина узгоджень граматичної та психологічної інтерпретацій.

Висновки. Отже процес перекладу у площині герменевтики можна охарактеризувати як процес пошуку і прийняття оптимального рішення, що відповідає певному набору функціональних критеріїв, які

можуть приймати різні варіаційні форми. Перекладач завжди виступає у ролі інтерпретатора, а кожна інтерпретація може супроводжуватися непорозумінням і реінтерпретацією, адже пошук оптимального рішення відбувається за допомогою методу «проб і помилок».

Дослідження філософських концепцій, побудованих на дослідженні природної мови (Ф. Л. Г. Фреге, Б. Рассела, Л. Вітгенштейна, Е. Кассіра), дослідження сучасної когнітивної психології, психолінгвістики, теорії перекладу дозволяють вказати на мовні можливості та мовленнєві умови, які забезпечують розуміння як необхідну складову перекладацького процесу: розуміння слова і його використання у певних ситуаціях; розуміння слова у перспективі слухача/читача, який керується цим словом у своїй діяльності; розуміння слова за допомогою іншого дотичного слова, розуміння слова через асоціацію з об'єктом, з яким це слово співвідноситься в акті означення. У процесі перекладу розуміння перекладача націлено як на окремі слова, так і на словосполучення і речення.

Перекладач, який сприймає та аналізує текст, відштовхується від розуміння того, що його продуцент прагнув створити осмислене повідомлення / текст. Отже завдання перекладача — передати це повідомлення у тій формі, яка б дозволила адресанту його засвоїти в авторській «редакції». У глобальному плані перед перекладачем стоїть завдання зберегти характеристики, пов'язані як з інформаційним змістом, так і з вербальною подачею інформації у тексті. В межах кожного окремого висловлювання йому необхідно подумки реконструювати як понятійні ситуації, так і мисленнєво-мовленнєві дії автора, які вербалізовані у даному тексті.

Використання філологічної та лінгвістичної герменевтики у перекладацькій діяльності дозволяє значно глибше зрозуміти суть тексту-оригіналу і таким чином адекватніше передати його зміст мовою перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

- Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Москва: Художественная литература, 1975. 504 с.
 Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 444 с.
 Вригт Г. Х. фон. Логико-философские исследования. Москва: Прогресс, 1986. 600 с.

Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука, 1981. 324 с.

Дризе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциологии. Москва: Наука, 1984. 232 с.

Лотман Ю. Избранные статьи: в 3 т. Т. 1. Таллинн: Александра, 1992. 480 с.

Морозкина Е. А. Герменевтика в филологии, лингвистике и переводоведении. Вестник Башкирского университета. Уфа, 2012. Т. 17, № 1. С. 154–157.

Шлейермахер Ф. Герменевтика. — Санкт-Петербург: Европейский Дом, 2004. — 242 с.

Stolze R. The Translator's Approach — Introduction to Translational Hermeneutics. Theory and Examples from Practice. — Berlin: Frank & Timme, 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/275598737_Stolze_Radegundis_2011_The_Translator's_Approach_Introduction_to_Translational_Hermeneutics_Theory_and_Examples_from_Practice

«СОДЕРЖАТЕЛЬНО-ПОДТЕКСТОВАЯ» ИНФОРМАЦИЯ В СЕМАНТИКЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ТЕКСТА: ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Лидия Дербенёва

доктор филологических наук, профессор

Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа

Ивано-Франковск, Украина

e-mail: derbenyovalv@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-0288-907X>

АННОТАЦИЯ

В статье акцентируется внимание на проблемах перевода в области герменевтики, понимаемой как методология в деятельности переводчика, учение про интерпретацию текстов, составляющую трансляции информации в коммуникативном аспекте. Актуальность проведённого исследования обусловлена особым вниманием современного языкознания к недостаточно изученным вопросам герменевтики, связанным с проблемами передачи семантики иноязычного текста при переводе с использованием «содержательно-подтекстовой» информации, которая несет дополнительный семантический смысл.

Процесс перевода в аспекте герменевтики рассматривается как процесс поиска и принятия оптимального решения, что отвечает определённому набору функциональных критериев перевода, которые могут принимать разные вариативные формы. При этом происходит процесс преодоления трудностей перевода в акте самого перевода, который представляет собой особый вид понимания сообщения, которое подвергается переводу. Естественно, что адекватный перевод не возможен без пони-

мания посредника-переводчика смысла самого текста, воспроизводимого средствами языка перевода. Переводческая герменевтика предполагает, что понимание текста, его перевод и трактовка обладают общей природой — это процесс понимания самого переводчика.

При адекватном переводе необходимы контекстуальные уточнения в семантике текста перевода. Переводчик через понимание и интерпретацию осуществляет ряд специфических переводческих действий: выбор языковых средств и способов выражения в языке перевода, замену и компенсацию безэквивалентных единиц. Сам поиск оптимального решения происходит при помощи метода «проб и ошибок». Переводчик всегда выступает в роли интерпретатора, творца относительно «нового» текста. В границах кожного отдельного высказывания ему необходимо мысленно реконструировать как понятийные ситуации, мысленно-языковые действия автора, ментальные особенности, которые вербализованы в данном тексте.

Ключевые слова: герменевтика, информация, интерпретация, текст, перевод, коммуникация.

CONTEXTUAL SUBTEXT INFORMATION OF FOREIGN LANGUAGE TEXT: HERMENEUTIC APPROACH

Lidiya Derbenyova

Doctor in Philology, Professor Ivano-Frankivsk
National Technical University of Oil and Gas
Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: derbenyovalv@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-0288-907X>

SUMMARY

The article focuses on the problems of translation in the field of hermeneutics, understood as a methodology in the activity of an interpreter, the doctrine of the interpretation of texts, as a component of the transmission of information in a communicative aspect. The relevance of the study is caused by the special attention of modern linguistics to the under-researched issues of hermeneutics related to the problems of transmission of foreign language text semantics in translation.

The process of translation in the aspect of hermeneutics is regarded as the optimum search and decision-making process, which corresponds to a specific set of functional criteria of translation, which can take many divergent forms.

The translator carries out a number of specific translation activities: the choice of linguistic means and means of expression in the translation language, replacement and compensation of nonequivalent units. The search for the optimal

solution itself is carried out using the “trial and error” method. The translator always acts as an interpreter. Within the boundaries of a individual utterance, it must be mentally reconstructed as conceptual situations, the mentally linguistic actions of the author, which are verbalized in this text.

Key words: hermeneutics, information, interpretation, text, translation, communication.

REFERENCES

- Bahtin, M. M. (1975). *Voprosy literatury i estetiki*. Moskva: Hudozhestvennaya literatura [in Russian].
- Bahtin, M. M. (1975). *Estetika slovesnogo tvorchestva*. Moskva: «Iskusstvo» [in Russian].
- Vrigt G. H. fon. (1986). *Logiko-filosofskie issledovaniya*. Moskva: «Progress» [in Russian].
- Galperin, I. R. (1981.) *Tekst kak obekt lingvisticheskogo issledovaniya*. Moskva: Nauka [in Russian].
- Lotman, Yu. (1992). *Izbrannye stati: V 3 t. T. 1*. Tallinn: Aleksandra [in Estonian].
- Morozkina, E. A. (2012). *Germentevika v filologii, lingvistike i perevodovedenii. Vestnik Bashkirskogo universiteta*. Ufa. T. 17, № 1. [in Russian].
- Shlejermaier, F.(2004). *Germentevika*. — Sankt-Peterburg.: «Evropejskij Dom» [in Russian].
- Stolze R. *The Translator's Approach — Introduction to Translational Hermeneutics. Theory and Examples from Practice*. — Berlin: Frank & Timme. URL: https://www.researchgate.net/publication/275598737_Stolze_Radegundis_2011_The_Translator's_Approach_Introduction_to_Translational_Hermeneutics_Theory_and_Examples_from_Practice

Стаття надійшла до редакції 14.11.2019

UDC 81'1:[811.111+811.161.2]

<http://doi.org/>

SCIENTIFIC TEXTS IN THE PARADIGM OF TRANSLATION STUDIES

Ilona Derik

Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution „South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky“
Odesa, Ukraine
e-mail: ilonaderik@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1476-2391>

Tetyana Druzhyna

Candidate of Philology, Senior Lecturer at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution „South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky“
Odesa, Ukraine
e-mail: t.a.druzhyna@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2679-713X>

SUMMARY

The article is dedicated to the study of the specificity of translating scientific texts from English into Ukrainian. In the focus of the research there is the survey of the finding in this field. There is also provided the analysis of the strategies and tactics of translation employed in accordance with the functional-communicative approach to translation studies.

The research was carried out on the basis of the scientific texts of different genres (articles, theses, reports) presented in English and their translations into Ukrainian. The objective was formulated as the analysis of the adequacy of the tactics employed to the dominant translation strategy, the search for the grounding of the accuracy of the operations at work as well as the formulation of the assessment criteria.

The conclusion was drawn that the employment of such translation transformations as grammatical and functional replacement, transposition and search for translation equivalent are observed while employing the tactic of conveying relevant information.

It has been proved that the strategy of communicatively relevant translation is the most appropriate for the translation of the scientific texts. It is realized by means of the following tactics: the tactic of rendering relevant information, the tactic of preserving formal and structural peculiarities, the tactic of the correct presentation of information and rendering the distinctive features of the functional style and genre.

The quantitative parameters of the distribution of translation strategies, tactics and operations have revealed the typological commonness of the operations employed.

There has been observed the correlation of the transformations of transcoding (transliteration and transcription), contextual replacement and the tactic of linguistic and cultural adaptation.

The perspective of the study of the variability of strategies and tactics in translating scientific discourse is seen in researching the distinctive parameters of the translation strategies and tactics and in performing comparative analysis.

Key words: *scientific texts, functional-communicative approach, strategies, tactics.*

Introduction. Scientific translation occupies a prominent place in contemporary translation studies. The culture of the informational society has greatly enriched the language with lexical coinages like international units, initialisms, acronyms, shortenings characterized by specificity of translation. All this has predetermined the growing interest to the issue of translating scientific and technical texts from English into Ukrainian.

Scientific-technical translation is a specific kind of activity which is one of the basic ways of international communication, in terms of which a translator becomes a mediator in exchanging not only scientific information but also spiritual legacy of nations and nationalities.

The main trend of the recent researches is seen as the lexico-semantic approach to the investigation. The philosophical and methodological foundations have been laid by such outstanding scholars as W. von Humboldt, O. Potebnja, F. de Saussure, G. Frege, H. Steinteil.

Certain problems of scientific translation have been in the focus of the researches by such linguists as V. Akulenko, L. Andrijenko, O. Andrijevs'ka, O. Akhmanova, O. Balovnjeva, A. Bilets'kyi, N. Hlinka, V. Dubychynskyi, O. Duda, O. Ivanova, L. Ivina, A. Kapush, V. Karaban, T. Kyjak, A. Kul'chyts'ka etc.

Problem-setting. The translation of scientific-technical texts from English into Ukrainian has been recently viewed from various aspects, nevertheless, the aspect of the apt choice of translation strategy and tactics hasn't been touched upon so far.

The communicative situation of translation in this case is termed as CST-1_{formal} according to the classification of communicative situations of translation suggested by V. V. Sdodnikov.

The research was aimed at solving such tasks as the analysis of the adequacy of the tactics employed to the dominant translation strategy, the search for the grounding of the accuracy of the operations at work as well as the formulation of the assessment criteria.

The research was performed on the basis of English scientific texts and their Ukrainian translation equivalents. According to the results of the factual material systematization there has been formed a table with the translation assessment criteria according to the chosen strategy of communicatively relevant translation.

The analysis of the strategy, tactics and operations was preceded by the stage of the differentiation of the communicative situation type. It has been defined that the most widely spread are communicative situations of the first type, where the initiator of translation is the translator himself.

The analysis of the translated texts has witnessed the full preservation of the semantics and pragmatics of the source text and its unabridged rendering by means of the target language.

It has been experimentally proved that the strategy of communicatively relevant translation is the most appropriate for the translation of the scientific. It is realized by means of the following tactics: the tactic of rendering relevant or essential information, the tactic of preserving formal and structural peculiarities, the tactic of the correct presentation of information and rendering the distinctive features of the functional style and genre.

Such speculations are due to the regularities revealed in the translation analysis of the experimental material (about 200 text fragments each with the general scope of 0,5 printed pages), which formed actually the basis for the research. The data on the correlation with the adequate translation assessment criteria is given in the table.

The novelty of the research lies in the fact that in the focus of the investigation there is the translation of scientific texts from English into Ukrainian viewed from the perspective of the adequacy of the selected strategy and tactics of translation.

Scientific style — is a functional style of literary national language, which is formed mainly by the neutral units of the national language, which have their own peculiarities and possibilities of their employment,

and a relatively small number of stylistically colored language units. Particular attention is drawn to specific facts which are to be described and explained.

Among the typologically common features of the scientific-technical style there are brevity, unambiguity, logics, impartiality. On the lexical level there may be observed the dominance of common and special terms, abbreviations, stale phrases, non-figurative phraseological combinations, foreign words and expressions in Latin, preserved in their original form and presented in italics. On the grammatical — quantitative prevalence of nouns and verbs over adjectives and adverbs.

However, it should be borne in mind that the notion «scientific-technical texts» encompasses such types of texts as:

- scientific texts proper (e.g. monographs, printed editions, journals, articles, theses);
- educational scientific-technical texts (textbooks, reference books etc.);
- scientific-technical texts in different fields of science and technology (manuals, instructions, guidebooks, patents etc.).

The essential feature of scientific-technical texts is the high frequency of terms. However, it is sometimes rather difficult to differentiate between terms and words of everyday usage due to the growing polysemy of many words.

For example, such generally accepted notions as «electricity», «temperature», «space», «vitamin» and others are not perceived as terms in everyday speech, where the technical part is of less importance while such words as «earth», «silver», «pressure» and others may be employed as terms in a specific technical context where they carry out the main logical meaning.

Subject is the most important component in translating scientific and technical texts. The first and foremost prerequisite of performing qualified translation of a special text is understanding its semantics and pragmatics fully. To achieve this objective the translator should possess profound competence of both the source and target languages as well as deep background knowledge in the field of science the text to be translated is referred to.

Scientific translation is no less painstaking than artistic translation. It is required from the translator to have a correct perception of the source text, semantic relationship between its components as well as good understanding of syntactic and morphological structures.

There are distinguished the following three aspects of translation according to its objective:

- scientific proper, connected with translation theory, improvement of translation quality and translator's qualifications;
- pragmatic, targeted at practical information activity improvement;
- cybernetic, directed at elaboration of the machine translation and dictionaries compilation.

Grammatical structure of the scientific texts is characterized by certain peculiarities:

- the presence of long sentences complicated by primary and secondary members. It should be noted that the words dependent on the subject or predicate are often found at a distance from the main words;
- the use of the multi-component attributive word-combinations;
- the absence of form words;
- the employment of attributes, coined by blending syntactic groups;
- the use of syntactic and passive constructions, structures of secondary predication.

The discrepancies in the structure of English and Ukrainian, inventory of grammatical categories, forms and constructions result in problems of translation. English scientific texts abound in complex sentences.

There is a great possibility to lose semantic correlations in translating such constructions with insertions. That's why it's appropriate to omit such attributive clauses on the first stage of translation and insert them on the later stages. In many cases there arises a need to rearrange a sentence by replacing the subject by the direct or prepositional object thus transforming a simple sentence into a complex one and vice versa.

The absence of the subject or predicate due to compression is typical of the texts in the encyclopedias, reference books, catalogues, manuals etc. Nevertheless the omitted subject may be easily restored from the context or replaced by the personal pronoun. All the grammatical phenomena of the English language different from Ukrainian in their functions can also give rise to difficulties in translation. The specific peculiarities of the scientific-technical style in English are in the replacement of the subordinate clauses by the adjectives in postposition (e.g.: *the materials available*) and the use of the infinitive in the function of the attribute (e.g.: *the temperature to be obtained*).

Another characteristic trait of English scientific style is the greater distribution of elliptical constructions (e.g.: *low pressure producers*), cases of

the article omission (e.g.: *general view*, *biological engineering*). There are also used the constructions with the preposition *of* (e.g.: *the oxidizer of liquid oxygen*) and numerous attributive groups (e.g.: *medium-power silicon rectifiers*). There is also noted the occurrence of expressive language means, in particular similes and metaphors.

The scientific-technical style is also characterized by prevalence of the nouns denoting abstract and general notions: development, movement, transformation, phenomena. The logical means of cohesion are also widely spread.

The manner of narration is distinguished by the predominance of the combinations with the nominative semantic nucleus. Unlike English scientific style, Ukrainian one is recognized by homogeneous sentence members, constructions with the Participle and *diepryslivnyk*. There are also often used chains consisting of several nouns in the Genitive case.

The difficulties in translating scientific-technical texts often arise due to the discrepancies in the syntactic system of languages: the sequence of the elements in the utterance in English and Ukrainian may not coincide. It should be borne in mind that typical of English is grammatical polysemy, i.e. the same verbs may function as notional verbs, auxiliary verbs or modal verbs which should be taken in account while translating.

Grammar and vocabulary are closely interwoven with genre and stylistic peculiarities and also involve the employment of grammatical forms, structures and the distribution of specific terms.

The criteria of the qualified scientific-technical translation are the following:

- concretization or generalization for the better perception of the text;
- semantic development or the precise replacement by the similar term;
- antonymic translation (e.g.: *'you can get low results'* — *'можна одержати низькі результати'* or *'unable to get high results'* — *'неможливо одержати високі результати'*);
- syntactic transformation or reformulation of the sense.

Transcription and transliteration are the most widely used translation transformations which are often used to render the acoustic and graphical form of terms. For example: *'Quasar'* — *'Квазар'*, *'Altair'* — *'Альтаїр'*, *'Trapist I'* — *'Траніс І'*, *'Leonids'* — *'Леоніди'*. *'Leonids — is the name of a collection of shooting stars, which operate annually from November 6 to November 30'* — *'Леоніди — є назвою скупчення подаючих зірок, що діють щороку від 6 до 30 листопада'*.

Descriptive translation or explication is a complex lexico-grammatical translation transformation which consists in the replacement of a lexical unit by a word combination. For example: *'Back to the reveal of the merger of two black holes announced last night through the collaboration of Ligo (United States) and Virgo (Europe).'* — *'Назад на виявлення злиття двох чорних дір, оголошених минулої ночі за допомогою співпраці Ліго (Сполучені Штати) та Діва (Європа).'*

To achieve precise descriptive translation the translator should see to it that the word combination at work conveys all the basic features of the notion, denoted by the word in the source text. This transformation still has certain drawbacks.

Firstly, there may be misinterpretation of the meaning of the simple terms. Secondly, descriptive word-combinations violate such requirements for the use of terms as brevity. This transformation is mainly used in translating author's terms-neologisms given in inverted commas. Transcoding is often combined with description or translator's commentary.

Calque translation is interpreted as one of possible ways of enriching vocabulary in speech contacts. This transformation is based upon the use of foreign lexis as object of translation, thus borrowings are automatically excluded. For example: *'atmospheric absorption'* — *'Атмосферне поглинання'*; *'Today it has risen with a beautiful copper hue (caused by atmospheric absorption).'* — *'Сьогодні вона встала з красивим мідним відтінком (викликаного атмосферним поглинанням).'* *'Last night (July 23, 2016) we saw in the sky clusters of stars (finally as stars).'* — *'Минулої ночі (23 липня 2016 року) ми бачили у небі скупчення зірок (нарешті, як зірки), що рушили'*.

Calque is mostly used in translating composite terms. For example: *'Scorpion'* — *'Сузір'я Скорпіон'*. *'The Scorpio constellation, from the Latin Scorpion, is one of the 13 constellations of the Zodiac that the sun passes through the year'*. — *'Сузір'я Скорпіона, від латинського Скорпіона, є одним із 13 сузір'їв Зодіака, яке Сонце проходить через рік'*.

It should be remarked that calque is used to render equivalent lexis. For example: *'Galactic Center'* — *'Галактичний центр'*. *'Galaxy... the ends of the sky, such as black hole activity in the galactic center.'* — *'Галактика.... кінці неба, такі як активність чорної діри в галактичному центрі'*.

Calque often conveys the essence of the term without any deviations from the source texts with preservation of the authentic form which is very important for better understanding of the text. Nevertheless word-formation still

has some limitations. This process is corrected by social practice. Calque is either accepted or rejected. For example: *'A nebula is an interstellar cloud of gas and dust'*. — *'Туманність — це міжзоряна хмара газу та пилу'*.

The transformation of addition consists in introducing into the translation text lexical elements for better sense rendering. Addition in scientific texts should be performed beyond the source text limits — in references, footnotes, commentary. Nevertheless it is also found in the main text massive.

For example: *'Stability and control are the major problems in devising such machines'*. — *'Забезпечення стабільності роботи та надійності управління — ось головні проблеми в конструюванні таких машин'*. *'Non-members of the organization are invited to the conference as observers'*. — *'Країни, що не є членами організації, запрошуються для участі в конференції в якості спостерігачів'*.

The contrary in its direction is omission which consists in omitting only those elements which are not relevant for the semantics of the whole text or are tautological. E. g.: *'The proposal was rejected and repudiated'*. — *'Цю пропозицію було відкинуто (вилучення одного із членів тавтологічної пари)'*. *'This is an apt remark to make'*. — *'Це не є влучне зауваження (вилучення означення)'*.

In most cases English words of one part of speech are translated into Ukrainian by words of another part of speech. E. g.: *'This assumption is a hypothesis in a rather special sense'*. — *'Це припущення можна назвати гіпотезою, тільки надаючи цьому терміну особливого сенсу'*.

Such transformation may be applied to all parts of speech (nouns, verbs, adverbs and adjectives). Some English verbal word-forms which are absent in Ukrainian (Present Participle Active, Present Participle Passive), are replaced by personal verb forms in subordinate clauses in Ukrainian. E. g.: *'Mechanical engineers also design machine components'*. — *'Інженери-механіки також проєктують і розробляють деталі машин'*.

The transformation of transposition or permutation consists in the change of word order in translation. E. g.: *'administrative efficiency'* — *'ефективне керівництво'*. This is especially true for the translation of word combinations.

The analysis of scientific-technical texts allows to draw conclusion that almost all terms have both literary and terminological meaning. Literary meaning is often interwoven with the direct meaning. Thus, it may be con-

cluded that translating terms presupposes rendering both literary and terminological meaning though sometimes they may be in contrast.

This makes the technique of differentiation the most productive method of rendering terms. It consists in replacing a lexical unit of the source language by a lexical unit of the target language which is not a proper translation correspondence. The key point here is the influence of the context in selecting the corresponding equivalent and the compliance with the language norms and regularities.

Conclusions and perspectives. As it has been revealed in the research the translation tactics correlate with the selected translation strategy and the translation operations at work.

The quantitative predominance of the translation operations of replacement, transposition and search for translation equivalent is found while employing the tactic of rendering relevant information for all the types of information messages under investigation.

The quantitative parameters of the distribution of translation strategies, tactics and operations have revealed the typological commonness of the operations employed.

This has grounded the assumption that the choice of the translation operations is often determined by the linguistic peculiarities of the translation language, and not only by the task of adequate mirroring of the content of the source text while foregrounding the certain strategy.

It should be borne in mind that the notions of adequacy and equivalence are differentiated by their interpretation. Adequacy is defined as the correlation of the selected translation strategies and tactics with the peculiarities of the real communicative situation. At the same time equivalence is understood as the correspondence of the text to the requirements of the functional style.

We should consider as the criteria of the translation adequacy the following: the completeness of the semantic invariant rendering, the correctness of the official-style peculiarities rendering, the degree of linguistic and cultural adaptation necessary to provide the expected pragmatic effect. The quantitative data on the adequacy of translation assessment criteria are provided in Table 1.

Thus, related to the translation of scientific-technical discourse equivalence is determined by the correct form in accordance with the genre and stylistic peculiarities of the official and publicist styles, because the discourse which is in the focus of the research is of mixed type.

Table 1
The Quantitative Data on the Adequacy of Translation Assessment Criteria

Quantitative parameters	Content	Assessment criteria
high (80–100 %)	The semantics is fully preserved	semantic invariant
average (60–79 %)	There are minor variations	
sufficient (40–59 %)	There are more substantial variations	
high (80–100 %)	The stylistics is fully identical	stylistic peculiarities
average (60–79 %)	There are minor variations	
sufficient (40–59 %)	There are more substantial variations	
high (80–100 %)	The message is fully adapted	linguistic and cultural adaptation
average (60–79 %)	There are minor variations	
sufficient (40–59 %)	There are more substantial variations	

As it was mentioned above the choice of the translation operations in general and translation operations in particular

As it has been mentioned before, the choice of translation operations in general and translation transformations in particular in most cases is predetermined with the typological distinctive features of the source and target languages.

Nevertheless the correlation of certain tactics with some transformations acting as ways of their realization can't be denied. The data about the frequency of translation transformations is given in Table 2.

Table 2
Quantitative data about the distribution of translation transformations, %

Type of transformation	Tactic of conveying relevant information	Tactic of correct presentation	Tactic of linguistic and cultural adaptation	Tactic of rendering stylistic peculiarities
grammatical replacement	25	24	15	15
functional replacement	20	26	15	10
transcoding	25	—	20	—
contextual replacement	20	22	30	45
semantic development	10	28	20	30

According to the results there may be drawn a conclusion that the employment of such translation transformations as grammatical and functional replacement, transposition and search for translation equivalent

are observed while employing the tactic of conveying relevant information.

At the same time there has been observed the correlation of the transformations of transcoding (transliteration and transcription), contextual replacement and the tactic of linguistic and cultural adaptation.

Thus, as it's seen from the data, there exists a big inventory of translation transformations employed in translating scientific and technical texts from English into Ukrainian.

The grounding for the qualified translation is the strategy of the communicatively relevant translation. The strategy is realized through the following four tactics: the tactic of conveying relevant information, the tactic of correct presentation, the tactic of linguistic and cultural adaptation and the tactic of rendering stylistic peculiarities.

The perspective of the study of the variability of strategies and tactics in translating scientific discourse is seen in researching the distinctive parameters of the translation strategies and tactics and in performing comparative analysis.

In particular, it is planned to investigate the peculiarities of employing strategies of re-addressing and tertiary translation in translating scientific texts in certain communicative situations.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу науково-технічної літератури Ч. 1, 2. К.: Tempus, 1997. 257 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2002. 564 с.
3. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу. Вінниця : Нова Книга, 2010. 110 с.
4. Кияк Т. Р. Форма і зміст мовного знака // Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна. Харків : Константа, 2004. С. 75–79.
5. Панов С. Ф. Фаховоорієнтований переклад технічної літератури // Наук. пр. Донец. нац. техн. ун-ту. Сер.: Педагогіка, психологія і соціол. 2010. Вип. 7. С. 128–131.
6. Петрова Т. І. Англійська мова. Науковий переклад: конспект лекцій / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. К., 2002. 39 с.
7. Черноватий Л. М., Карабан В. І., Омелянчук О. О. Переклад англомовної технічної літератури: навчальний посібник / за ред. Л. М. Черноватого, В. І. Карабана. Вінниця: Нова Книга, 2006. 296 с.

НАУКОВІ ТЕКСТИ У ПАРАДИГМІ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Ілона Дерік

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського“

Одеса, Україна

e-mail: ilonaderik@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1476-2391>

Тетяна Дружина

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського“

Одеса, Україна

e-mail: t.a.druzhyna@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2679-713X>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено вивченню специфіки перекладу наукових текстів з англійської мови на українську. У дослідженні здійснено огляд розробок у цій галузі. Також наведено аналіз стратегій і тактик перекладу, що вживаються відповідно до функціонально-комунікативного підходу у теорії перекладу.

Дослідження здійснювалось на матеріалі наукових текстів різних жанрів (статей, тез, доповідей), представлених англійською, та їх українських перекладів. Мета зазначалась як аналіз адекватності використаних тактик відповідно до домінуючої стратегії перекладу, пошук засад для визначення влучності операцій та формулювання критеріїв оцінювання.

Було зроблено висновок, що застосування таких перекладацьких трансформацій, як граматична та функціональна заміна, транспозиція та пошук перекладацького еквівалента спостерігаються при застосуванні тактики передачі релевантної інформації.

Було доведено, що стратегія комунікативно рівноцінного перекладу є найбільш влучною для перекладу наукових текстів. Вона реалізується за допомогою таких тактик: тактики передачі релевантної інформації, тактики збереження формально-структурних характеристик, тактики коректного оформлення інформації та тактики відтворення стилістичних і жанрових особливостей.

Кількісні параметри розповсюдженості перекладацьких стратегій, тактик і операцій дозволили виявити типологічну спільність застосованих операцій.

Було встановлено кореляцію трансформацій транскодування (транслітерації та транскрипції), контекстуальної заміни із тактикою лінгвокультурної адаптації.

Перспектива дослідження варіативності стратегій і тактик перекладу наукового дискурсу вбачається у вивченні дистинктивних параметрів перекладацьких стратегій і тактик та у здійсненні зіставного аналізу.

Ключові слова: наукові тексти, функціонально-комунікативний підхід, стратегії, тактики.

НАУЧНЫЕ ТЕКСТЫ В ПАРАДИГМЕ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ

Илона Дерик

кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения „Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского“

Одесса, Украина

e-mail: ilonaderik@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1476-2391>

Татьяна Дружина

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения

«Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: t.a.druzhyna@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2679-713X>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению специфики перевода научных текстов с английского на украинский. В исследовании проведен обзор разработок в этой области. Также приведен анализ стратегий и тактик перевода, используемых в соответствии с функционально-коммуникативным подходом в теории перевода.

Исследование проводилось на материале научных текстов разных жанров (статей, тезисов, докладов), представленных на английском, и их украинских переводов. Цель определялась как анализ адекватности использования тактик в соответствии с доминирующей стратегией перевода, поиск основы для определения уместности операций и формулирование критериев оценивания.

Был сделан вывод, что использование таких переводческих трансформаций, как грамматическая и функциональная замена, транспозиция и поиск переводческого эквивалента наблюдаются при применении тактики передачи релевантной информации.

Было доказано, что стратегия коммуникативно равноценного перевода является наиболее подходящей для перевода научных текстов. Она реализуется при помощи таких тактик: тактики передачи релевантной информации, тактики сохранения формально-структурных характеристик, тактики корректного оформления информации и тактики воспроизведения стилистических и жанровых особенностей.

Количественные параметры распространенности переводческих стратегий, тактик и операций позволили выявить типологическую общность примененных операций.

Была установлена корреляция трансформаций транскрипирования (транслитерации и транскрипции), контекстуальной замены с тактикой лингвокультурной адаптации.

Перспектива исследования вариативности стратегий и тактик перевода научного дискурса видится в изучении дистинктивных параметров переводческих стратегий и тактик, а также в проведении сопоставительного анализа.

Ключевые слова: научные тексты, функционально-коммуникативный подход, стратегии, тактики.

REFERENCES

1. Karaban V. I. (1997). Posibnyk-dovidnyk z perekladu naukovo-tekhnichnoi literatury. [Textbook on scientific-technical literature translation]. Kyiv: Tempus [in Ukrainian].
2. Karaban V. I. (2002). Pereklad anhliiskoi naukovo i tekhnichnoi literatury. [English scientific and technical literature translation] Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
3. Kyiak T. R. (2010). Teoriia ta praktyka perekladu. [Theory and practice of translation]. Vinnytsia : Nova Knyha [in Ukrainian].
4. Kyiak T. R. (2004). Forma i zmist movnoho znaka. [Form and meaning of the language sign]. Kharkiv : Konstanta [in Ukrainian].
5. Panov S. F. (2010). Fakhovoorientovanyi pereklad tekhnichnoi literatury. [Professionally oriented translation of technical literature]. Donetsk [in Ukrainian].
6. Petrova T. I. (2002). Anhliiska mova. Naukovyi pereklad. [The English language. Scientific translation]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Chernovatyi L. M., Karaban V. I., Omelianchuk O. O. (2006). Pereklad anhlovnoy tekhnichnoi literatury. [English technical literature translation]. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.10.2019

УДК 81'255

<http://doi.org/>

ПОСТРЕДАГУВАННЯ ПРИ МАШИННОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Тетяна Корольова

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна
e-mail: kortami863@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3441-196X>

Наталя Жмаєва

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна
e-mail: zhmaeva@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3382-0155>

Юлія Колчаг

магістр зі спеціальності 035 Філологія Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна
e-mail: juliaigorivna@ukr.net

АНОТАЦІЯ

Сучасна індустрія перекладацьких послуг виділяє два рівня якості перекладу, яких можна досягти в результаті постредагування МП: «задовільна» якість («good enough» quality) передбачає відтворення основної інформації вихідного повідомлення, припускає наявність стилістичних, синтаксичних та морфологічних огріхів; якість перекладу, наближена або рівна якості перекладу, виконаного людиною («quality similar or equal to human translation») — «парадний» варіант відредагованого тексту, придатний для публікації.

Огляд систем МП дозволяє стверджувати, що найпотужнішою системою МП на сьогоднішній день є Google Neural Machine Translation (GNMT), яка використовує найсучасніші методи навчання для досягнення найбільших удосконалень.

Під час аналізу текстів, перекладених за допомогою Google Translate, були констатовані наступні проблеми: спотворення референційного змісту вихідного повідомлення, неправильний добір варіантних відповідей, відсутність уніфікованості термінів, невідтворення аббревіатур, неузгодженість мовних одиниць за особами, числами і відмінками, неправильний добір функціонального аналога при відтворенні абсолютних, герундіальних та дієприкметникових конструкцій, буквальний переклад словосполучень, відсутність застосування трансформацій граматичної структури вихідного повідомлення (додавань, перестановок).

З оглядом класифікованих проблем машинного перекладу, а також рівней якості, які висуваються до постредагування, проведено постредагування текстів, перекладених засобами машинного перекладу, та сформульовані вимоги та рекомендації до постредагування результатів машинного перекладу у межах дослідженої мовної пари з урахуванням особливостей конкретної системи МП та типу текстів, що перекладаються.

Ключові слова: машинний переклад, постредагування, інформативний текст, Google Neural Machine Translation, рівень якості перекладу, тип постредагування.

Вступ. Науково-технічний прогрес призводить до зростання потоків інформації, якою обмінюються носії різних мов, що сприяє розширенню міжмовних кордонів і збільшенню обсягу текстів, які потребують перекладу. Сучасні перекладачі вже не можуть користуватися в своїй роботі лише словниками. У перекладознавстві все більше уваги приділяється аналізу інформаційних технологій, що дозволяють оптимізувати процес перекладу.

Постредагування машинного перекладу — відносно новий вид перекладацької діяльності, який стає все більш затребуваним в останні роки. Машинний переклад (далі — МП) є перекладом тексту з однієї природної мови на іншу, що здійснюється за допомогою комп'ютерної програми.

Початок ХХІ століття ознаменувався новим витком стрімкого зростання інтересу до застосування МП в професійному перекладацькому процесі та глобальним розвитком перекладацьких технологій. Використання МП стає великою перевагою при перекладі інформативних текстів, націлених на передачу переважно фактуаль-

но-змістової інформації. МП здатний полегшити й оптимізувати роботу перекладача, забезпечуючи переклад значних обсягів тексту за меншу кількість часу і з меншими зусиллями. Незважаючи на значні досягнення МП в останні роки, появу нейронного МП, помилки й досі є неминучими, тому постредагування у більшості випадків залишається невід'ємним процесом процедури МП.

Актуальність. МП взагалі та постредагування зокрема не є новим об'єктом дослідження перекладознавців. Окремі аспекти МП (загальні проблеми, проблема еквівалентності та адекватності, класифікація помилок) неодноразово ставали предметом дослідження науковців (Андієнко, 2005; Нечаева, Светова, 2018; Осіпа, 2008; Стахмич, 2013), проте бракує праць, присвячених вивченню практичних, власне лінгвістичних, аспектів постредагування текстів МП. Виникає потреба класифікації проблем, які виникають під час МП, розробка вимог, що висуваються до постредагування текстів інформативного характеру у межах конкретної мовної пари в залежності від типу постредагування.

Мета та завдання дослідження. Мета праці полягає у встановленні специфіки постредагування текстів МП.

У якості **завдань** праці виокремлюємо такі:

- проаналізувати та класифікувати проблеми, які виникають під час МП;
- встановити релевантність застосування постредагування до результатів МП;
- розробити вимоги, що висуваються до постредагування текстів інформативного характеру у межах англо-української мовної пари в залежності від типу постредагування.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували англomовні тексти офіційно-ділового стилю (офіційні звіти ОБСЄ 2019 року), перекладені українською мовою за допомогою програми машинного перекладу Google Translate. Загальна кількість вихідних текстів дорівнює 1,5 друкованим аркушам. У якості методів дослідження використовувалися лінгвістичний аналіз, метод кількісних підрахунків, зіставний аналіз, перекладознавчо-трансформаційний метод, метод лінгвістичної інтерпретації одержаних даних.

Результати та дискусія. Асоціація TAUS (Translation Automation User Society) — асоціація гравців ринку перекладацьких послуг і засо-

бів автоматизації перекладу (<https://www.taus.net/>) дає таке визначення постредагування: «постредагування машинного перекладу — це процес поліпшення результату машинного перекладу за допомогою мінімальних зусиль». Важливою складовою цього визначення є уточнення «за допомогою мінімальних зусиль» та «за мінімально можливою кількістю часу», в іншому випадку ефективність використання машинного перекладу значно знижується і виникає питання, а чи потрібно було його використовувати взагалі.

Зауважимо, що сучасне перекладознавство має дескриптивний характер. Результат перекладацької діяльності, зумовлений скопосом, тобто метою перекладу, відкриває широкі можливості перетворень вихідного тексту, включаючи і такий параметр оцінки якості перекладу, як коректність мовного оформлення перекладеного тексту, який постає критерієм, що передбачає опції.

Враховуючи вищевикладене, сучасна індустрія перекладацьких послуг виділяє два рівня якості перекладу, яких можна досягти в результаті постредагування МП:

- «Задовільна» якість («good enough» quality) передбачає відтворення основної інформації вихідного повідомлення, припускає наявність стилістичних, синтаксичних та морфологічних огріхів.
- Якість перекладу, наближена або рівна якості перекладу, виконаного людиною (quality similar or equal to human translation) — «парадний» варіант відредагованого тексту, придатний для публікації.

Слід зауважити, що у фокусі процесу постредагування знаходиться не сам переклад, а етап, що слідує за ним. Внаслідок цього об'єктом подальшої роботи виступає вже перекладений текст, а початковий текст постає в якості фону і матеріалу для зіставлення.

Згідно з типологією текстів, запропонованою К. Райс, тексти, до яких можна застосувати МП з постредагуванням, відносяться до інформативних текстів (текстів, орієнтованих на інформування), мірою їхньої еквівалентності є інваріантність на рівні плану змісту. Підхід до трансляції МП може бути охарактеризований як функціональний і повністю адекватний «комунікативній прийнятності» (Honig, 1998).

Огляд систем МП дозволяє стверджувати, що найпотужнішою системою МП на сьогоднішній день є Google Neural Machine Translation (GNMT), яка використовує найсучасніші методи навчання для досягнення найбільших удосконалень. В основі системи лежить прин-

цип роботи рекурентних двоспрямованих нейронних мереж, які працюють з матричними обчисленнями ймовірності. Система обчислює значення слова або фрази на основі попередніх значень в послідовності. Саме це дозволяє системі враховувати контекст і правильно обирати серед різних варіантів перекладу. Якщо машинний переклад на основі фрази розбиває вхідне речення на слова і фрази, які в основному перекладаються незалежно, нейронний машинний переклад розглядає все вихідне речення як одиницю перекладу, що значно підвищує якість перекладу.

Під час аналізу текстів, перекладених за допомогою Google Translate, були констатовані такі проблеми:

1. Спотворення референційного змісту вихідного повідомлення:

Regular restrictions related to disengagement areas and mines/UXO:

Регулярні обмеження, пов'язані з зонами відключення та шахтами / НЛЮ:.....

(UXO (Unexploded Ordnance) — НЛЮ (замість невибухлі боєприпаси).

At the eastern entrance of Shevchenko (non-government-controlled, 69 km south of Donetsk), two armed members of the armed formations prevented the SMM from proceeding west citing “kinetic activities in the area”.

На східному в'їзді Шевченка (підконтрольний урядові, 69 км на південь від Донецька) двоє озброєних членів збройних формувань перешкодили СММ рухатись на захід, посилаючись на «кінетичну діяльність в цьому районі».

They have also agreed that the JCCC should contribute to such response and co-ordinate mine clearance.

Вони також погодилися з тим, що СККК повинен сприяти такому реагуванню та координувати розмітання. — процес розмінування

2. Неправильний добір варіантних відповідей, відсутність уніфікованості термінів:

The SMM continued to monitor the withdrawal of weapons in implementation of the Memorandum and the Package of Measures and its Addendum.

СММ продовжувала стежити за вилученням зброї під час виконання Меморандуму та пакету заходів та додатку до нього. — відведення

On the same day, beside the road between Bohdanivka (government-controlled, 41km southwest of Donetsk) and Viktorivka (government-controlled, 42km south-west of Donetsk)...

Того ж дня, поруч із дорогою між Богданівкою (підконтрольний уряду, 41 км на південний захід від Донецька) та Вікторівкою (під контролем уряду, 42 км на південний захід від Донецька)...

The SMM continued to monitor the situation at the Petrivske disengagement area.

СММ продовжувала стежити за ситуацією в зоні відсторонення Петрівського. — на ділянці розведення сил.

3. Невідтворення аббревіатур:

On 18 November, the SMM saw two members of the State Emergency Service (SES) of Ukraine driving south on road T-1316 towards the railway bridge in a white vehicle with the SES logo on the side.

18 листопада СММ побачила двох членів Державної служби з надзвичайних ситуацій (ДСНС) України, які їхали на південь по дорозі Т-1316 до залізничного мосту у білому транспортному засобі з логотипом SES збоку.

....and 15 personnel of the State Emergency Service (SES) of Ukraine...

...та 15 чоловік особового складу Державної служби з надзвичайних ситуацій (СЕС) України, — Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС)

On the evening of 14 November, the SMM camera in Zolote recorded two explosions assessed as airbursts about 3–5 km north-east and a projectile in flight about 2–4 km north-east.

Увечері 14 листопада камера СММ у Золоті зафіксувала два вибухи, оцінені як повітряні вибухи приблизно на відстані 3–5 км на північний схід та снаряд у польоті приблизно на 2–4 км на північний схід. — СММ (Служба Моніторингової Місії)

4. Неузгодженість мовних одиниць за особами, числами і відмінками:

On the same day, positioned on the southern edge of the disengagement area, the SMM saw 17 workers and seven deminers from non-government-controlled areas with metal detectors, and three members of the armed formations (wearing armbands with “JCCC” written on them) entering the disengagement area.

Того ж дня, розмістившись на південному краю зони відключення, СММ побачила 17 робітники та семеро розмівальників з підконтрольних державам районів із металощукачами та троє членів збройних формувань (носили пов'язки з написом «JCCC») в'їжджаючи в зону відключення.

On 15 November, at the latter hospital in Donetsk city, the SMM saw a man (54 years old) with four bandages — two on each thigh.

15 листопада в останній лікарні міста Донецька СММ побачила чоловіка (54 роки) з чотирма пов'язками — по два на кожне стегно. — **по дві**

On 15 November, positioned about 2km north of Petrivske (non-government-controlled, 41km south of Donetsk), the SMM heard three explosions about 2km south-west, assessed as controlled detonations, inside the disengagement area near Petrivske.

15 листопада, розташований приблизно в 2 км на північ від Петрівського (непідконтрольний уряду, 41 км на південь від Донецька), СММ почула три вибухи приблизно в 2 км на південний захід, оцінені як контрольовані детонації, у зоні відключення поблизу Петрівське. — **розташована**

5. Неправильний добір функціонального аналога при відтворенні абсолютних, герундіальних та дієприкметникових конструкцій:

On 19 November, inside the disengagement area near Stanytsia Luhanska (government-controlled, 16 km north-east of Luhansk), the SMM observed at least ten workers from government-controlled areas painting sections of the new bridge and removing scaffolding.

19 листопада у зоні відводу поблизу Станиці Луганської (підконтрольний уряду, 16 км на північний схід від Луганська) СММ спостерігала щонайменше десять робітників з підконтрольних урядам районів, фарбуючи ділянки нового мосту та знімаючи риштування. — **які фарбували секції нового моста та знімали будівельні ліси**

On the same day, inside the disengagement area, the SMM saw 17 workers from non-government-controlled areas clearing vegetation east and west of road T-1316, about 700 m north of the area's southern edge.

Того ж дня у зоні відсторонення СММ побачило 17 робітників з недержавних підконтрольних районів очищення рослинності на схід і захід від дороги Т-1316, приблизно в 700 м на північ від південного краю району. — **як 17 працівників** із непідконтрольних урядові районів **видаляли рослинність** на схід та захід

Mission saw at least four journalists with cameras recording the construction works on the bridge and five workers from government-controlled areas installing four stationary radiation monitoring systems, two at each end of the EECP.

Місія побачила щонайменше чотирьох журналістів із камерами, що фіксують будівельні роботи на мосту, та п'ятьох працівників з облас-

тей, що контролюються державою, встановлюючи чотири стаціонарні системи радіаційного моніторингу, по два на кожному кінці ЕЕС. — **які встановлювали**

6. Буквальний переклад словосполучень, відсутність застосування трансформацій граматичної структури вихідного повідомлення (додавань, перестановок):

In Donetsk region, the SMM recorded more ceasefire violations, including, however, fewer explosions (about 95), compared with the previous reporting period (about 175 explosions). The majority of ceasefire violations, including the majority of explosions were recorded in areas south-east and east-south-east of Svitlodarsk (government-controlled, 57 km north-east of Donetsk) and north and north-north-east of Shyrokyne (government-controlled, 100 km south of Donetsk).

У Донецькій області СММ зафіксувала більше порушень режиму припинення вогню, включаючи, однак, меншу кількість вибухів (близько 95) порівняно з попереднім звітним періодом (близько 175 вибухів). Більшість порушень режиму припинення вогню, включаючи більшість вибухів, було зафіксовано в районах південний схід та схід-південний схід Світлодарська (підконтрольне уряду 57 км на північний схід від Донецька) та північ і північ-північний схід від Широкине (уряд-контрольовано, 100 км на південь від Донецька). **на південний схід та східно-південний схід від** Світлодарська

The majority of ceasefire violations were recorded in areas south-west of Kalynove-Borshchuvate (non-government-controlled, 61 km west of Luhansk) and close to the disengagement area near Zolote (government-controlled, 60km west of Luhansk), where the majority of explosions were recorded.

Більшість порушень режиму припинення вогню було зафіксовано в південному заході Калинове-Борщуваті (непідконтрольне уряду, 61 км на захід від Луганська) та поблизу району відключення поблизу Золоте (підконтрольне уряду, 60 км на захід від Луганська), де більшість зафіксовано вибухи. — **де було зафіксовано більшість вибухів**

On 15 November, positioned about 2km north of Petrivske (non-government-controlled, 41 km south of Donetsk), the SMM heard three explosions about 2 km south-west, assessed as controlled detonations, inside the disengagement area near Petrivske.

15 листопада, розташований приблизно в 2 км на північ від Петрівського (непідконтрольний уряду, 41 км на південь від Донецька), СММ

почула три вибухи приблизно в 2 км на південний захід, оцінені як контрольовані детонації, у зоні відключення поблизу Петрівське. — **на відстані 2 км**

З урахуванням класифікованих проблем машинного перекладу, а також рівней якості, які висуваються до постредагування, було проведено постредагування текстів, перекладених засобами машинного перекладу, та сформульовані вимоги до постредагування результатів машинного перекладу.

Під час проведення першого етапу постредагування, спрямованого на досягнення «задовільної» якості, були внесені такі корективи у тексти машинного перекладу:

1. виправлення спотвореного референційного змісту вихідного повідомлення:

At the eastern entrance of Shevchenko (non-government-controlled, 69km south of Donetsk), two armed members of the armed formations prevented the SMM from proceeding west citing “kinetic activities in the area”.

На східному в'їзді Шевченка (підконтрольний урядові, 69 км на південь від Донецька) двоє озброєних членів збройних формувань перешкодили СММ рухатись на захід, посиляючись на «кінетичну діяльність в цьому районі».

На східному в'їзді до п.м.т. Шевченка (непідконтрольний урядові, у 69 км на південь від Донецька) двоє озброєних членів збройних формувань перешкодили СММ рухатись на захід, посиляючись на «кінетичну діяльність в цьому районі».

The SMM continued to monitor the withdrawal of weapons in implementation of the Memorandum and the Package of Measures and its Addendum.

СММ продовжувала стежити за вилученням зброї під час виконання Меморандуму та пакету заходів та додатку до нього. — **відведення**

СММ продовжувала стежити за **відведенням** зброї під час виконання Меморандуму та комплексу заходів та додатку до нього.

2. Пошук коректних варіантних відповідностей, уніфікація термінів:

On 15 November, inside the disengagement area near Stanytsia Luhanska (government-controlled, 16 km north-east of Luhansk), the SMM observed ten workers from government-controlled areas painting the Stanytsia Luhanska bridge (15 km north-east of Luhansk) and compacting earth below the bridge.

15 листопада у зоні відключення поблизу Станиці Луганської (підконтрольний урядові, 16 км на північний схід від Луганська) СММ спостерігала за десятьма робітниками з підконтрольних уряду територій, які малювали Станицький Луганський міст (15 км на північний схід від Луганська) та ущільнювали землю нижче мосту.

15 листопада у зоні відключення поблизу Станиці Луганської (підконтрольний урядові, 16 км на північний схід від Луганська) СММ спостерігала за десятьма робітниками з підконтрольних уряду територій, які фарбували Станицький Луганський міст (15 км на північний схід від Луганська) та утрамбовували землю нижче мосту.

3. Експлікація аббревіатур під час першого вживання у межах документу:

Compared with the previous reporting period, the SMM recorded more ceasefire violations both in Donetsk and Luhansk regions.

Порівняно з попереднім звітним періодом, **Спеціальна Моніторингова Місія (СММ)** зафіксувала більше порушень режиму припинення вогню як у Донецькій, так і в Луганській областях.

4. Узгодження за особами, числами і відмінками

Ceasefire violations recorded by more than one patrol and assessed to be the same are entered only once.

Порушення припинення вогню зафіксовано більш ніж одним патруль і оцінені як однакові вводяться лише один раз.

Порушення припинення вогню, зафіксовані більш ніж одним **патрулем** і однаково оцінені, фіксуються лише один раз.

5. Коректний добір функціонального аналога при відтворенні абсолютних, герундіальних та дієприкметникових конструкцій:

On the same day, inside the disengagement area, the SMM saw 17 workers from non-government-controlled areas clearing vegetation east and west of road T-1316, about 700 m north of the area's southern edge.

Того ж дня у зоні відсторонення СММ побачило 17 робітників з недержавних підконтрольних районів очищення рослинності на схід і захід від дороги Т-1316, приблизно в 700 м на північ від південного краю району.

Того ж дня на ділянці розведення спостерігачі бачили, як **17 працівників** із непідконтрольних урядові районів видаляли рослинність на схід та захід від автошляху Т1316, орієнтовно за 700 м на північ від південного краю ділянки розведення.

6. Трансформація граматичної структури вихідного висловлення у разі спотворення тема-рематичної структури вихідного повідомлення внаслідок буквального відтворення, додавання окремих елементів у структуру словосполучення у разі відсутності узгодженості між компонентами внаслідок копіювання вихідної структури:

A member of medical staff told the SMM that a bullet was removed from the man's thigh.

Член медичного персоналу повідомив СММ, що куля була вилучена з стегна чоловіка.

Член медичного персоналу повідомив СММ... що зі стегна чоловіка було вилучено кулю.

On 14 November, medical staff at Hospital No. 14 in Donetsk told the SMM that a man (in his fifties) had been admitted on the afternoon of 13 November with injuries to his thigh, close to the artery, caused by small-arms fire and was transferred to the Regional Hospital in Donetsk city for further treatment.

14 листопада медичний персонал лікарні № 14 у Донецьку повідомив СММ, що чоловіка (у його п'ятдесяти роки) було прийнято в другій половині дня 13 листопада з травмами стегна, близько до артерії, спричиненими вогнем стрілецької зброї. та переведений до обласної лікарні міста Донецька для подальшого лікування.

14 листопада медичний персонал лікарні № 14 у Донецьку повідомив спостерігачам про те, що у другій половині 13 листопада до них доправили чоловіка (у віці від 50 до 59 років) з пораненням стегна (поруч з артерією), отриманим в результаті вогню зі стрілецької зброї.

Задля досягнення «задовільної» якості результату перекладу з урахуванням постредагування були сформульовані такі вимоги до постредагування результатів машинного перекладу:

- Не додавати і не видаляти інформацію з тексту.
- Дбати про семантичний інваріант перекладу.
- Здійснювати прагматичну адаптацію явищ, що є незрозумілими потенційному реципієнту тексту перекладу.
- Не редагувати синтаксичні структури речень.
- Не редагувати стилістичні огріхи.
- Терміни залишати як є (за винятком випадків дослівного машинного перекладу чи включення до тексту перекладу термінів в оригінальній формі).

• Редагувати лише очевидні помилки в перекладі словосполучень.

• Стежити за одноманітністю вживання термінів, одиниць виміру.

• Редагувати граматичні помилки, особливо звернути увагу на узгодження за особами, числами і відмінками, відтворення абсолютних, герундіальних та дієприкметникових конструкцій.

Під час проведення другого етапу постредагування, спрямованого на досягнення якості постредагування, наближеної до якості перекладів, виконаних людиною, виправлення, внесені у рамках першого етапу, були доповнені такими додатками:

1. Додавання, зумовлені стилістичними вимогами мови перекладу у межах офіційно-ділового стилю:

15 листопада, розташований приблизно в 2 км на північ від Петрівського (непідконтрольний уряду, 41 км на південь від Донецька), СММ почула три вибухи приблизно в 2 км на південний захід, оцінені як контрольовані детонації, у зоні відключення поблизу Петрівське.

15 листопада, розташований приблизно в 2 км на північ від Петрівського (непідконтрольний уряду, 41 км на південь від Донецька), СММ почула три вибухи приблизно на відстані 2 км на південний захід, оцінені як контрольовані детонації, у зоні відключення поблизу Петрівського.

The SMM's monitoring and freedom of movement are restricted by security hazards and threats, including risks posed by mines, ...

Моніторинг СММ та свобода пересування обмежуються небезпеками безпеки та загрозами, включаючи ризики, спричинені мінами,...

Моніторинг СММ та свобода пересування обмежені загрозами у сфері безпеки; включаючи ризики, пов'язані з наявністю мін...

2. Заміна еквівалентів синонімічними відповідниками задля усунення повторів:

The Mission continued to facilitate repairs to and the operation of critical civilian infrastructure on both sides of the contact line.

Restrictions of the SMM's freedom of movement continued, including at checkpoints near non-government-controlled Verkhnohyrovivske and Kruta Balka.

СММ продовжувала сприяти проведенню ремонтних робіт та забезпеченню функціонування цивільних об'єктів життєзабезпечення з обох сторін лінії зіткнення.

Обмеження свободи пересування **спостерігачів** тривали, зокрема на блокпостах біля непідконтрольних урядові Верхньошироківського та Крутої Балки.

3. Комплексне перетворення синтаксичної структури вихідного висловлення:

The Mission saw a truck leaving the area loaded with cut wood, and thereafter re-entering it empty.

Команда СММ бачила завантажену зрубаною деревиною вантажівку, що виїхала з ділянки та пізніше повернулася порожньою.

4. Ретельна перевірка коректності відтворення термінів з урахуванням загальноприйнятого варіанту перекладу:

*The SMM continued to monitor the situation at the Petrivske **disengagement area**.*

Місія продовжила спостерігати за ситуацією на ділянці розведення сил і засобів у районі Петрівського.

Для досягнення якості перекладу, близької до «людської», вимоги, що сформульовані до задовільного рівня якості, були доповнені рекомендаціями, що стосуються граматики, стилістики, рекомендаціями з перевірки термінів, вимогами дотримання формальних правил щодо оформлення:

- Не додавати і не видаляти інформацію з тексту.
- Дбати про семантичний інваріант перекладу.
- Здійснювати прагматичну адаптацію явищ, що є незрозумілими потенційному реципієнту тексту перекладу.
- Редагувати очевидні стилістичні огріхи.
- Редагувати синтаксичні структури речень (у разі потреби).
- Перевіряти вживання термінів.
- Перевіряти переклад словосполучень.
- Стежити за одноманітністю вживання термінів, одиниць виміру.
- Редагувати граматичні помилки, особливо звернути увагу на узгодження за особами, числами і відмінками, відтворення абсолютних, герундіальних та дієприкметникових конструкцій.
- Стежити за пунктуацією.
- Стежити за форматуванням тексту.

Висновки. Проведений аналіз труднощів машинного перекладу дозволяє констатувати таке: найскладнішим для МП виявляється узгодження мовних одиниць за особами, числами і відмінками та не-

коректний добір однієї з варіантних відповідностей (майже 25 % усіх зафіксованих помилок), що пояснюється відсутністю та/або неспівпадінням зазначених категорій у межах досліджуваної мовної пари (англійська-українська). Труднощі у доборі варіантного відповідника пов'язані із багатоаспектністю майже будь-якого вислову та необхідністю конкретизування закладеного змісту у межах широкого та вузького контексту.

Друге місце (13–14 %) займають спотворення змісту вихідного повідомлення, буквальний переклад та некоректний добір функціонального аналога граматичним конструкціям вихідної мови. Ці труднощі пояснюємо значними розбіжностями граматичних структур неблизькоспоріднених мов у межах мовної пари.

Наймеша кількість помилок пов'язана з невідтворенням аббревіатур.

Вимоги, які висуваються до результатів машинного перекладу, звичайно, відрізняються від перекладу, який виконує людина. Переклад, виконаний комп'ютером, далекий від ідеального, але текст, отриманий в результаті такого опрацювання, дозволяє у більшості випадків зрозуміти суть перекладеного тексту. Незважаючи на значний розвиток систем МП, текст МП потребує доопрацювання людиною.

Сформульовані вимоги до постредагування результатів машинного перекладу ураховують бажану якість кінцевого результату перекладу.

У якості перспектив дослідження вбачаємо проведення оцінки ефективності запропонованих вимог у порівнянні з постредагуванням, виконаним без будь-яких рекомендацій.

Зауважимо, що вимоги та рекомендації повинні бути складені для кожної окремої мовної пари з урахуванням особливостей конкретної системи МП і текстів, що перекладаються.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрієнко Л. О. Проблеми розвитку машинного перекладу на сучасному етапі. *Гуманітарний вісник*. Серія: Іноземна філологія. Черкаси : ЧДТУ, 2005. № 27. С. 348–351.
- Нечаева Н. В., Светова С. Ю. Постредактирование машинного перевода как актуальное направление подготовки переводчиков в вузах. *Вопросы методики преподавания в вузе*. 2018. Т. 7, № 25. С. 64–72.
- Осіпа Л. В. Комп'ютерний переклад тексту за допомогою системи машинного перекладу PRAGMA. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2008. № 1 (13). С. 14–19.

Стахмич Ю. С. Адекватність та еквівалентність перекладу в контексті комп'ютерної лінгвістики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир*. 2013. Вип. 66. С. 235–238.

Honig H. G. Positions, Power and Practice: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment. *Translation and Quality* / C. Schaffner (ed.). Philadelphia: Multilingual Matters, 1998. P. 6–34.

ПОСТРЕДАКТИРОВАНИЕ ПРИ МАШИННОМ ПЕРЕВОДЕ

Татьяна Королева

доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения

«Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: kortami863@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3441-196X>

Наталья Жмаева

кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: zhmaeva@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3382-0155>

Юлия Колчаг

магистр филологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: juliaigorivna@ukr.net

АННОТАЦИЯ

Современная индустрия переводческих услуг выделяет два уровня качества перевода, которых можно достичь в результате постредактирования МП (машинного перевода): «удовлетворительное» качество (“good enough quality”) предусматривает воссоздание основной информации исходного сообщения, допускает наличие стилистических, синтаксических и морфологических огрехов; качество перевода, приближенное или равное качеству перевода, выполненного человеком (“quality similar or equal to human translation”) — «парадный» вариант отредактированного текста, пригодный для публикации.

Обзор систем МП позволяет утверждать, что самой мощной системой МП на сегодняшний день является Google Neural Machine Translation (GNMT), которая использует самые современные методы обучения для достижения максимальных усовершенствований.

При анализе текстов, переведенных с помощью Google Translate, были констатированы следующие проблемы: искажение референциального содержания исходного сообщения, неправильный подбор вариантных соответствий, отсутствие унифицированности терминов, отсутствие передачи аббревиатур, несогласованность языковых единиц по лицам, числам и падежам, неправильный подбор функционального аналога при воспроизведении абсолютных, герундиальных и причастных конструкций, буквальный перевод словосочетаний, отсутствие трансформаций грамматической структуры исходного сообщения (добавлений, перестановок).

Учитывая классифицированные проблемы машинного перевода, а также уровни качества, предъявляемые к постредактированию, проведено постредактирование текстов, переведенных посредством машинного перевода, и сформулированы требования и рекомендации к постредактированию результатов машинного перевода в пределах исследуемой языковой пары с учетом особенностей конкретной системы МП и типа переводимых текстов.

Ключевые слова: машинный перевод, постредактирование, информативный текст, Google Neural Machine Translation, уровень качества перевода, тип постредактирования.

POSTEDITING IN MACHINE TRANSLATION

Tetiana Korolova

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Translation, Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
 Odesa, Ukraine
 e-mail: kortami863@gmail.com
 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3441-196X>

Natalya Zhmayeva

Ph.D. in Philology, Associate Professor at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»
 Odesa, Ukraine
 e-mail: zhmaeva@gmail.com
 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3382-0155>

Yulia Kolchah

Master of Arts in Philology, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»
 Odesa, Ukraine
 e-mail: juliaigorivna@ukr.net

SUMMARY

Modern industry of translation services singles out two translation quality levels that can be reached as a result of machine translation (MT) post-editing: good enough quality foresees rendering the main information of the source message, admitting stylistic, syntactic and morphological flaws while quality similar or equal to human translation is a full dress version of a post-edited text, ready to be published.

The overview of MT systems enables us to consider Google Neural Machine Translation (GNMT) which is based on the most modern methods of training to reach maximum improvements the most powerful one.

When analyzing texts translated by means of Google Translate the following problems were identified: distortion of the referential meaning of the source message, incorrect choice of variant equivalences, lack of terms harmonization, lack of abbreviations rendering, inconformity of linguistic units in persons, numbers and cases, incorrect choice of functional correspondings when rendering absolute constructions, gerund and participial constructions, literal translation of phrases, lack of transformations of the grammatical structure of the source message (additions, rearrangements).

Taking into account the classified issues of machine translation as well as the levels of post-editing quality post-editing of the texts translated by means of MT

is carried out, demands and recommendations applicable to post-editing results of MT within the language pair under analysis with respect to peculiarities of the specific MT system and the type of translated texts are provided.

Key words: machine translation, informative text, Google Neural Machine Translation, translation quality level, type of post-editing.

REFERENCES

- Andriienko, L. O. (2005) Problemy rozvytku mashynoho perekladu na suchasnomu etapi [The Issues of Machine Translation Development at the Present Stage], Humanitarnyi visnyk. Seria: Inozemna filologhiia Cherkasy, 348–351 [in Ukrainian].
- Nechaeva, N. V., Svetova, S. Yu. (2018) Postredaktirovanie mashinnogo perevoda kak aktualnoe napravlenie podgotovki perevodchikov v vuzah [Post-Editing Machine Translation as a New Activity for Teaching Translation at Universities], Teaching Methodology in Higher Education, 7, 25, 64–72 [in Russian].
- Osipa, L. V. (2008) Kompiuternyi pereklad tekstu za dopomohoiu systemy mashynoho perekladu RRAGMA [Computer Assisted Translation by Means of Pragama], Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh, 1 (13), 14–19 [in Ukrainian].
- Stakhmych, Yu. S. (2013) Adekvatnist ta ekvivalentnist perekladu v konteksti kompiuternoi linhvistyky [Adequacy and Equivalence of Translation in the Context of Computer Linguistics], Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, 66, 235–238 [in Ukrainian].
- Honig H. G. (1998) Positions, Power and Practice: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment // Translation and Quality / C. Schaffner (ed.). — Philadelphia: Multilingual Matters, 6–34.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2019

УДК 811.111'255.4:[811.161.2+811.161.1+811.112.2]:821.111(73)
http://doi.org/

ЗВУКОПИС ВІРША Е. А. ПО “THE RAVEN” ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ

Ольга Науменко

кандидат філологічних наук, викладач кафедри теорії та практики перекладу
з англійської мови Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Миколаїв, Україна
e-mail: tender14@gmail.com

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню основних прийомів звукопису у вірші Е. А. По “The Raven” та особливостям їх відтворення у перекладах трьома цільовими мовами. Порівняльний аналіз здійснено на матеріалі англійського оригіналу вірша та його українських перекладів П. Грабовського, Г. Кочура, А. Онишкі, В. Марача; російських — С. Андрєєвського, К. Бальмонта, В. Брюсова, В. Бетакі; німецьких — К. Т. Ебена, Г. Лахман, Т. Етцеля, Г. Вольшлегера. Серед основних способів відтворення прийомів звукопису виділено такі: стилістична відповідність; стилістичне посилення; стилістичне послаблення; стилістична індивідуалізація; стилістичне нівелювання. Під час порівняльного аналізу вірша Е. А. По “The Raven” та його українських, російських і німецьких перекладів було помічено, що ранні переклади, зокрема українські та російські, орієнтовані на передачу змісту твору і повністю знехтували формою вірша, особливо при передачі прийомів звукопису. У більш пізніх перекладах формі та змісту першотвору приділено однакову увагу. Проте, незважаючи на високу точність пізніх українських та російських перекладів, з усіх аналізованих мов найдаліше звукопис оригіналу відтворено у німецьких перекладах, адже англійська та німецька мови належать до однієї мовної групи — германської групи індо-європейської сім'ї, тому мають багато спільностей у фонетичному устрої.

Ключові слова: звукопис, алітерація, асонанс, анафора, епіфора, стилістична відповідність, стилістичне посилення, стилістичне послаблення, стилістичне нівелювання, стилістична індивідуалізація.

Вступ. У повсякденній мові звуки використовуються довільно, оскільки носії мови спеціально не замислюються над тим, які з них

слід застосовувати. Тим часом багато авторів художніх творів, особливо поети рівня Е. А. По, здійснюють ретельний відбір звуків, керуючись естетичними завданнями.

Теорія фоностилістики цілком справедливо вважає, що семантизація звучання сприяє декодуванню глибинного змісту твору, саме тому від звукової організації поетичного тексту безпосередньо залежить його сприйняття як єдності форми та змісту. У зв'язку з цим проблема пошуку асоціативно-змістового характеру звуку та виявлення значущості звукової тканини тексту є надзвичайно важливою для розуміння поетичних творів.

Яскравий приклад цьому — найвідоміший вірш Е. А. По “The Raven”, багатий на алітерації, асонанси, анафори, епіфори та інші повтори.

Повторення однакових і співзвучних слів, поряд з наданням мові музичності, відіграє не лише естетичну, а й важливу смислову роль: на них сконцентровується головна увага читача або слухача. Враження від прочитання твору було б набагато меншим, якби у віршованих рядках не було повторів. Е. А. По навмисне добирав слова таким чином, щоб звукове оформлення його поетичних творів допомагало краще розкрити їх глибокий зміст.

Саме тому при перекладі поезій Е. А. По обов'язково варто враховувати їх звукопис. Але це досить непросте завдання. Переклад вірша “The Raven” справедливо вважають складним та відповідальним викликом, оскільки у статті «Філософія творчості» Е. А. По сам розказав про те, які, на його думку, основні характеристики цього тексту (Еко, 2006), і наголосив, що «жоден елемент твору не виник завдяки щасливому випадку чи інтуїції» (Рое, 2009).

Актуальність дослідження зумовлена спрямуванням сучасних лінгвістичних студій на вивчення звукової організації тексту. З огляду на утвердження антропоцентричної парадигми, згідно з якою у центрі уваги дослідників знаходиться людина (а саме людина у мові та мова у людині, її (людини) внутрішній склад, її світосприйняття), активізувалися мовознавчі розвідки, пов'язані із дослідженням фонетичної будови тексту, евфонією мови в цілому та мови окремих творів зокрема.

Вивченню особливостей реалізації деяких прийомів звукопису у художній творчості присвячено низку праць вітчизняних

науковців: Т. П. Беценко, М. Ю. Кабиш, І. В. Штихно та інших (Беценко, Голуб, 2015; Кабиш, 2010; Штихно, 2012). Проте, незважаючи на велику кількість праць у даному напрямку, слід відзначити, що у наукових розробках українських вчених досі приділено недостатньо уваги дослідженню звукової організації поетичного тексту.

Крім того, актуальність цієї розвідки зумовлена зростаючим інтересом лінгвістів до дослідження поетичних перекладів, використання нових підходів, пов'язаних з розвитком компаративістики та перекладознавства.

Відомий український теоретик та практик перекладу І. В. Корунець зауважував, що «завжди чи не найважче передати (якщо взагалі в якійсь мові перекладу можна сповна передати) звуково-музикальний характер оригіналу, тобто його евфонію. Причому цей елемент поетичної матриці може виявлятися як зовнішньо (на рівні рядка чи стопи окремих складів), так і внутрішнього, на рівні загального звучання цілого твору. Тому і відтворення евфонії, що складається зі звучання всієї фонематичної системи мови у повному поєднанні відповідних груп голосних і приголосних фонем — дзвінкх, глухих, шиплячих, сонорних і т. д., створює автохтонну музикальність у системі ритміки національної мови. Оскільки звукові/ фонематичні системи різних мов ніколи повністю не співпадають, бо навіть ті самі звуки артикують у різних мовах по-різному, то й евфонію/ музичне звучання вони мають в оригіналі і перекладі різне» (Корунець, 2008: 345–346).

Саме тому і досі, коли вже існує велика кількість перекладознавчих праць, зокрема І. В. Корунця, Я. І. Рецкера, А. Д. Швейцера та інших (Корунець, 2008; Рецкер, 2007; Швейцер, 2009), адекватна передача фоностилістичних прийомів, а також мінімізація втрат у процесі відтворення стилістичного ефекту у перекладі потребують подальшого вивчення.

Метою дослідження є виявлення основних прийомів звукопису у вірші Е. А. По “The Raven” та дослідження способів їх відтворення у перекладах трьома цільовими мовами.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань:

- виявити основні прийоми звукопису у вірші “The Raven”;
- виділити способи перекладу прийомів звукопису;

— зіставити перекладацькі стратегії щодо відтворення прийомів звукопису оригінального тексту на матеріалі перекладів трьома цільовими мовами;

— здійснити порівняльний аналіз способів відтворення прийомів звукопису оригіналу та перекладів;

— вирішити питання можливості перекладу прийомів звукопису у поетичному творі.

Матеріалом дослідження слугують вірш Е. А. По “The Raven” та його переклади українською (переклади П. Грабовського, Г. Кочура, А. Онишка, В. Марача), російською (переклади С. Андреевського, К. Бальмонта, В. Брюсова, В. Бетакі) і німецькою (переклади К. Т. Ебена, Г. Лахман, Т. Етцеля, Г. Вольшлегера) мовами.

Методи дослідження. Методику дослідження продиктовано сукупністю його завдань та вона є комплексною в міру складності кожного завдання. Зокрема застосовано такі основні методи:

— мовностилістичний аналіз першотвору, під час якого було виявлено основні прийоми звукопису вірша “The Raven”;

— метод контекстуального аналізу, який слугував для встановлення художньої значущості прийомів звукопису оригіналу;

— зіставний метод, за допомогою якого було порівняно прийоми звукопису оригіналу та перекладів;

— метод комплексного перекладацького аналізу, який дозволив детально розглянути переклади вірша, зокрема особливості відтворення прийомів звукопису у них.

Результати та дискусія. Один з перших публікаторів вірша зауважував: «...мелодія «Ворона» побудована в основному на алітерації, на продуманому використанні одних і тих самих звуків у несподіваних місцях». Наведемо декілька яскравих прикладів алітерації: *And the silken, sad, uncertain; Doubting, dreaming dreams; What this grim, ungainly, ghastly, gaunt* тощо.

Окрім алітерацій, Е. А. По активно використовував і асонанси. Наприклад: *volume of forgotten lore; From my books surcease of sorrow — sorrow for the lost Lenore; And the only word there spoken was the whispered word, “Lenore?”*. Ці обидва прийоми сприяють створенню ритму, загальному звуковому оформленню та інтонації поетичного твору.

Ще Е. А. По використав у вірші доволі оригінальний прийом — паронормазію: схожі за звучанням, але різні за значенням слова *raven* та *never* п'ять разів сусідують на останніх рядках строфи.

Базуючись на результатах власних досліджень та досліджень попередників, виділяємо такі способи перекладу фоностилістичних прийомів, зокрема прийомів звукопису:

— стилістична відповідність — передача оригінального прийому зі збереженням звукового оформлення, що дозволяє максимально точно відтворити форму, зміст, стилістичний ефект та естетичний вплив певного прийому;

— стилістичне посилення — введення фоностилістичного прийому, якого не було в оригіналі, тобто переклад за допомогою більш емоційно забарвленого відповідника;

— стилістичне послаблення — часткова передача фоностилістичного прийому, приглушення виразного фоностилістичного прийому і заміна його менш сильним, або ж нейтральним;

— стилістична індивідуалізація — використання іншого звуку для створення прийому, при якому проявляється індивідуальний стиль перекладача;

— стилістичне нівелювання — відмова від передачі оригінального прийому у перекладі, що призводить до стирання характерних рис побудови оригіналу.

Звукопис в українських перекладах. Розуміючи важливість евфонії для віршів Е. А. По, перекладачі також намагалися наповнити свої інтерпретації алітераціями та асонансами, анафорами та епіфорами. Досить вдалими у цьому плані є українські переклади, адже евфонія надзвичайно органічна для української поетичної мови, оскільки спирається на визначальну інтонаційну основу української мови — вокалізм, зумовлюючи тяжіння версифікаційних пошуків до музичності, виконує особливу стилістичну функцію у розмаїтті симетричного звукового ладу поетичного мовлення, забезпечує міру кількості, частоти, комбінування та тривання фонем. Українська мова володіє багатьма евфонічними засобами, використання яких щільно пов'язане зі стилем мови, темпом, ритмом, а також має свої особливості в окремих авторів.

Як показує порівняльний аналіз, **П. Грабовський** при відтворенні звукопису вдавався до:

— стилістичної відповідності: *volume of forgotten lore* — (Над) одним старинним твором, / Над забутим мислі взором, / Що велику славу мав;

— стилістичного посилення: *Eagerly I wished the morrow* — Ждав я ранку, ждав я світу;

— стилістичного послаблення: *From my books surcease of sorrow — sorrow for the lost Lenore* — Хоча б звістка об Ленорі, / Що втекла з життя земного;

— стилістичного нівелювання: *home by Horror haunted* — Де панують смерть та зло;

— стилістичної індивідуалізації: *doubting, dreaming dreams no mortal ever dared to dream before* — Така туга дошкульна, / Що ні одна душа в світі, / Не здолає зрозуміти, — / Тії туги світ не зна.

Проте багато фоностилістичних прийомів П. Грабовський лишив без уваги. Це пояснюється тим, що перекладач, як відомо, робив свій переклад не з оригіналу, а з російського перекладу, і концентрувався перш за все на передачі змісту першотвору.

Переклад **Г. Кочура** у плані відтворення звукопису помітно точніший за переклад П. Грабовського. При відтворенні звукопису Г. Кочур вдавався до:

— стилістичної відповідності: *And the only word there spoken was the whispered word, "Lenore?"* — Тільки слово, мов зітхання, промайнуло ледве чуть;

— стилістичного посилення: *gently rapping* — тихий стук (алітерація), *late visitor* — нізній гість (асонанс);

— стилістичного послаблення: *From my books surcease of sorrow — sorrow for the lost Lenore* — Марно я тоді в суворій книзі прагнув збутись горя;

— стилістичного нівелювання: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain* — Вітер коливав фіранку;

— стилістичної індивідуалізації: *it was in the bleak December — me в похмурім грудні сталося*.

А. Онишко був єдиним перекладачем, який сповна врахував домінуючі алітераційні та асонансні особливості твору. А. Онишко лише зрідка вдавався до стилістичного послаблення. Частково чи повністю нехтуючи авторським прийомом, перекладач завжди намагався певним чином його компенсувати. Так, наприклад, А. Онишко в асонансі “*he will leave me*” замість чотирьох разів лише два повторює звук

[i] — «ВІН піде» — проте замість курсиву використовує капіталізацію, аби зберегти акцент, який був у Е. А. По.

При відтворенні звукопису перекладач в основному вдавався до стилістичних відповідностей, хоча подекуди і змінював звукове оформлення прийому, відшукуючи в українській мові такі звуки, які б справляли на читача ідентичне враження. Прикладів майстерного насичення рядків асонансами, алітераціями, анафорами, епіфорами в А. Онішка чимало: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain — I непевність висне німо, в шовку штор живе незримо* (алітерація); *“Prophet!” said I, “thing of evil! — prophet still, if bird or devil! — О пророче! Зла появо! — Ты ж пророк, хоч би й диявол!* (асонанс); *Perched upon a bust of Pallas just above my chamber door — / Perched, and sat, and nothing more — Знявсь і сів на бюст Паллади, мов нікого тут нема, / Знявсь і сів, мов мінь німа* (анафора); *Ghastly grim and ancient Raven wandering from the Nightly shore — / Tell me what thy lordly name is on the Night’s Plutonian shore! — Древній Вороне зловісний, з того краю, де Пітьма. / Як Вельможність Вашу звали, де Плутонова Пітьма?* (епіфора).

Здатність А. Онішка відтворити звукові ряди американського романтика не тільки засвідчує особистий перекладацький хист, але й стала доказом неспинного розвитку українського перекладного художнього мовлення і могла б слугувати хрестоматійним прикладом для теорії віршового перекладу.

Як показує порівняльний аналіз, В. Марач більше акцентував увагу на відтворенні змісту, а не стилістики оригіналу. Порівняно з оригіналом, він помітно зменшив кількість прийомів звукопису у своєму перекладі і тим самим применшив художню цінність першотвору.

Алітерації та асонанси подекуди було збережено у перекладі (*And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain — Ледь вловимий легкий порух, шурхіт в шторах пурпурових*), подекуди замінено фонетично нейтральними відповідниками (*weak and weary — в зажурі*).

Звукопис у російських перекладах. Все, що С. Андреевський залишив у своєму перекладі з оригінальної фоностилістики, так це алітерації та асонанси. Їх можна знайти достатньо у творі: *То было в хмуром декабре. / Стояла стужа на дворе; А шорох шелковых завес / Меня ласкал — и в мир чудес; Пройдут часы, исчезнет ночь — / Уйдет и он за нею прочь; Я убежден, уверен в том; Огромный ворон пролетел / Спокойно, медленно — и сел.*

Хоча перекладач інколи і вдавався до стилістичного послаблення та стилістичної індивідуалізації при відтворенні звукопису, проте стилістичні відповідності у його перекладі все ж таки переважають.

Переклад К. Бальмонта не поступається оригіналу за кількістю різноманітних прийомів звукопису. Розглянемо третю строфу, де звук [s] домінує над рештою, утворює яскраву алітерацію, що справляє ефект таємничості та гнітюче впливає на читача:

*And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain
Thrilled me — filled me with fantastic terrors never felt before;
So that now, to still the beating of my heart, I stood repeating,
“Tis some visitor entreating entrance at my chamber door —
Some late visitor entreating entrance at my chamber door; —
This it is and nothing more”.*

*И завес пурпурных трепет издавал как будто лепет,
Трепет, лепет, наполнявший темным чувством сердце мне.
Непонятный страх смирая, встал я с места, повторяя:
«Это только гость, блуждая, постучался в дверь ко мне,
Поздний гость приюта просит в полуночной тишине —
Гость стучится в дверь ко мне».*

У перекладі В. Брюсова також алітерації та асонанси було відтворено, проте подекуди вони бідніші за авторські, подекуди, навпаки, яскравіші. У наступному прикладі для створення шарудіння фіранок, яке в оригіналі досягається шляхом багаторазового повторення звуку [s], перекладач використав повтори одразу двох звуків: [ш] та [с].

*And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain
Шелковистый и не резкий, шорох алый занавески*

Хоча переклади К. Бальмонта та В. Брюсова і багаті на різноманітні прийоми звукопису, проте вони не завжди наслідують авторські. Часто у прийомах звукопису проявляється індивідуальність перекладачів, які на момент створення перекладів вже мали свій сформований стиль.

Прикладом стилістичної індивідуалізації при відтворенні звукопису може бути переклад наступного асонансу: *it was in the bleak December — Поздней осени рыдания* (К. Бальмонт); *был декабрь и день ненастный* (В. Брюсов). Обидва перекладача використали асонанси, але замінили звук, на якому будується прийом. К. Бальмонт вдався до заміни на змістовому рівні — замінив пору року (осінь замість

зими), а також додав символістської пафосності, властивої Бальмонту-поету.

Переклад **В. Бетакі**, як і оригінал, багатий на алітерації та асонанси. Причому дуже часто ці прийоми тотожні оригінальним за звучанням та стилістичними функціями: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain / Thrilled me — filled me with fantastic terrors never felt before — Шелковое колыханье, шторы пурпурной шушанье / Страх внушало, сердце сжало, и, чтоб страх с души стряхнуть; Once upon a midnight dreary, while I pondered, weak and weary — Мрачной полночью бессонной, беспрдельно утомленный; “Prophet!” said I, “thing of evil! — prophet still, if bird or devil! — “О вещун! — вскричал я снова, — птица ужаса ночного!*

Переклад В. Бетакі найточніше з усіх російських перекладів передає звукопис оригіналу, що є явною перевагою цього перекладу.

Звукопис у німецьких перекладах. У перекладі **К. Т. Ебена** передано не всі епіфори та анафори. Хоча перекладач намагався застосовувати різного роду звукові компенсації, аби не зіпсувати загального враження від прочитання твору. Так, наприклад, у сімнадцятій строфі було опущено анафору, а замість неї вжито лексичний повтор. Причому в оригіналі він зустрічається двічі, а у перекладі тричі, тому така заміна призвела до стилістичного посилення:

*“Be that word our sign of parting, bird or fiend!” I shrieked, upstarting —
“Get thee back into the tempest and the Night’s Plutonian shore!
Leave no black plume as a token of that lie thy soul hath spoken!
Leave my loneliness unbroken! — quit the bust above my door!
Take thy beak from out my heart, and take thy form from off my door!”
Quoth the Raven “Nevermore”.
„Sei dies Wort das Trennungszeichen! Vogel, Dämon, Du mußt weichen!
Fleuch zurück zum Sturmesgrauen, oder zum pluton’schen Heer!
Keine Feder laß zurücke mir als Zeichen Deiner Tücke;
Laß allein mich dem Geschehe — wage nie Dich wieder her!
Fort und laß mein Herz in Frieden, das gepeinigt Du so sehr!“
Sprach der Rabe: „Nimmermehr!“*

Хоча у перекладі можна знайти певні недоліки, у більшості випадків К. Т. Ебену вдавалося майстерно відтворювати фоностилістичні прийоми оригіналу. Наприклад: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain / Thrilled me — filled me with fantastic terrors never felt*

before — Jedes Rauschen der Gardinen, die mir wie Gespenster schienen, / Füllte nun mein Herz mit Schrecken — Schrecken nie gefühlt vorher (алітерація); Ghastrly grim and ancient Raven — Grimmer, glattgeschor’ner Rabe (алітерація).

У перекладі **Г. Лахман** продемонструвала майстерне володіння фоностилістичними художніми засобами. Окрім епіфор та повторів, у її тексті знаходимо алітерації, асонанси, анафори: *Seltsame, phantastisch wilde, unerklärliche Gebilde, / Schwarz und dicht gleich undurchsicht’gen, nächtig dunklen Nebelschwaden (алітерації); Schwarz auf Schwarz geschichtet (алітерація); Und auf meinem Thyrgerüste, auf der bleichen Pallasbyste (асонанс); Mit verwildertem Gefieder in’s Gemach und gravitatisch / Mit dem ernsten Kopfe nickend, flüchtig durch das Zimmer blickend (анафора) тощо.*

Проте звукопис Г. Лахман, як показує порівняльний аналіз, дуже рідко співпадає з оригінальним звукописом. Перекладачка вдалася до стилістичної індивідуалізації у відтворенні звукопису, що вплинуло на адекватність сприйняття першотвору читачами.

Однак вдалі варіанти відтворення прийомів звукопису у перекладі Г. Лахман також можна знайти. Наприклад, з усіх німецьких перекладів лише у перекладі К. Т. Ебена та у перекладі Г. Лахман передано алітерацію *followed fast and followed faster*. Проте, якщо К. Т. Ебену вдалося відшукати абсолютний стилістичний відповідник даному прийому — *Drohten dreist und drohten dreister*, — то Г. Лахман компенсувала лексико-фонетичний повтор словами з однаковими префіксами — *Nachgegangen, nachgelaufen*. Таке перекладацьке рішення є досить вдалим, адже виконує тотожну функцію у тексті та справляє на читача тотожне враження.

Т. Етцелю максимально точно вдалося відтворити основні фоностилістичні прийоми оригіналу: алітерації, асонанси, анафори, епіфори. Порівняємо: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain / Thrilled me — filled me with fantastic terrors never felt before — Die Gardinen rauschten traurig, und ihr Rascheln klang so schaurig, / Füllte mich mit Schreck und Grauen, wie ich nie erschrak zuvor (алітерація); forget this lost Lenore — Vergessen der verlorenen Lenor (алітерація та асонанс); This I sat engaged in guessing, but no syllable expressing / To the fowl whose fiery eyes now burned into my bosom’s core; / This and more I sat divining, with my head at ease reclining — Saß, der Seele Brand beschwichtend, keine Silbe an ihn richtend, / Seine Feueraugen wühlten mir das Innerste empor. / Saß und kam*

zu keinem Wissen, Herz und Hirn schien fortgerissen (анафора); *It shall clasp a sainted maiden whom the angels name Lenore — / Clasp a rare and radiant maiden whom the angels name Lenore — ch ein strahlend Mädchen schauen, die bei Engeln heißt Lenor — / Sie, die Himmlische, umarmen, die bei Engeln heißt Lenor* (епіфора).

Проте під час порівняльного аналізу було помічено, що перекладач також дуже часто додавав власні фоностилістичні прийоми, яких не було в оригіналі. Ймовірно, він це робив задля компенсації тих прийомів, які доводилося випускати, але це спостереження не є поодиноким випадком.

Г. Вольшлегер намагався не нехтувати алітераціями, асонансами, анафорами, епіфорами. Розглянемо такі приклади: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain — Und das seidig triste Drängen in den purpurnen Behängen* (алітерація); *Leave my loneliness unbroken! — quit the bust above my door! / Take thy beak from out my heart, and take thy form from off my door!* — *Zeugnis! Laß mit meinem Schmerze mich allein! — hinweg Dich scher!* / *Friß nicht länger mir am Leben! Pack Dich! Fort! Hinweg Dich scher!*“ (епіфора).

Якщо перекладач опускав один прийом, то компенсував його іншим. Приклад можна побачити у наступних рядках, де анафору було компенсовано однокореневим словом: *Leave no black plume as a token of that lie thy soul hath spoken! / Leave my loneliness unbroken! — quit the bust above my door! — Keiner einz'gen Feder Schwärze bliebe hier, dem finstern Scherze / Zeugnis! Laß mit meinem Schmerze mich allein! — hinweg Dich scher!*

Цікавим є спостереження, що в усіх німецьких перекладах прослідковуються схожі варіанти відтворення деяких прийомів. Цьому є декілька пояснень. По-перше, перекладачі могли бути ознайомленими з перекладами своїх попередників. По-друге, через близькості рідності мов могла виникнути така «універсальність» у перекладах.

Порівняємо алітерацію: *doubting, dreaming dreams no mortal ever dared to dream before — Träume träumend, die hienieden nie ein Mensch geträumt vorher* (К. Т. Ебен); *Träume träumend, die kein ird'scher Träumer je gewagt zuvor* (Т. Етцель); *Träume träumend, wie kein sterblich Hirn sie träumte je vorher* (Г. Вольшлегер). На цьому прикладі спостерігаємо стилістичну відповідність у плані відтворення фоностилістичного прийому та аналогічні варіанти перекладу.

У наступній комбінації алітерації та асонансу усі перекладачі використали однаковий відповідник, що є повністю тотожним оригінальному прийому і за звуковим, і за семантичним наповненням: *still is sitting, still is sitting — sitzt noch immer, sitzt noch immer* (К. Т. Ебен, Т. Етцель, Г. Вольшлегер).

Висновки. Вірш Е. А. По “The Raven” багатий на алітерації, асонанси, анафори, епіфори та інші повтори. Прийоми звукопису використані у творі не лише задля оздобу мовлення. Вони індивідуалізують його мовлення, збагачують його емоційними нюансами, увиразнюють художнє зображення. Проте разом з цим становлять серйозні труднощі для перекладачів.

Намагаючись максимально зберегти звукопис оригіналу, перекладачі вдавалися до таких способів перекладу фоностилістичних прийомів: стилістична відповідність, стилістичне посилення, стилістичне послаблення, стилістичне нівелювання, стилістична індивідуалізація.

Під час порівняльного аналізу було помічено, що ранні українські та російські переклади орієнтовані на передачу змісту твору і повністю знехтували формою вірша, зокрема його звукописом (П. Грабовський, С. Андреевський). У більш пізніх перекладах формі та змісту першотвору приділено однакову увагу. Передача фоностилістики оригіналу стала одним із пріоритетних завдань перекладача, адже безпосередньо впливає на адекватне сприйняття оригіналу читачами. Максимально точними у фоностилістичному аспекті є українські переклади Г. Кочура і А. Онишка та російські переклади К. Бальмонта, В. Брюсова, В. Бетакі. Вони є хрестоматійними та відомі широкому загалу.

Проте, незважаючи на високу точність українських та російських перекладів, з усіх аналізованих мов найвдаліше звукопис оригіналу відтворено у німецьких перекладах. Завдяки тому, що англійська та німецька мова належать до однієї мовної групи — германської групи індоевропейської сім'ї, вони мають багато спільностей у фонетичному устрої. Німецька мова має схильність до максимально точного відтворення англійської думки. Такої схильності немає в жодній іншій мові. Тому навіть поезія може бути відтворена без великих втрат.

ЛІТЕРАТУРА

- Беценко Т., Голуб І. Стилістика сучасної української мови. Фоніка. Суми : ВВГ «Мрія», 2015. 324 с.
- Кабиш М. Ю. До проблеми дослідження звукотропів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Філологія : збірник наукових праць. Харків, 2010. Вип. 60, ч. 1. С. 179–184.
- Корунець І. В. Вступ до перекладознавства [англ./укр.] : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 512 с.
- Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. Москва : Р. Валент, 2007. 244 с.
- Швейцер А. Д. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты. Москва : Книжный дом «Либрокон», 2009. 216 с.
- Штихно І. В. Фоностилістичний ресурс мови як засіб створення художності. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2012. Вип. 34. С. 215–218.
- Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2006. 574 с.
- Poe E. A. The Philosophy of Composition. 2009. URL : <https://www.poetryfoundation.org/articles/69390/the-philosophy-of-composition>

ЗВУКОПИСЬ СТИХОТВОРЕНИЯ Э. А. ПО “THE RAVEN” И ЕЁ ОТРАЖЕНИЕ В ПЕРЕВОДЕ

Ольга Науменко

кандидат филологических наук, преподаватель кафедры теории и практики перевода
с английского языка Черноморского национального университета
имени Петра Могила Николаев, Украина
e-mail: tender14@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию основных приёмов звукописи в стихотворении Э. А. По “The Raven” и особенностям их передачи в переводах. Сравнительный анализ осуществлён на материале английского оригинала стихотворения и его украинских переводов П. Грабовского, Г. Кочура, А. Онышка, В. Марача; русских — С. Андреевского, К. Бальмонта, В. Брюсова, В. Бетакки; немецких — К. Т. Эбена, Г. Лахмана, Т. Этцеля, Г. Вольшлеера. Среди основных способов передачи приёмов звукописи выделены следующие: стилистическое соответствие, стилистическое усиление, стилистическое ослабление, стилистическая индивидуализация, стилистическое нивелирование. В ходе сравнительного анализа стихотворения Э. А. По “The Raven” и его украинских, русских и немецких переводов было замечено, что ранние переводы, в частности украинские и русские, ориентированы на передачу содержания произведения и полностью прене-

брегли формой стихотворения, особенно при передаче приёмов звукописи. В более поздних переводах форме и содержанию уделено одинаковое внимание. Однако, несмотря на высокую точность поздних украинских и русских переводов, из всех анализируемых языков наиболее удачно звукопись оригинала передана в немецких переводах, так как английский и немецкий языки принадлежат к одной языковой группе — германской группе индоевропейской семьи, поэтому в их фонетическом устройстве много общего.

Ключевые слова: звукопись, аллитерация, ассонанс, анафора, эпифора, стилистическое соответствие, стилистическое усиление, стилистическое ослабление, стилистическая индивидуализация, стилистическое нивелирование.

PHONETIC DEVICES OF E. A. POE’S POEM “THE RAVEN” AND TECHNIQUES OF THEIR EMBODIMENT IN TRANSLATION

Olha Naumenko

Candidate of Philology, Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation
from English, Petro Mohyla Black Sea National University
Mykolaiv, Ukraine
e-mail: tender14@gmail.com

SUMMARY

The given article is devoted to the studying of main phonetic devices in E. A. Poe’s poem “The Raven” and peculiarities of their rendering in three target languages. Comparative analysis has been based on the original of the poem and its Ukrainian translations of P. Hrabovskyi, H. Kochur, A. Onyshko, V. Marach; Russian translations of S. Andreyevsky, K. Balmont, V. Bryusov, V. Betaki; German translations of K. T. Eben, H. Lachmann, T. Etzel, H. Wollschläger. The main techniques of phonetic devices rendering have been revealed. They are: stylistic equivalence, stylistic strengthening, stylistic weakening, stylistic individualization, stylistic grading. In the course of comparative analysis of E. A. Poe’s poem “The Raven” and its Ukrainian, Russian and German translations it has been found, that early translations, Ukrainian and Russian in particular, are aimed at sense rendering and do not pay much attention to the form, especially to the phonetic devices. In later translations the form and the sense of the original are preserved equally. However, notwithstanding high accuracy of later Ukrainian and Russian translations, German translations are the most precise ones as to phonetic devices’ rendering, because English and German belong to one language group — German group of Indo-European family, that’s why they have many similarities in the phonetic organization.

Key words: phonetic devices, alliteration, assonance, anaphora, epiphora, stylistic equivalence, stylistic strengthening, stylistic weakening, stylistic individualization, stylistic grading.

REFERENCES

- Betsenko, T., & Holub, I. (2015). *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy. Fonika [Stylistics of Contemporary Ukrainian Language. Phonics]*. Sumy: VVP “Mriia” [in Ukrainian].
- Kabysh, M. Yu. (2010). Do problemy doslidzhennia zvukotropiv [To the Problem of Phonetic Devices’ Studying]. *Visnyk kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya “Filolohiia” : zbirnyk naukovykh prats ukrainskoiu, rosiiskoiu ta anhliiskoiu movamy. — V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series “Philology” : Collection of Scientific Papers in Ukrainian, Russian and English.* (Vol. 60, P. 1). (pp. 179–184) [in Ukrainian].
- Korunets, I. V. (2008). *Vstup do perekladoznavstva [Introduction to Translation Studies]*. Vinnytsia : Nova Knyha [in Ukrainian].
- Retsker, Ya. I. (2007). *Teoriia perevoda i perevodcheskaia praktika. Ocherki lingvisticheskoi teorii perevoda [Theory of Translation and Translation Practice. Linguistic Theory of Translation Essays]*. Moscow : “R. Valent” [in Russian].
- Shveitser, A. D. (2009). *Teoriia perevoda: Status, problemy, aspekty [Theory of Translation: Status, Problems, Aspects]*. Moscow : Knizhnyi Dom “LIBRIKON” [in Russian].
- Shtykhn, I. V. (2012). Fonostylistychni resursy movy yak zasib stvorennia khudozhnosti [Phonostylistic Resource of the Language as Means of Artistry Creation]. *Linhvistychni doslidzhennia : Zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody — Linguistic Studies : H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University Collection of Scientific Papers.* (Vol. 34). (pp. 215–218) [in Ukrainian].
- Eco, U. (2006). *Skazat pochti to zhe samoe. Opyty o perevode [Saying Almost the Same Thing. Experiences in Translation]*. Saint Petersburg : “Simpozium” [in Russian].
- Poe E. A. (2009). *The Philosophy of Composition*. Retrieved from <https://www.poetryfoundation.org/articles/69390/the-philosophy-of-composition>.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2019

УДК 81-26(811.111+811.161.2)

<http://doi.org/>

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ БРИТАНСЬКОГО РОМАНУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Євгенія Савченко

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна
e-mail: anneshirley2687@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7000-5155>

Ангеліна Гайшун

магістрантка спеціальності 035 Філологія (Переклад з англійської українською) Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна
e-mail: joli95299@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-1873-6695>

АНОТАЦІЯ

Досягти еквівалентності тексту перекладу — одне з найважливіших завдань перекладача. Внаслідок чого перекладачі змушені використовувати різні перетворення, зокрема граматичні. Вивчення граматичних перетворень є важливим і з точки зору виявлення мовної ідентичності, своєрідності англійської літературної мови, властивих тільки їй характеристик. Все вищезазначене обумовлює актуальність теми роботи.

Метою роботи є вивчення основних принципів функціонування граматичних перетворень під час перекладу британського роману українською мовою.

Дослідження ґрунтується на методі суцільної вибірки, перекладознавчо-зіставному методі, трансформаційному аналізі, описовому та кількісному методах та методиці інтерпретаційного аналізу.

Встановлено, що морфологічні перетворення в умовах схожості форм здійснювалися за допомогою повного, нульового, часткового перекладів,

функціональної заміни (відповідника), уподібнення, конверсії та антонімічного перекладу. Морфологічні перетворення в умовах розбіжності форм здійснювалися за допомогою нульового перекладу, функціональної заміни, конверсії, розгортання та стягнення (компресії). Синтаксичні перетворення на рівні словосполучень здійснювалися за допомогою повного перекладу, таких варіантів часткового перекладу, як стягнення, розгортання та перестановки, функціональної заміни, перекладацького коментаря або описового перекладу. Синтаксичні перетворення на рівні речень здійснювалися за допомогою нульового перекладу, функціональної заміни, перестановки, розгортання, стягнення (об'єднання), антонімічного перекладу, додавання, опущення.

Найчастіше такі перетворення доповнюють одне одного, через це значно компенсуючи певне втрачання інформації через перебудову тексту оригіналу. Кожне таке перетворення направлене, перш за все, на адекватний спосіб передачі вихідної інформації у формах, що є припустимими для культурної традиції та мови перекладу.

Ключові слова: художня література, граматичні перетворення, морфологічні перетворення, синтаксичні перетворення.

Вступ. В останні роки кількість перекладів англійської художньої літератури українською мовою неухильно зростає. Саме завдяки перекладу ми отримуємо доступ до системи смислів іншої культури, котра завдяки перекладачу набуває свою інтерпретацію. Досягти еквівалентності тексту перекладу — одне з найважливіших завдань перекладача. Внаслідок чого перекладачі змушені використовувати різні перетворення, зокрема граматичні. Вивчення граматичних перетворень є важливим і з точки зору виявлення мовної ідентичності, своєрідності англійської літературної мови, властивих тільки їй характеристик. Все вищезазначене і обумовлює **актуальність** теми роботи.

Надійною основою для вивчення цього питання слугували праці науковців, в яких знайшли глибоке осмислення проблеми художнього перекладу (Жмаєва Н. С., Юхимець С. Ю. (Жмаєва, Юхимець, 2019), Казакова Т. А. (Казакова, 2005), Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д., (Кияк, Науменко, Огуй, 2006), Корунець І. В. (Корунець, 2003), Робінсон Д. (Robinson, 2017) та ін.).

Новизна роботи полягає у вперше виконаному аналізі особливостей перекладу художніх текстів на морфологічному та синтаксичному рівнях на матеріалі англомовного роману В. С. Моема «Theatre» та його перекладу українською мовою Маром Михайловичем Пінчевським «Лицедії».

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є вивчення основних принципів функціонування граматичних перетворень під час перекладу британського роману українською мовою.

Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання таких **завдань**:

- дослідити особливості морфологічних перетворень під час перекладу художніх текстів з англійської мови українською;
- дослідити особливості синтаксичних перетворень під час перекладу художніх текстів з англійської мови українською;
- дослідити причини, що викликають використання граматичних перетворень під час перекладу художніх текстів з англійської мови українською.

Об'єктом дослідження є англомовний роман та його переклад українською мовою.

Предметом дослідження є граматичні перетворення британського роману під час перекладу з англійської мови українською.

Матеріали та методи дослідження. Досягнення поставленої мети і розв'язання конкретних завдань даного дослідження ґрунтується, перш за все, на *методі суцільної вибірки*, який був використаний для створення корпусу матеріалу дослідження. У якості основного методу, що застосовувався під час проведення дослідження, слугував *перекладознавчо-зіставний метод* аналізу оригіналів і перекладів текстів. *Трансформаційний аналіз* окреслює перекладацькі трансформації релевантні для адекватного перекладу. А також були використані *описовий* та *кількісний* методи, методика *інтерпретаційного* аналізу.

Дослідження виконувалось на **матеріалі** англомовного роману В. С. Моема «Theatre» та його перекладу українською мовою М. Пінчевським «Лицедії». Корпус дослідження становив 1500 речень.

Результати та дискусія. Аналіз граматичних перетворень під час перекладу роману В. С. Моема «Theatre» з англійської мови українською виявив такі **причини перетворень на синтаксичному рівні**:

на рівні словосполучень:

- відсутність в українській культурі явища або поняття, яке є в англійській культурі (*описовий переклад/перекладацький коментар*):

He read The Times, went to church on Sunday and accompanied his wife to tea-parties.

Він читав «Таймс», щонеділі ходив до церкви й супроводжував свою дружину **в гості до сусідів**.

“Not a bit of it,” answered Michael. “We’re playing to capacity”.

Наша нинішня вистава іде при **переповненому залі**¹.

That was how people had felt when they were presented to Sarah Siddons.

Так поводитися люди, коли їх рекомендували **Сарі Сіддонс**².

Coquelin always used to say I had the **beauté du diable**.

Коклен³ любив повторювати, що я маю **beauté dudiabla**⁴.

It was cheap bazaar stuff, and you wondered how anyone had thought it worth bringing home.

Все це були дешеві, **куплені на базарі речі**, не варті того, щоб везти їх сюди, в Англію.

...you see, on both sides of the family, we’re army...

...бачите, і по моїй, і по батьковій лінії у нього всі предки були військові.

They were to leave on Easter Monday because they were playing that night.

У понеділок після свят вони мали повертатися до Міддлпула, бо того вечора у них був спектакль.

— правила синтаксичної сполучуваності компонентів не збігалися з правилами лексико-семантичною сполучуваності в українській та англійській мовах. У таких випадках використовувалися такі різновиди часткового перекладу як розгортання (а), стягнення (б) та перестановка (в). Розглянемо приклади:

(а). *Well, dear, you know, my father’s rather old-fashioned, and there are some things he can’t be expected to understand.*

Розумієш, любя, мій батько — **людина старомодна**, і дечого він просто не може зрозуміти.

...but Julia quickly discovered that she was very shy.

...але Джулія — жінка дуже лагідна й скромна.

There was only one possible reason, and when she thought of it her heart leaped.

¹ В Англії є театри однієї п’єси — такі як “Сіддонс-театр”, в якому виступає Джулія (одну п’єсу ставлять день у день, аж доки вона не перестане давати зиск, а потім замінують новою), і театри, які виставляють кілька п’єс, — так звані репертуарні. Театри однієї п’єси не мають постійного складу акторів: дирекція укладає контракти з учасниками перед кожною новою виставою.

² Сара Сіддонс (1755–1831) — видатна англійська актриса.

³ Коклен Бенуа (1840–1909) — французький актор.

⁴ Диявольська врода (франц.).

На це могла бути одна відповідь, і коли Джулія подумала про неї, її серце забилося **дужче у неї в грудях**.

Julia was quick-witted.

Джулія була кмітлива й **спостережлива дівчина**.

Father told me you were very ladylike...

Батько сказав мені, що ти **поводишся як справжня леді**...

(б). *Over the chimney-piece was an old copy of Lawrence’s portrait of Kemble as Hamlet.*

Над **камінном** висіла стара копія картини Лоуренса — Кембл в ролі Гемлета.

(в)...if she would come with Michael to spend the week at Cheltenham.

...якби Джулія з **Майклом** **приїхали** на свята до них у Челтнем.

Her movements were stiff and awkward.

Рухи її були сковані й незграбні.

Not bad for a woman of forty-six.

Непогано для **сорокашестилітньої жінки**.

— лексико-семантична структура компонентів словосполучень не збігалась в обох мовах. У таких випадках використовувався такий різновид часткового перекладу як функціональна заміна:

Oh, but some very nice people go on the stage nowadays, you know. It’s not like in the old days.

О, в наш час **акторами стають** дуже достойні люди.

Haven’t I been giving a perfect performance of the village maiden for the last forty-eight hours?

Недарма ж я, хай йому чорт, останні дві доби граю роль **невинної пас-тушки!**

...but he was set on it.

Але він ні про що інше й **слухати не хотів**.

She saw that Mrs. Gosselyn was very proud of him, and with a flash of intuition saw that it would please her if she let her see, with the utmost delicacy, as though she would have liked to keep it a secret but betrayed herself unwittingly, that she was head over ears in love with him.

Джулія побачила, що місіс Госселін пишається сином, і інтуїтивно догадалася, що матері буде приємно, якщо вона розкриє їй — начебто мимоволі виказуючи таємницю, яку хотіла б приховати, — що **по вуха закохана в нього**.

It was a very proper room for the manager of a first-class theatre.

Помешкання було обставлене саме так, як належить кабінету директора першокласного театру.

He's crazy to be introduced to you.

...його найбільше **бажання познайомитися** з тобою.

— правила синтаксичної сполучуваності компонентів співпадали з правилами лексико-семантичної сполучуваності в англійській та українській мовах (повний переклад):

Mrs. Gosselyn told her about India.

Micic Gosselyn розповіла їй про Індію.

— на рівні речень:

— розбіжність логічних характеристик присудка в англійській мові та умов відображення смислу в українській мові (антонімічний переклад):

He boasted that his weight had not changed since he was twenty, and for years, wet or fine, he had got up every morning at eight to put on short s and a sweater and have a run round Regent's Park.

Він хвалився, що **його вага зберілася** такою, якою була у двадцять років, і багато років вставав у будь-яку погоду о восьмій годині ранку, одягав шорти та светр і бігав по Риджентс-парку.

Julia was pretty sure she could too.

Джулія нітрохи в цьому не сумнівалася.

He was brimming over with excitement.

Майкл не міг стримати радості.

Michael did not get home till the afternoon, and when he came into her room she was resting.

Майкл повернувся додому тільки вдень, і коли він зайшов до кімнати Джулії, вона відпочивала.

I won't keep you a minute.

Одну хвилиночку!

"I hope you'll have enough to eat", said Julia.

"Сподіваюся, ви не залишитеся голодні", — сказала Джулія.

He cannot get over the way our accounts are kept.

Вражений тим, як ведуться у нас бухгалтерські книги.

— недоречність синтаксичного або лексико-семантичного відтворення вихідної форми в одиницях мови перекладу (нульовий переклад):

It was getting on for Easter, and Jimmie Langton always closed his theatre for Holy Week

Наближався великдень — час, коли Джіммі Ленгтон на цілий тиждень закрив свій театр.

The door opened and Michael Gosselyn looked up.

Двері відчинилися, і Майкл Госселін підвів очі.

One couldn't only think of oneself, could one?

Не можна ж думати тільки про себе, правда?

One had to think of others too.

Треба думати й про інших.

One simply cannot escape them.

Від них ніде не сховаєшся.

— неспівпадіння традицій актуального членування речень в обох мовах (перестановка):

Julia came in.

Зайшла Джулія.

He still had at fifty-two a very good figure.

Для п'ятдесяти двох років у Майкла була ще дуже хороша фігура.

— рівень складності речення вище / нижче в англійській мові, ніж потрібно для даного контексту в українській мові (стягнення (об'єднання) (а) / розгортання (б)):

(а) *He can't get over the way our accounts are kept. He told me he never expected a theatre to be run on such businesslike lines.*

Він і досі захоплюється нашою бухгалтерією: каже, навіть не уявляв собі, що фінансові справи театру можуть бути в такому ажурі — справжня тобі ділова контора!

She looked straight into his eyes. Her own were large, of a very dark brown, and starry.

Вона подивилася йому прямо в очі своїми величезними темно-карими променистими очима.

She had no object in doing this. She did it, if not mechanically, from an instinctive desire to please.

Вона не переслідувала цим ніякої мети, зробила це просто механічно, з інстинктивного бажання подобатися.

Her movements were stiff and awkward. She was dressed fussily, with a sort of old-fashioned richness which did not suit her.

Рухи її були сковані й незграбні, а старомодне, надміру пишне вбрання зовсім їй не пасувало.

(б) *They lived in Stanhope Place, and when they arrived Julia told the butler to show the young man where he could wash his hands. She went up to the drawing-room.*

Вони мешкали на Стенхоуп-плейс. Коли вони приїхали, Джулія звеліла дворецькому показати юнакові, де можна помити руки, а сама пішла наверх до вітальні.

And even now, though I do not deny that if the play's wrong you're dished, I do contend that if the play's right, it's the actors the public go to see, not the play.

І хоча я не заперечую, якщо п'єса погана, ми горимо. Тим не менш, коли вона хороша, навіть тепер глядачі приходять дивитися акторів, а не п'єсу.

Oh, that's only an idea that people have got because I take care never to do anything but what I can do.

Я просто остерігаюся робити те, чого не можу. Звідси і моя репутація.

It was disconcerting the way Julia knew what he was thinking.

Майкл зніяковів. І як це Джулія завжди вгадує, про що він думає?

The house was not at all grand, a small detached stucco house in a garden with a laurel hedge, and since the Gosselyns had been for some years in India there were great trays of brass ware and brass bowls, pieces of Indian embroidery and highly-carved Indian tables.

Маєток Госселінів не відзначався імпазантністю — це був невеличкий самотній будиночок, що стояв посеред оточеного живою садом. Майклові батьки провели кілька років в Індії, і тому в усіх кімнатах будинку лежали й висіли вишивки з індійськими орнаментами, стояли великі мідні таріли й карафи, дерев'яні різьблені індійські столики.

— мовна традиція української мови вимагає відобразити імпліковану семантику англійськомовного тексту (додавання):

Julia smiled at the complacency on her husband's handsome face.

Джулія посміхнулася, дивлячись на красиве обличчя чоловіка, яке випромінює самовдоволення.

Is that a sufficient reason to ask him to launch

Ти вважаєш, цього досить, щоб запрошувати його на ленч?

Are you going to act in the next play?

А ви будете грати в новій п'єсі, містер Госселін?

I tell you, I'm not going to.

Кажу тобі: я просити не стану.

It gave her a sense of power and of liberation.

Це сп'яняло Джулію, давало їй відчуття могутності і свободи.

I was a little nervous about it.

Перед вашим приїздом я трохи нервувала.

— наявність в англійській мові надлишкових елементів, які мають бути імпліковані відповідно до вимог української мови (опущення).

After all I've got eyes in my head.

Вреши-реши у мене теж є очі.

He comes from Lawrence and Hamphreys.

З фірми Лоуренса й Гамфрі.

— структурно-семантичні властивості будь-якої синтаксичної одиниці частково не збігаються в обох мовах (функціональна заміна):

One thinks the aristocracy are a bunch of nitwits, and then one of them suddenly comes out with something like that that's so damned good it takes your breath away.

Спочатку ти переконуєш себе, що аристократи — це недоумки, а потім хтось із них раптом утне що-небудь таке геніальне, аж дух захоплює!

Аналіз граматичних перетворень під час перекладу роману В. С. Моема «Theatre» з англійської мови українською виявив такі причини перетворень на морфологічному рівні:

в умовах схожості форм:

— значення або функції подібних граматичних форм не співпадали в англійській та українській мові (функціональна заміна):

She had never known an actress to speak to and did not quite know how to deal with the predicament in which she now found herself.

Місіс Госселін ніколи раніше не доводилося розмовляти з актрисами, і тепер вона не знала, як поводитися.

When the two men had gone she looked through the photographs again...

Коли чоловіки вийшли, Джулія знову переглянула фотокартки...

— відмінність ступеня експліцитності або стилістичної несумісності експлікації (конверсія):

He's quite a gentleman.

Він цілком добре вихований.

I remember being surprised by his graceful, conservative foxtrot — I had never seen him dance before.

Пригадую, мене здивувала граційна **стриманість** його рухів — я, власне, вперше побачив, як він танцює.

*She felt **instinctively** that she must conceal the actress, and without effort, without deliberation, merely because she felt it would please, she played the part of the simple, modest, ingenious girl who had lived a quiet country life.*

Інстинкт одразу підказав дівчині, що вона повинна приховувати свою акторську натуру, — і без будь-яких зусиль, без роздумів, відчуваючи просто, що це їм сподобається, вона почала грати роль простої, скромної, простодушної дівчини.

— граматична форма в обох мовах співпадала, але традиція експлікації різних елементів змісту не збігалася в рамках даної форми (нульовий переклад):

*You see, at my time of life I can't very well play young lovers, and authors don't seem to write the parts they used to write when I was a young fellow. What the French call a **raisonneur**.*

Розумієте, я в такому віці, що вже не можу грати молодих закоханих, а драматурги чогось не створюють більше образів, які вони так полюбили в дні моєї молодості, — образів, що їх французи називають **raisonneurs**.

*Julia told the butler to show the young man where he could wash **his** hands...*

Джулія звеліла дворецькому показати юнакові, де можна **помити руки**...

— досягнення більш природної граматичної структури в українській мові (антонімічний переклад):

*She thought that she had **not** been very gracious to Michael when he had proposed asking the boy to luncheon.*

У Джулії майнула думка, що даремно вона так **холодно поставилася** до пропозиції Майкла запросити хлопця на ленч.

*And it's **not** as if it **weren't** good form.*

І ти **помиляєшся**, вважаючи, що це — **поганий** тон.

*No, I suppose **not**.*

Мабуть, що **так**.

— важливість збереження якогось елементу у тексті (повний переклад):

*Of course he likes me, she said to **herself**.*

Звичайно, я йому подобаюсь, — казала вона **собі**.

— для надання загальних граматичних властивостей різним формам (уподібнення):

*Julia reached over **to take out** the first of the cardboard cases in which Michael's photographs were kept.*

Джулія простягла руку і **взяла** картонову коробку з фотографіями Майкла.

— одна й та ж сама граматична форма мала декілька змістовних функцій, які не співпадали за складом та кількістю в англійській та українській мовах (частковий переклад):

*The young man forced **himself** to make a remark.*

Хлопець нарешті **спромігся** вимовити кілька слів.

в умовах розбіжності форм:

— категоріальні значення англійської мовної одиниці були відсутні в українській мові (функціональна заміна):

The fact remains, we can't do without them.

І все ж, на жаль, без них ми не можемо обходитися.

A man called James Langton was running a repertory theatre at Middlepool...

В цей час театром у Міддлпулі керував **якийсь** Ленгтон.

*I was just **signing** some letters.*

Підпису листи — і все.

*Michael and I have very small **appetites**.*

Ми з Майклом не відзначаємося особливим **апетитом**.

— аналітична форма замінювалась синтетичною у випадках, коли цього потребував або характер контексту, або граматичні правила даної форми (розгортання).

*He **blushed** again and his blue eyes **shone**.*

Хлопець знову **зашарівся**, і його голубі очі **засяяли**.

*I suppose this is **the most** wonderful moment in his whole life.*

... це, напевно, **найпрекрасніша** мить в його житті.

*Michael **will drive** you **back** after lunch.*

А після ленчу Майкл **одвезе** вас назад.

*They **lived** in Stanhope Place.*

Вони **мешкали** на Стенхоуп-плейс.

— будь-який елемент або частина мови в англійській мові несла суто граматичну інформацію (нульовий переклад):

The car was waiting for them at the stage door, a long car in black and chromium, upholstered in silver leather, and with Michael's crest discreetly emblazoned on the doors.

Автомобіль чекав на них коло службового входу — великий, чорний з нікелем, чорний з нікелем автомобіль, із сидіннями, обтягнутими сріблястою шкірою, з фамільним гербом Майкла на дверцятах.

The young man went scarlet.

Юнак густо почервонів.

— неспівпадіння морфологічного статусу форми в двох мовах (конверсія):

She liked him for counting the pennies...

Вона ж легко розтринькувала гроші...

Of course if one did that, one ought to make a point of acting together...

Звичайно, обравши такий шлях, треба покласти собі завжди *граму* вдвох.

I don't eat bread not because I'm afraid of getting fat.

А я не вживаю хліба не через те, що боюсь розтовстіти.

...as *blushing* away a fly...

...коли відганяєш настирливу муху...

A brunch of yellow tulips in a silver bowl, which he had got through winning the theatrical golf tournament three times running...

Букет жовтих тюльпанів у срібній вазі, яку він одержав як *приз* за три перемоги підряд у щорічних турнірах з гольфа...

He loved acting, but his physique prevented him from playing any but a few parts, which was fortunate, for he was a bad actor.

Він вельми любив *виступати* на сцені, але через конституцію свою міг, на щастя, *виконувати* лише *ролі* досить обмеженого діапазону — на щастя, бо грав Джіммі Ленгтон *препогано*.

— переклад аналітичної форми у контексті, який дозволяє граматично або лексично передати ту ж саму інформацію лаконічніше (стяжіння (компресія)):

When they had been engaged for rather more than a year an American manager, looking for talent and having heard of Jimmie Langton's repertory company, came to Middlepool and was greatly taken by Michael.

Вже минуло більше року відтоді, як вони *заручилися*, коли до Міддлпула приїхав один американський імпресаріо. По Англії він подорожував, шукаючи талантів, і хтось порадив йому побувати в театрі Джіммі Ленгтона.

Having addressed the envelope she threw the card in the wastepaper basket and was ready to slip into her first act dress.

Надписавши конверт, Джулія викинула візитну карточку в кошик для сміття.

I only came to see what seats had been sent to the Dennonants.

Я тільки гляну, які квитки ми *надіслали* Доннерантам.

Well, it appears that the young rip has been taking Julia to night clubs when she ought to have been in bed and asleep.

Розумієте, виявляється, цей юний гульвіса *води́в* Джулію по нічних клубах у той час, як їй давно слід було б спати.

Висновки. Опрацювавши вибірку з 1500 речень ми встановили, що морфологічні перетворення в умовах схожості форм при перекладі англomовного роману В. С. Моема «Theatre» здійснювалися за допомогою повного (6 %), нульового (20 %), часткового перекладів (3 %), функціональної заміни (відповідника) (30 %), уподібнення (3 %), конверсії (27 %) та антонімічного перекладу (11 %).

Морфологічні перетворення в умовах розбіжності форм здійснювалися за допомогою нульового перекладу (17 %), функціональної заміни (18 %), конверсії (15 %), розгортання (29 %) та стяжіння (компресії) (21 %).

Синтаксичні перетворення на рівні словосполучень здійснювалися за допомогою повного перекладу (4 %), таких варіантів часткового перекладу, як стяжіння (4 %), розгортання (13 %) та перестановки (22 %), функціональної заміни (21 %), перекладацького коментаря або описового перекладу (36 %).

Синтаксичні перетворення на рівні речень здійснювалися за допомогою нульового перекладу (18 %), функціональної заміни (6 %), перестановки (15 %), розгортання (13 %), стяжіння (об'єднання) (7 %), антонімічного перекладу (22 %), додавання (10 %), опущення (9 %).

Хотілось би зазначити, що кожне з перелічених перетворень було використано при перекладі як окремо, так й у сукупності з іншими перетвореннями. Найчастіше такі перетворення доповнюють одне одного, через це певною мірою компенсуючи певну втрату інформації через перебудову тексту оригіналу. Кожне таке перетворення направлене, перш за все, на адекватний спосіб передачі вихідної інформації в формах, що є припустимими для культурної традиції та мови перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

- Жмаева Н., Юхимець С. До питання визначення критеріїв оцінювання адекватності перекладу. *Науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт. 2019. Вип. 29. С. 104–119.
- Казакова Т. А. Практические основы перевода. Санкт-Петербург : Союз, 2005. 320 с.
- Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Вінниця : Нова Книга, 2006. 592 с.
- Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
- Robinson D. What kind of literature is a literary translation? *Target*. 2017. Vol. 29, № 3. P. 440–463.

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА БРИТАНСКОГО РОМАНА НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Евгения Савченко

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»
Одесса, Украина
e-mail: anneshirley2687@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7000-5155>

Ангелина Гайшун

магистр специальности 035 Филология (Перевод с английского языка на украинский)
Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»
Одесса, Украина
e-mail: joli95299@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1873-6695>

АННОТАЦИЯ

Достичь эквивалентности текста перевода — одна из важнейших задач переводчика. В результате переводчики вынуждены использовать различные преобразования, в частности грамматические. Изучение грамматических преобразований важно и с точки зрения выявления языковой идентичности, своеобразия английского литературного языка, присущих только ему характеристик. Все вышеперечисленное и обуславливает актуальность темы работы.

Целью работы является изучение основных принципов функционирования грамматических преобразований при переводе британского романа на украинский язык.

Исследование основывается на методе сплошной выборки, переводческо-сопоставительном методе, трансформационном анализе, описательном и количественном методах и методике интерпретационного анализа.

Установлено, что морфологические преобразования в условиях сходства форм осуществлялись с помощью полного, нулевого, частичного перевода, функциональной замены (соответствия), уподобления, конверсии и антонимического перевода. Морфологические преобразования в условиях расхождения форм осуществлялись с помощью нулевого перевода, функциональной замены, конверсии, развертывания и стяжения (компрессии). Синтаксические преобразования на уровне словосочетаний осуществлялись с помощью полного перевода, таких вариантов частичного перевода, как стяжение, развертывания и перестановки, функциональной замены, переводческого комментария или описательного перевода. Синтаксические преобразования на уровне предложений осуществлялись с помощью нулевого перевода, функциональной замены, перестановки, развертывания, стяжения (объединения), антонимического перевода, добавления, опущения.

Чаще всего такие преобразования дополняют друг друга, тем самым в значительной степени компенсируя определенную утрату информации через перестройку текста оригинала. Каждое такое преобразование направлено, прежде всего, на адекватный способ передачи исходной информации в формах, которые являются допустимыми для культурной традиции и языка перевода.

Ключевые слова: художественная литература, грамматические преобразования, морфологические преобразования, синтаксические преобразования.

GRAMMATICAL PECULIARITIES OF THE BRITISH NOVEL
TRANSLATION INTO UKRAINIAN**Yevheniia Savchenko**

Candidate of Philology, Assistant Professor at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”

Odesa, Ukraine

e-mail: anneshirley2687@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7000-5155>

Anhelina Haishun

Master of Arts in Translation Studies, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”

Odesa, Ukraine

e-mail: joli95299@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-1873-6695>

SUMMARY

One of the most important tasks of the translator is to achieve the equivalence of the translation text. As a result, translators are forced to use various transformations, in particular grammatical ones. The study of grammatical transformations is also important from the point of view of identifying linguistic equivalence, the originality of the English literary language, its inherent characteristics. All of the above determines the relevance of the paper topic.

The aim of the work is to study the basic principles of the functioning of grammatical transformations in the British novel translation into Ukrainian.

The study is based on the continuous sampling method, translation and comparative method, transformational analysis, descriptive and quantitative methods and interpretive analysis methods.

It was found that morphological transformations were carried out using full, zero, partial translations, functional substitution (correspondence), assimilation, conversion and antonymic translation in the conditions of similarity of forms. The morphological transformations in the conditions of form discrimination were carried out using zero translation, functional substitution, conversion, expansion and contraction. The syntactic transformations at the level of word combinations were carried out using a full translation, such types of partial translation as contraction, expansion and transposition, functional substitution, translation commentary or descriptive translation. The syntactic transformations at the sentence level were carried out using zero translation, functional substitution, transposition, expansion, contraction, antonymic translation, addition, omission.

Such transformations most often complement each other, thereby compensating a certain loss of information in a certain extent through the restructuring of the

original text. Each such transformation is directed, first of all, to an adequate way of transferring the initial information in forms that are acceptable for the cultural tradition and the target language.

Key words: fiction, grammatical transformations, morphological transformations, syntactic transformations.

REFERENCES

- Zhmaieva, N. S., & Yukhymets, S. Yu. (2019). Do pytannia vyznachennia kryteriiv ot-siniuvannia adekvatnosti perekladu [On the issue of translation adequacy assessment criteria]. *PNPU imeni K. D. Ushynskoho: zb. nauk. prats (linhvistychni nauky)*, 29, 104–119 [in Ukrainian].
- Kazakova, T. A. (2005). *Prakticheskie osnovy perevoda [Translation Techniques English-Russian]*. Sankt-Peterburg: Soyuz [in Russian].
- Korunets, I. V. (2003). *Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad): pidruchnyk [Theory and practice of translation (aspect translation)]*. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].
- Kyiak, T. R., Naumenko, A. M. & Ohui, O. D. (2006). *Teoriia ta praktyka perekladu (nimetska mova) [The theory and practice of translation (the German language)]*. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].
- Robinson, D. (2017). *What kind of literature is a literary translation? Target*, 29/3, 440–463.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2019

УДК [81-115:81'342.6]«18/19»

<http://doi.org/>

СИСТЕМНІСТЬ МОВИ В ГЕНЕТИЧНОМУ МОВОЗНАВСТВІ 70-х рр. XIX – ПОЧАТКУ XX ст.: КОНЦЕПЦІЯ «КІЛЬКІСНИХ ЗМІН ПРИГОЛОСНИХ» О. О. ПОТЕБНІ

Вікторія Святченко

кандидат філологічних наук, викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Національного авіаційного університету Слов'янського коледжу Національного авіаційного університету

Слов'янськ, Україна

e-mail: sviatchenkova@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5425-5744>

АНОТАЦІЯ

У статті максимально повно розкрито погляди О. О. Потебні на системний характер мови в працях з історичної фонетики східнослов'янських мов та досліджено практичне втілення цих поглядів. Розуміння вченим харківської лінгвістичної школи системного характеру фонетичних змін зумовило пошук зв'язку між ними, намагання виявити однорідні фонетичні закони, що об'єднані спільною причиною і діють у певний період історії мови, на що й звертає увагу авторка статті.

Відзначено, що в центрі уваги О. О. Потебні — зміни приголосних, які відбувалися за різних умов, — концепція «кількісних змін приголосних». Причини фонетичних законів, зазначених в статті, не можна звести до взаємодії звуків у мовленнєвому потоці, а матеріал, який пропонує О. О. Потебня, свідчить про існування причин, що діють у самій фонетичній системі. Авторка статті приєднується до висновку В. А. Глущенка про те, що дослідження О. О. Потебні дозволяють охопити всі фонетичні закони в історії консонантних систем східнослов'янських мов.

Розглянуто також питання про актуальність і важливість досліджень О. О. Потебні про системний характер мови, які зберегли свою цінність для мовознавства XX — початку XXI ст.

Ключові слова: порівняльно-історичне мовознавство, історична фонетика, система мови, структура мови, консонантизм, фонетичний закон.

Вступ. Питання дослідження лінгвістичної спадщини минулого посідає чільне місце в сучасному мовознавстві. Актуальність такого вивчення зумовлена необхідністю виявити твердження, що зберегли значущість для лінгвістики кінця XX — початку XXI ст.

Передумови формування системного підходу до мови в європейському генетичному мовознавстві склалися вже в першій чверті XIX ст.; упродовж XIX ст. системний підхід довів свою перевагу над «атомістичним».

Початок XX ст. можна вважати часом остаточного формування тези про системний характер мови в лінгвогенетичних студіях.

Системний погляд на мову формує уявлення про неї як про множину взаємопов'язаних мовних елементів, що утворюють певну єдність і цілісність. У концентрованій формі мовну систему характеризує сукупність мовних одиниць, які за рахунок структурних відношень між елементами утворюють рівневу будову мови. У мовній системі кожен компонент існує не ізольовано, а лише в протиставленні іншим компонентам цієї системи. Саме його місце в мовній системі визначає його значущість, релевантність до реалізації функцій мови, загальну роль у системі. Поняття системи мови базується на взаємозалежності її елементів. Системні відношення входять в елементи системи, утворюючи якісну їхню характеристику. Нерідко саме відмінність системних відношень є єдиною основою розрізнення й самих елементів.

Актуальність. Питання дослідження лінгвістичної спадщини минулого посідає чільне місце в сучасному мовознавстві. Вивчення лінгвістичної спадщини свідчить, що принцип системності в генетичному мовознавстві XIX — початку XX ст. висвітлено недостатньо. У лінгвістичних дослідженнях містяться важливі твердження про системні властивості мови в історико-фонетичних студіях учених харківської лінгвістичної школи, проте спеціальних праць, присвячених вивченню системного характеру мови О. О. Потебнею, фундаментом і головним теоретиком цієї лінгвістичної школи, недостатньо. Тож, розгляд системного трактування мовних явищ, які відбулися з достатньою повнотою в працях ученого з історичної фонетики східнослов'янських мов, є актуальним.

Відома монографія В. А. Глущенка «Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві

(70-ті рр. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.)» (Глушенко, 2017) присвячена розгляду принципів порівняльно-історичного дослідження в історико-фонетичних студіях українських і російських мовознавців зазначеного періоду. Проаналізовано їхні теоретичні погляди на системність мови (в тому числі погляди вчених харківської лінгвістичної школи), реалізацію принципу системності у процесі виконання вченими прийомів і процедур порівняльно-історичного методу та в трактуванні ними мети дослідження. В. А. Глушенко, провівши історико-наукову реконструкцію, доходить висновку: у галузі історичної фонетики східнослов'янських мов мовознавці харківської лінгвістичної школи зробили надзвичайно вагомий внесок у розробку принципу системності. При цьому В. А. Глушенко (Глушенко, 2017) зосереджує увагу не тільки на історико-фонетичних студіях О. О. Потебні, а й на працях М. О. Колосова та П. Г. Житецького. Окремо про О. О. Потебню та його лінгвістичні концепції не йдеться.

Метою статті є розкриття поглядів О. О. Потебні на системний характер мови в працях з історичної фонетики східнослов'янських мов та аналіз практичного втілення цих поглядів.

Мета дослідження конкретизується в таких **завданнях**:

- 1) максимально повно розкрити погляди О. О. Потебні на системний характер мови в працях з історичної фонетики східнослов'янських мов та дослідити практичне втілення цих поглядів;
- 2) показати, що принципово нове було внесене лінгвістом О. О. Потебнею у дослідження проблеми системності мови;
- 3) виявити, які твердження вченого зберегли свою цінність для мовознавства XX ст. – початку XXI ст.

Матеріалом дослідження стали теоретичні твердження О. О. Потебні.

В аспекті лінгвоісторіографічного дослідження системності мови велику роль відіграє принцип історизму, згідно з яким лінгвістичні інтерпретації вчених минулого мають бути співвіднесеними з сучасними уявленнями про відповідні феномени. Без цього неможливо встановити місце тієї чи іншої лінгвістичної праці в поступальному русі науки. Загальна оцінка надається залежно від того, що нового внесли мовознавці в лінгвістику порівняно зі своїми попередниками та яке значення мали їхні праці для свого часу. Поставлені в дослідженні мета й завдання розв'язуються за допомогою актуалістичного

методу, який є загальнонауковим засобом теоретичного рівня наукового пізнання й дає змогу за допомогою сучасних знань простежити розвиток об'єкта в минулому та передбачити деякі тенденції майбутнього розвитку.

В. А. Глушенко першим серед мовознавців розкрив специфіку актуалістичного методу як методу праць із лінгвістичної історіографії та охарактеризував структуру цього методу (Глушенко, 1998). Важливим видається й визначення В. А. Глушенком специфіки актуалістичного методу в зіставленні з порівняльно-історичним методом, яка полягає а) у наявності специфічних об'єкта й предмета, б) у відмінностях в операційному (зокрема в процедурі реконструкції) та телеологічному компонентах.

Серед прийомів та процедур, застосованих у дослідженні, зауважимо аналіз джерел і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічну історико-наукову реконструкцію, що посідає центральне місце серед прийомів і процедур.

Результати та дискусія. Системність є однією з найважливіших характеристик мови. Тож, слід констатувати актуальність досліджень, предметом яких є саме системний характер мови. Це повною мірою стосується представників українського порівняльно-історичного мовознавства другого періоду (у розв'язанні експлікованої в нашій роботі проблеми ми розмежовуємо праці учених першого періоду генетичного мовознавства (він охоплює 20-ті – 60-ті рр. XIX ст.) і другого періоду компаративістики: 70-х рр. XIX ст. – 30-х рр. XX ст., використовуючи періодизацію компаративістики XIX – початку XX ст., якої дотримується В. А. Глушенко (Глушенко, 2017).

Звернення лінгвістів першого періоду порівняльно-історичного мовознавства Ф. І. Буслаєва та І. І. Срезневського до свідчень давніх писемних пам'яток і до сучасного мовного (діалектного) матеріалу, без використання якого було неможливе становлення порівняльно-історичного методу, мало велике значення. Воно означало реалізацію в студіях істориків слов'янських мов 20-х – 60-х рр. XIX ст. принципу системності (Глушенко, 1998: 38).

На думку В. А. Глушенка, твердження І. І. Срезневського та Ф. І. Буслаєва про значну цінність для історика мови явищ сучасних мов (діалектів) стало виявом нових тенденцій у підході до джерел вивчення історії мови.

Це тенденція найбільш виразно відбилася в історико-фонетичних студіях фундатора харківської школи Олександра Опанасовича Потебні (1835–1891).

Серед висловлювань О. О. Потебні про системний характер мови можна виділити визначення мови як «системи знаків, здатної до невизначеного, до безмежного розширювання» (Жовтобрюх, 1962: 15). У більш розгорнутому плані знаходимо тезу про системність мови: «Не все одно, чи видається нам мова зібранням безладних і довільних значків, з [яких] кожний необхідно заучувати поодиночі і кожний обтяжує пам'ять, заважаючи іншого роду розумовій діяльності, або ж зв'язною системою, у якій знання чого дає ключ до розуміння незрівнянно більшого» (Жовтобрюх, 1962: 17). Потрібно зауважити, що вчений не вживав термін *система*, проте численні зауваження О. О. Потебні з приводу конкретних мовних явищ дають достатньо яскраву картину трактування ним системності мови (Глушенко, 1998). У зв'язку з цим дослідники говорять про розробку О. О. Потебнею тези про системність мови (Кубрякова, Мельников, 1972).

Вчені харківської лінгвістичної школи були свідомо орієнтовані на принцип системності, яка виявилася не тільки в прийомі генетичного ототожнення фактів, а й у процедурі реконструкції архетипу та фонетичного закону.

На значному матеріалі ідею взаємозв'язку архетипів і фонетичних законів реалізував О. О. Потебня. Він реконструював не окремі фонетичні закони, а систему законів з подібним механізмом зміни. Звертаючись до окремого фонетичного явища, О. О. Потебня не обмежується ним, учений включає розглядуваний феномен у широке коло подібних фактів, що дозволяє вченому робити системні узагальнення (Жовтобрюх, 1962). Тому відкриття О. О. Потебні, фонологічно осмислені, стали надбанням мовознавства ХХ ст. Це стосується зокрема концепції «кількісних змін приголосних».

Введення цього поняття дозволило О. О. Потебні об'єднати в єдиній концепції історичний розвиток низки явищ східнослов'янського консонантизму, які до виходу праць О. О. Потебні мовознавці розглядали як розрізнені. Разом з тим можливість пошуку в цьому напрямку певною мірою була підказана О. О. Потебні вивченням наукової спадщини компаративістів 20-х – 60-х ХІХ ст. (Я. Грімма, Я. Ф. Головацького, М. Н. Каткова, Ф. І. Буслаєва).

О. О. Потебня писав: «Кількістю приголосної називається ступінь сили дихання, необхідний для вимови цієї приголосної. Дихання з більшою силою спрямовується до органів, коли вимовляємо *к, т, н*, ніж тоді, коли вимовляємо *г, д, б*, і з більшою силою в цьому останньому випадку, ніж тоді, коли вимовляємо *spirantes (j, b, c, x, h та ін.)*, язикові *р, л* і носові *н, м*. Тому зміну приголосних беззвучних або одночасних у напрямі до звучних або довгих, які непомітно зливаються з голосними (*h з a, j з i, в з у*) є кількісним занепадом цих приголосних».

У його концепції «кількісних змін приголосних» в історії східнослов'янських мов встановлено системний взаємозв'язок між ознаками сили/слабкості, глухості/дзвінкості, проривності/фрикативності, м'якості/твердості.

На думку О. О. Потебні, глухі і дзвінки, проривні і фрикативні приголосні фонетично розрізняються також за силою/слабкістю. Ступені сили приголосних у порядку зменшення можна представити так: глухі проривні — дзвінки проривні — фрикативні та сонорні. Останні на цій шкалі — голосні: це найбільш слабкі звуки, при цьому між приголосними і голосними немає чітких меж (Потебня, 1977: 68–69).

Звідси кваліфікація тих або інших консонантних змін як «ослаблень» або «підсилень». Зокрема спірантизацію проривних та африкат і африкатизацію проривних О. О. Потебня розглядав як «ослаблення», а перехід фрикативних в африкати та проривні — як «підсилення».

Включивши в явище «ослаблення» приголосних занепад приголосних, спірантизацію проривних та африкат і африкатизацію проривних, одзвінчення глухих, О. О. Потебня запропонував широке трактування консонантного еліпсиса, яке виявилось перспективним у лінгвістиці ХХ ст., зокрема у вивченні російської мови різних сфер уживання (Потебня, 1866: 102).

О. О. Потебня розглядав занепад приголосних у консонантних сполученнях на початку, у середині та в кінці слова (укр. *де*, блр. діал. *лі, ля* «для»; укр. *тоді*, рос. діал. *отéцесъво*; рос. діал. *госъ* «гість», ржевськ. *ра́дось* «радість» та ін.), у кінці слова після голосних (укр. *далебі* та ін.), в інтервокальній позиції (укр. *мого*, півд.-зах. укр. *моа́* «моя», блр. *сваму́* «своєму», рос. діал. *провои* «проводі» тощо) (Потебня, 1866: 72, 88–90, 116–118, 134–136).

Докладно описано спірантизацію проривних. Це зміна проривно-го [г] (він був властивий праслов'янській мові) у фрикативний приголосний, що відбулася в низці слов'янських мов, зокрема в українській і білоруській мовах та в південновеликоруському наріччі, а також такі зміни приголосних у різних східнослов'янських діалектах, як [к] > [х] (укр. і рос. діал. *кто* > *хто*, рос. діал. *к кому* > *х кому*), [д'] > [j] (блр. діал. *малайца* «молодця», півд.-зах. укр. *двайцять* «двадцять»). Предметом вивчення в О. О. Потебні стали також спірантизація африкат ([ч] > [ш], напр. рос. *что* > *што*, укр. *ручник* > *рушник*; [ш'тш'] > [ш'ш'] > [ш], напр. рос. діал. *шшыпáть* «щипати»; [ж'дж'] > [ж'ж'] > [ж], напр. рос. діал. *до́жжык* «дощик») і африкатизація проривних: [тч], [дч] > [ч], [тц], [дц] > [ц] (Потебня, 1866: 70–88, 126–137).

До «ослаблень» О. О. Потебня відносив зокрема перехідне пом'якшення приголосних унаслідок праслов'янських йотацій і палаталізацій, а також пом'якшення й подовження приголосних у сполученнях з [j] (за О. О. Потебнею, у південно-східному наріччі української мови та в деяких білоруських говорах). «Ослаблення» приголосних як результат взаємодії з [j] О. О. Потебня пов'язував з фрикативним творенням [j] (Потебня, 1866: 131). Розглядаючи рефлексі першої та другої палаталізацій задньоязикових, Потебня реконструював ланцюг «ослаблень» приголосних: [г] > [дж] > [ж], [г] > [дз] > [з] (Потебня, 1866: 71, 126–127; Потебня, 1896: 62; Потебня, 1876: 74). З погляду О. О. Потебні, дзвінки африкати легше зазнають спірантизації, ніж глухі (Потебня, 1880: 14). Водночас спірантизуватися можуть і глухі африкати, що Потебня показав на матеріалі північновеликоруського сокання (*сарь* «цар», *отес* «батько») (Потебня, 1866: 87).

Так само із системних позицій дослідив О. О. Потебня й одзвінчення глухих приголосних. Він узяв до уваги різноманітність фонетичних позицій одзвінчення. Це передусім позиція перед дзвінками приголосними (регресивна асиміляція за дзвінкістю, напр. рос. *здоров*, *дважды*) (Потебня, 1866: 66). Водночас в окремих випадках асиміляція за дзвінкістю є прогресивною. У вивченні цього явища заслуга О. О. Потебні також безсумнівна. Саме він увів у науковий обіг укр. *різдво* та з'ясував механізм фонетичних змін у цьому слові (Потебня, 1866: 66–67). Крім того, О. О. Потебня відзначив у півд.-зах. українських говорах приклади типу *лижга*, *мизга* (Потебня, 1866: 133;

Потебня, 1876: 67). Надзвичайно цінним є спостереження вченого над одзвінченням приголосних в інтервокальній позиції (буковинськ. *з лабок*) і в позиції перед сонорними (ржевськ. *звaдьба*, *змеласць* тощо). Появу дзвінких приголосних в українських прийменниках-префіксах *від* (*од*), з О. О. Потебня пояснював «ослабленням» відповідних глухих (Потебня, 1866: 135–136; Потебня, 1876: 65, 72).

Як «ослаблення» О. О. Потебня кваліфікував і перехід [в] і [л] в [ў] ([у] нескладове). Зміна [в] в [ў], як відзначав О. О. Потебня, відбулася перед приголосними на початку та в середині слова (у деяких говорах також у кінці слова) в українській, російській (у частині говорів) та білоруській мовах: укр. *быўши*, *праўда*, *усе*, *у дворі* (у двох останніх прикладах представлено складове [у] < [в]), рос. діал. *лаўка*, *постаў* тощо (Потебня, 1866: 69–70). Найбільш докладно зміну [л] в [ў] О. О. Потебня проаналізував в українській мові. Він першим відзначив, що ця зміна відбувалася за двох умов: 1) у давніх сполученнях [ъл], [ьл] поміж приголосними (*вовк*); 2) на кінці слова у дієсловах минулого часу чоловічого роду — колишніх дієприкметниках (*ишов*). Саме в цих позиціях відбулася зазначена зміна в південно-східному наріччі; тут вона виникла після занепаду редукованих і є «найбільш давньою» (XIII–XIV ст.) (Потебня, 1866: 134). О. О. Потебня зазначив, що в південно-західних говорах [ў] < [л] уживається на кінці складу й за інших умов (брак [о] з [ъ], позиція перед [ъ], що занепа, у середині слова та на кінці іменників): *горівка* (звідки *горівочка*), *дів* «діл» (Потебня, 1866: 133–134). Перехід [л] в [ў] О. О. Потебня зафіксував також у російських і білоруських говорах, відзначивши, що в більшій частині білоруських говорів цей перехід відбувався за тих самих умов, що й в українських (Потебня, 1866: 70, 91).

Різновидами «підсилення» О. О. Потебня вважав перехід фрикативних в африкати та проривні і оглушення дзвінких.

Учений відзначив випадки переходу фрикативних [ж] і [з] в африкати [дж] і [дз] в українській мові, фрикативного [х] у проривний [к] у російських говорах: *сухари* > *сукари*, *хлеба* > *клеба* (Потебня, 1866: 91).

Оглушення дзвінких О. О. Потебня розглядав як процес «підсилення» приголосних, оскільки перехід дзвінких приголосних у глухі водночас є зміною слабких приголосних у сильні (Глушенко, 1998: 81, 89). Учений виділяє низку фонетичних позицій, у яких відбувається перехід дзвінких приголосних у глухі, і простежує це явище

в східнослов'янських діалектах, відзначаючи відмінності в говорах тієї самої мови (Глушенко, 1998: 134; Пауфшима, 1983: 35–44).

Важливим є те, що, як показав О. О. Потебня, розглянуті зміни приголосних відбувалися за різних умов; це стосується, наприклад, занепаду приголосних. Отже, причини вказаних фонетичних законів, як це імпліцитно представлене в ученого, не можна звести до взаємодії звуків у мовленнєвому потоці; матеріал О. О. Потебні об'єктивно свідчить про існування причин, що діють у самій фонетичній системі.

Отже, як бачимо, концепція «кількісних змін приголосних» дозволила охопити практично всі фонетичні закони в історії консонантних систем східнослов'янських мов.

У центрі уваги О. О. Потебні — оглушення і одзвінчення приголосних. Пов'язуючи перехід глухих приголосних у дзвінкі та дзвінких у глухі з занепадом редукованих, О. О. Потебня не спрощує цих процесів. У його концепції зміна глухих приголосних у дзвінкі та дзвінких у глухі не є механічним результатом занепаду редукованих, має свій власний зміст.

Проте такий підхід до 70-х рр. XX ст. не отримував розвитку в працях істориків слов'янських (зокрема східнослов'янських) мов: для праслов'янської та спільнослов'янської (давніоруської) мов визнавали диференційну ознаку дзвінкості, яка властива сучасним слов'янським мовам, а розвиток кореляції дзвінкості/глухості було експліковано як збільшення позицій нейтралізації.

Новий підхід до зазначеної проблеми в мовознавстві XX ст. пов'язаний, на думку В. А. Глушенка, з трьома чинниками (Глушенко, 2017: 90). По-перше, було дано фонологічну інтерпретацію ознак дзвінкості та напруженості (у термінології О. О. Потебні — слабкості). Було встановлено, що в різних мовах як диференційні можуть виступати і ознака дзвінкості, і ознака напруженості, при цьому в першому випадку ознака напруженості, а в другому — ознака дзвінкості є супровідними (на фонетичному рівні) (Трубецкой, 1960: 175–176). По-друге, у частині архаїчних північнослов'янських говорів було виявлено сліди консонантної кореляції напруженості/ненапруженості (Пауфшима, 1983). По-третє, дослідження з діахронічної фонології германських мов показали, що в їхній історії відбулася зміна «модальних кореляцій другого ступеня», або трансфонологізація (Плоткин, 1982).

Звідси, як вважає В. А. Глушенко (Глушенко, 2017: 90), теза про те, що глухі/дзвінкі приголосні праслов'янської мови (і ранньої прасхіднослов'янської) фонологічно різнилися диференційною ознакою напруженості, яку в подальшому було втрачено в низці слов'янських мов унаслідок трансфонологізації (зміни маркування в межах опозиції) (Колесов, 1980: 46–61; Касаткин, 1995). Така інтерпретація мовного матеріалу розвиває ідеї О. О. Потебні (Глушенко, 2017).

Отже, хоча розглянуті фонетичні закони О. О. Потебня об'єднував на фізіологічній основі (зміни з подібним механізмом), об'єктивно вони пов'язані між собою на фонологічному рівні, що й було показано в дослідженнях XX ст.

Висновки. Чимало нового в утвердження поглядів на системний характер мови, поглиблення та втілення системності в практику на конкретному мовному матеріалі внесли вчені харківської лінгвістичної школи, причому не тільки працями з історичного синтаксису та лексикології, а й історико-фонетичними студіями: фундатор школи О. О. Потебня досліджував історичну фонетику східнослов'янських мов.

Для О. О. Потебні є характерною свідомо орієнтація на системність мови. Найбільш адекватне уявлення про мову на всіх рівнях дають системні дослідження, з висуненням на передній план фонетичних законів, що об'єднані спільною причиною і діють у певний період історії мови.

У працях О. О. Потебні реконструйовано системи архетипів і системи фонетичних законів. Завдяки цьому історія фонетичних систем східнослов'янських мов виступає як ланцюг причиново пов'язаних фонетичних процесів на рівні підсистем (вокалізм і консонантизм) і ознак звуків (сила і слабкість, глухість і дзвінкість, проривність і фрикативність, твердість і м'якість приголосних). Це й зумовило те, що концепція «кількісних змін приголосних» О. О. Потебні зберегла актуальність у мовознавстві XX — початку XXI ст.

Перспективи подальших розвідок авторка вбачає у дослідженні системності мови в студіях О. О. Потебні на граматичному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

Глуценко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-ті рр. XIX ст. — 20-ті рр. XX ст.) / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.

Глуценко В. А. Порівняльно-історичний метод в українському та російському мовознавстві XIX ст. — 30-х рр. XX ст.: монографія. Слов'янськ, 2017. 255 с.

Жовтобрюх М. А. Значення праць О. О. Потебні для розвитку вітчизняного мовознавства. *Олександр Опанасович Потебня*: ювілейний збірник до 125-річчя з дня народження. Київ, 1962. С. 5–24.

Касаткин Л. Л. Некоторые фонетические изменения в консонантных сочетаниях в русском, древнерусском и праславянском языках, связанные с противопоставлением согласных по напряженности/ненапряженности. *Вопросы языкознания*. 1995. № 2. С. 43–56.

Колесов В. В. Историческая фонетика русского языка: учебное пособие. Москва, 1980. 215 с.

Кубрякова Е. С., Мельников Г. П. О понятиях языковой системы и структуры языка. *Общее языкознание: Внутренняя структура языка*. Москва, 1972. С. 8–91.

Пауфощима Р. Ф. Некоторые особенности сандхи в севернорусских говорах. *Русские народные говоры: Лингвогеографические исследования*. Москва, 1983. С. 35–44.

Плоткин В. Я. Эволюция фонологических систем: на материале германских языков. Москва, 1982. 129 с.

Потебня А. А. Два исследования о звуках русского языка: I. О полногласии, II. О звуковых особенностях русских наречий. Воронеж, 1866. 156, III с.

Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва, 1977. Т. 4, вып. 2. 406 с.

Потебня А. А. Отзыв о сочинении А. Соболевского «Очерки из истории русского языка», ч. 1. К., 1884. *Изв. Отд-ния рус. яз. и словесности*. 1896. Т. I, кн. 4. С. 804–831.

Потебня А. А. К истории звуков русского языка: Этимологические и другие заметки. Варшава, 1880. Ч. 2. II, 31, 70, 25 с.

Потебня А. А. К истории звуков русского языка. Воронеж, 1876. Ч. 1. VI, 243 с.

Трубецкой Н. С. Основы фонологии. Москва, 1960. 372 с.

**СИСТЕМНОСТЬ ЯЗЫКА В ГЕНЕТИЧЕСКОМ
ЯЗЫКОЗНАНИИ 70-х гг. XIX В. — НАЧАЛА XX в.: КОНЦЕПЦИЯ
«КОЛИЧЕСТВЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ СОГЛАСНЫХ»
А. А. ПОТЕБНИ**

Виктория Святченко

кандидат филологических наук, преподаватель цикловой комиссии социально-гуманитарных дисциплин Обособленного структурного подразделения Национального авиационного университета Славянского колледжа
Национального авиационного университета
Славянск, Украина
e-mail: sviatchenkova@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5425-5744>

АННОТАЦИЯ

В статье максимально полно раскрыты взгляды А. А. Потебни на системный характер языка в работах по исторической фонетике восточнославянских языков; исследовано практическое воплощение этих взглядов. Понимание ученым харьковской лингвистической школы системного характера фонетических изменений обусловило поиск связи между ними, попытки выявить однородные фонетические законы, объединенные общей причиной и действующие в определенный период истории языка, на что обращает внимание автор статьи.

Отмечено, что в центре внимания Потебни — изменения согласных, которые происходили в разных условиях. Причины фонетических законов, указанных в статье, нельзя свести к взаимодействию звуков в речевом потоке, а материал, который предлагает Потебня, свидетельствует о существовании причин, действующих в самой фонетической системе. Автор статьи присоединяется к выводу В. А. Глуценко о том, что исследования Потебни позволяют охватить все фонетические законы в истории консонантных систем восточнославянских языков.

Рассмотрены также вопросы об актуальности и важности исследований Потебни о системном характере языка, которые сохранили свою ценность для языкознания XX — нач. XXI века.

Ключевые слова: сравнительно-историческое языкознание, историческая фонетика, система языка, структура языка, консонантизм, фонетический закон.

LANGUAGE SYSTEM IN THE GENETIC LANGUAGE SCIENCE OF THE 70-s IN THE 19TH — BEGINNING OF THE 20TH cc.: O. POTEBNIA'S CONCEPT OF «QUANTITATIVE CHANGES OF CONSONANTS»

Viktoriia Sviatchenko

Candidate of Philology, teacher of Slovyansk College of National Aviation University
Slavyansk, Ukraine

e-mail: sviatchenkova@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5425-5744>

SUMMARY

The article provides a thorough account on A. A. Potebnia's views on the systemic nature of the language presented in his works on historical phonetics of the Eastern Slavic languages. The practical implementation of his ideas in this respect is studied. The comprehension of the systemic character of phonetic changes of the Khrakiv linguistic school representative has urged the search of their interrelations as well as the attempt to identify homogeneous phonetic laws that share a common cause and act in a certain period of the language history, which is emphasized by the author of the article.

It is noted that A. A. Potebnia focused on consonant changes that took place in different conditions. The causes of phonetic laws mentioned in the article can not be reduced to the interaction of sounds in a speech stream, the material provided by A. A. Potebnia proves that they are to be found within the phonetic system itself. The author of the article shares the views of V. A. Glushchenko that Potebnia's investigations embrace all phonetic laws in the history of the Eastern Slavic languages' consonant systems.

The relevance of Potebnia's research on the systemic nature of the language that has retained their value for the linguistics of the XX — beginning of XXI century is identified.

Key words: comparative historical linguistics, historical phonetics, system language, the structure of language, konsonantyzm, phonetic law.

REFERENCES

- Glushchenko, V. A. (1998). *Pry'ncy'py' porivnyal'no-istory'chnogo doslidzhennya v ukrayins'komu i rosij's'komu movoznavstvi (70-i rr. XIX st. — 20-i rr. XX st.)* [The principles of rupture-historical development in Ukrainian and Russian cognition (70-s in the 19th —20-s of the 20th cc.)]. Donec'k [in Ukrainian].
- Glushchenko, V. A. (2017). *Porivnyal'no-istory'chny'j metod v ukrayins'komu ta rosij's'komu movoznavstvi XIX st. — 30-x rr. XX st. : monografiya* [Historical method in Ukrainian and Russian Cumans of the 19th—20-s of the 30th cc.]. Slov'yans'k [in Ukrainian].

Zhovtobryux, M. A. (1962). *Znachennya pracz' O. O. Potebni dlya rozvy'tku vitchy'znyanogo movoznavstva*. [The significance of the forefather O. O. Potent's for the development of a rational cognition]. Ky'yiv [in Ukrainian].

Kasatkin, L. L. (1995). *Nekotorye foneticheskie izmenenija v konsonantnyh sochetanijah v russkom, drevnerusskom i praslavjanskom jazykah, svjazannye s protivopostavljeniem soglasnyh po naprjazhennosti/nenaprjazhennosti*. [Some phonetic changes in consonantal combinations in Russian, Old Russian and Praslavonic languages, connected with the opposition of consonants in tension/non tension]. *Voprosy jazykoznanija* [in Russian].

Kolesov, V. V. (1980) *Istoricheskaja fonetika russkogo jazyka* [Historical phonetics of the Russian language]. Moskva [in Russian].

Kubryakova, E. S. & Mel'nikov, G. P. (1972). *O ponjatijah jazykovoj sistemy i struktury jazyka* [About the concepts of language system and language structure]. *Obshhee jazykoznanie: Vnutrennjaja struktura jazyka*. Moskva [in Russian].

Trubeckoj, N. S. (1960). *Osnovy fonologii* [Basics of phonology]. Moskva [in Russian].

Paufoshima, R. F. (1983). *Nekotorye osobennosti sandhi v severnorusskikh govoraх* [Some features of Sandhi in North Russian Tales]. *Russkie narodnye govory: Lingvogeograficheskie issledovanija*. Moskva [in Russian].

Plotkin, V. J. (1982). *Jevoljucija fonologicheskikh sistem: na materiale germanskikh jazykov* [The evolution of phonological systems: on the material of the Germanic languages]. Moskva [in Russian].

Potebnja, A. A. (1866). *Dva issledovanija o zvukah russkogo jazyka: I. O polnoglasi, II. O zvukovyh osobennostjah russkikh narechij* [Two studies on sounds of Russian language: I. About full voice. II. About the sound features of Russian dialects]. Voronezh [in Russian].

Potebnja, A. A. (1977). *Iz zapisok po russkoj grammatike* [From notes on Russian grammar]. V. 4, r. 2. Moskva [in Russian].

Potebnja, A. A. (1896). *Otzyv o sochinenii A. Sobolevskogo «Ocherki iz istorii russkogo jazyka»* [Review of the composition of "Essays from the history of the Russian language" by A. Sobolevsky]. P. 1., v. 1. Ky'ev [in Russian].

Potebnja, A. A. (1880). *K istorii zvukov russkogo jazyka: Jetimologicheskie i drugie zametki* [To the history of sounds of the Russian language: Etymological and other notes]. P. 2. Varshava [in Russian].

Potebnja, A. A. (1876). *K istorii zvukov russkogo jazyka* [To the history of the sounds of the Russian language]. P. 1. VI. Voronezh [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 07.10.2019

SEGMENTALIA UND SUPRASEGMENTALIA DES UKRAINISCHEN

Olena Steriopol

Dr. phil. habil., Professor, Abteilungsleiter am Lehrstuhl für germanische und finno-ugrische
Philologie Kyjiwer Nationale Linguistische Universität
Kyjiw, Ukraine
e-mail: elenasteriopol@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6247-4805>

ANNOTATION

Der Artikel enthält Informationen über den aktuellen Zustand des Segments und der subsegmentalen Phonetik und Phonologie der ukrainischen Sprache aus der Position der modernen Vergleichsstudien. Die Hauptaugenmerk liegt auf der Sintagmatik und den Paradigmen des Phonem, den Merkmalen der Realisierung der verbalen Betonung sowie auf den Merkmalen der Komposition und Intonation in der ukrainischen Sprache, die sie insbesondere vom Deutsch unterscheidet.

Die Aufmerksamkeit konzentriert sich auf phonetische und phonologische Eigenschaften des Soundsystems und der strukturellen Lagertypen in ukrainischer Sprache. Darüber hinaus werden ukrainische verbale Betonung und Intonation berücksichtigt, sowie phonetische Realisierung der "Sonne und Wind" Speisefabel.

Besonderes Augenmerk wurde auf das Vokabular, die Funktionsweise des Phonem in einer starken und schwachen Position, in der gestressten und unbelasteten Aktie. Die Studie unterscheidet die typologischen Unterschiede zwischen den Einheiten der segmentalen und suprasegmentalen Ebenen der ukrainischen Sprache deutlich von den Merkmalen der entsprechenden deutschen Spracheinheiten. Die Besonderheiten der Transkription und Transliteration ukrainischer Texte in deutscher Sprache werden getrennt betrachtet. Als Ergebnis der Studie wurden die folgenden Schlussfolgerungen gezogen. Die Intonation des Ukrainischen weist auch ihre Besonderheiten im Vergleich zu der des Deutschen auf die Melodie der Entscheidungsfragen. Die inhaltlich wichtigsten Wörter, die so genannten semantischen Zentren der Äußerung werden tonal am höchsten ausgesprochen mit dem weiteren Fallen der Melodie, die Intensität erreicht dabei ihr Maximum. Im vorgelesenen Text befindet sich das semantische Zentrum vorwiegend am Ende der Äußerung, während es in der Spontanrede im beliebigen Teil der Äußerung stehen kann.

Schlüsselbegriffe: Phonetik, Phonologie, Sintagmatika, Paradigmen, Kompositionsstruktur, verbale Betonung, Intonation.

Einleitung. Neben dem Russischen und Belorussischen (Weißrussischen) gehört das Ukrainische zu den ostslawischen Sprachen innerhalb des slawischen Sprachzweigs des Indoeuropäischen.

Die Ukraine entwickelte sich aus fünf Fürstentümern des Kyjiwer Rus. Erste schriftsprachliche Zeugnisse in diesem Gebiet gehen auf die Christianisierung der Hauptstadt Kyjiw 988 zurück. Bis ins 14. Jahrhundert bildet sich auf dieser altkirchenslawischen Grundlage durch Inkorporation von Regionalismen auf den unterschiedlichen sprachlichen Ebenen (Lautung, Morphologie, Lexik) die dem gesamten ostslawischen Gebiet gemeinsame altostslawische Sprache heraus, die vom 15. bis 18. Jahrhundert auf dem Gebiet Weißrusslands und der Ukraine durch weitere Ausdifferenzierung zur wiederum gemeinsamen ruthenischen Sprache führte.

Erst im 18. Jahrhundert entwickelt sich dann eine von den kirchenslawischen Texten unabhängige, eigene volkssprachliche ukrainische Literatur und Schriftsprache.

Insbesondere im wissenschaftlichen Bereich erlebte diese ihre Blüte im 19. Jahrhundert, wurde aber von Zar Alexander II 1876 im Emser Beschluss für den offiziellen Gebrauch (wissenschaftliche Publikationen, Lesungen, Ausstellungen etc.) verboten. Dieses Verbot hatte bis 1906 Gültigkeit. 1918 schließlich wurde Ukrainisch die Staatssprache der neu gegründeten ukrainischen Volksrepublik und blieb dies, neben dem Russischen, auch während der Zeit der UdSSR und bis heute.

Heute weist die ukrainische Sprache der Ukraine drei Dialektgruppen auf:

- eine nördliche,
- eine südwestliche und
- eine südöstliche Gruppe.

Gegenwärtige ukrainische Sprache ist eine hochentwickelte Literatursprache, die in der schriftlichen Redeform ihre Leistungsfähigkeit in der Wissenschaft, im Bildungswesen, in den Massenmedien und in der Alltagssprache auf die nördliche Region, nämlich auf Kyjiw (Kiev) orientiert.

Zweck und Ziele der Studie. Der Zweck der Studie ist es, die Besonderheiten der segment- und suprasegmentalen Phonetik und Phonologie der ukrainischen Sprache im Vergleich zur nicht verwandten deutschen Sprache hervorzuheben.

Die Aufgaben der Studie sind definiert als das Merkmal der verschiedenen Arten von Lagern, die Analyse der Besonderheiten von Phonemen, die in starken und schwachen Positionen funktionieren, in der gestressten und

unbelasteten Zusammensetzung, die Differenzierung typologischer Unterschiede von Segmenteinheiten und Suprasegmentale Niveaus der ukrainischen Sprache aus den Eigenschaften der entsprechenden deutschen Spracheinheiten.

Material und Methoden der Forschung. Die Forschung wurde an dem Material von Märchen in ukrainischer Sprache durchgeführt, die unter dem Aspekt der Spezifität ihrer Transliteration in deutscher Sprache untersucht wurden. Die Studie verwendete akustische und instrumentelle Analysemethoden für eine Phoneme-Forschung, eine Methode der vergleichenden Analyse zum Vergleich ukrainischer und deutscher Phoneme.

Ergebnisse und Diskussion. Probleme der Lautbeschreibung des Ukrainischen. Konsonanten. Das phonologische Lautsystem des Ukrainischen beinhaltet 32 Konsonant- und 6 Vokalphoneme. Die ukrainischen Konsonanten lassen sich nach den folgenden phonetischen Merkmalen unterscheiden:

(1) **Nach der Stimmbeteiligung.** Es gibt stimmlose und stimmhafte Konsonanten. Die in germanischen Sprachen zu findende Aspiration der stimmlosen Verschlusslaute fehlt; die Sprechspannung ist nicht sehr ausgeprägt, sie ist aber stärker als im Russischen. Stimmhafte Konsonanten werden in allen Positionen des Wortes und der Silbe im Gegensatz z.B. zu germanischen Sprachen echt stimmhaft (nicht nur lenis) realisiert. Es gibt keine Auslautverhärtung. Innerhalb der Spalten sind die links stehenden Konsonanten stimmlos, die rechten stimmhaft; die eingeklammerten weichen Laute stellen rein kontextbedingte weiche allophonische Varianten der jeweiligen harten Phoneme dar.

(2) **Nach der Artikulationsstelle.** Es gibt bilabiale /p, b, m/, labiodentale /f, v/, dentale bzw. alveolare /t, tʰ, d, dʰ, s, sʰ, z, zʰ, n, nʰ, l, lʰ, r, rʰ, ts, tsʰ, dz, dzʰ/, retroflexe /ʃ, ʒ, tʃ, dʒ/, palatale /j/, velare /k, g, x/ und glottale /h/ Konsonantenphoneme. In der obigen tabellarischen Übersicht zu den ukrainischen Konsonanten sind die Artikulationsstellen detailliert nach IPA angegeben, z.B. reale retroflexe Realisierung der Frikative /ʃ, ʒ/ als [ʃ, ʒ] und der Affrikaten /tʃ, dʒ/ als [tʃ, dʒ], im Gegensatz zu deren weichen allophonischen Varianten [f, ʒ, tʃ, dʒ], bei derer Bildung sich die Zungenspitze in Richtung an die unteren Alveolen bewegt. In der ukrainischen Literatur wird meist — phonologisch orientiert — nur eine Dreiteilung der Zunge zugrunde gelegt. Man beschreibt lediglich, ob die Laute mit der Zungenspitze bzw. mit dem vorderen bzw. mittleren oder dem hinteren Zungenrücken gebildet werden.

Tabelle 1
Das ukrainische Konsonantensystem

Merkmale	bilabial	labio-dental	dental alveolar	post-alveolar	retroflex	palatal	velar	glottal
	hart weich	hart weich	hart weich	hart weich	hart weich	hart weich	hart weich	hart weich
Plosiv	p (pʰ)	b (bʰ)	t (tʰ)	d (dʰ)	s (sʰ)	z (zʰ)	k (kʰ)	g (gʰ)
	m (mʰ)		n (nʰ)					
Frikativ	f (fʰ)	v (vʰ)	s (sʰ)	z (zʰ)	ʃ (ʃʰ)	ʒ (ʒʰ)	x (xʰ)	h (hʰ)
			ts (tsʰ)	dz (dzʰ)	tʃ (tʃʰ)	dʒ (dʒʰ)		
Affrikate								
Vibrant			r (rʰ)					
Approximant								
Lateral Approximant			l (lʰ)			j		

Tabelle 2

Wortbeispiele											
p	Paz	na3 paʒ	'Fuge'	ʈ	ʈam	maʃ ʈam	'dort'	k	kol	kol	'Pfahl'
pj	piu	nuθ piw	'halb'	tj	tiam	maʃ ʈiam	'halte' (imp.)	kj	kinj	kinb	'Pferd'
b	Baz	ba3 baʒ	'Basis' (Gen.pl.)	d	lad	lad	'Harmo- nie'	g	gedʒj	redʒb gedʒj	'Pferde- bremse'
bj	"bilij	biɫiʊ bilyj	'weiß' (fem.)	dj	ladj	ladb ladj	'zurecht- kommen'	gj	gilʲb ʈina	gilʲbɫina gilʲolʲina	'Guillotine'
m	mau	maθ maw	'hatte'	ŋ	stan	maŋ stan	'Zustand'				
mj	miau	myu mjau	'miau'	nj	stanj	maŋb stanj	'werde' (imp.)				
f	'faza	ʧaʒa faʒa	'Phase'	s	ris	puc rys	'Reis'	x	xaj	xau xaj	'sei' (imp.)
fj	'fikus	ʧikyc fikus	'Feige'	sj	risj	pucb rysʒ	'Luchs'	xj	xid	xid chid	'Gangart'
v	svat	caam swat	'Heiratsver- mittler'	z	peɾe'laʒ	nepeɾaʒ peɾelaʒ	'Zaun- tritt'	fi	fiʒ	ʒau haj	'Gehölz'
vj	sviat	caam swjat	'heilig'	zj	peɾe'laʒj	nepeɾaʒb peɾelaʒj	'kletter rüber' (imp.)	fj	fiʒistj	ʒicmb hisʒj	'gast'

r	rad _h	рад _h	раѠ	раѠ <i>rad</i>	'Räte' (Gen. pl.)	ʃ	ʃar	ʃap <i>shar</i>	'Kugel'	ʒ _h	ʒar	ʒap <i>zhar</i>	'Glut'
r'	riad _h	ряд _h	ряѠ	ряѠ <i>rjad</i>	'Reihe'	ʃ	p'i'd:a]a	nid̪aʃuʃa <i>piddashja</i>	'Dachstube'	ʒ	'pɔdɔrɔʒi	nodɔrɔʒi <i>podorozhi</i>	'Reisen'
l	Luk	люк	лук	лук <i>luk</i>	'Bogen'	ts	tsep	ʒen <i>zep</i>	'Kette'	dz	'dzvony	dʒɔni <i>dzwony</i>	'Glocken'
l'	liuk	люк	люк	люк <i>ljuk</i>	'Luke'	tsj	tsɔm	ʒɔm <i>tsom</i>	'Kuss'	dʒi	dʒi'ur'ʃati	dʒjuraʃu <i>dʒjurchaty</i>	'rieseln'
						ʈʂ	ʈʂɔm	ʒɔm <i>tsom</i>	'warum'	dʒ _h	su'dʒu	ʒudʒy <i>sudzhu</i>	'beurteile' (1. Per. Sing.)
						ʈʃ	'nütʃu	nüʧu <i>nichchu</i>	'nachts'	dʒ	'bdʒilka	bdʒilka <i>bdʒhika</i>	'Bienenchen'

(3) **Nach der Artikulationsart.** Es gibt Plosive (Verschlusslaute), Nasale, Frikative (Reibelaute), Affrikaten, Vibranten, Laterale und Approximanten.

(4) **Nach der Palatalisierung.** Die Palatalisierung als sekundäre Artikulation entsteht, wenn sich der vordere Teil des Zungenrückens an den harten Gaumen nähert. 18 Phoneme sind auf das Merkmal „palatalisiert (weich) / nicht palatalisiert (hart)“ paarig, /t-tʲ, d-dʲ, s-sʲ, z-zʲ, ɲ-ɲʲ, l-lʲ, r-rʲ ts-tsʲ, dz-dzʲ/. Wortbeispiele für die in Tabelle 1 gelisteten Konsonanten sind im Folgenden Tabelle 2 aufgeführt.

Es gibt im Ukrainischen die sog. halbpalatalisierten Konsonanten, die die identifizierende, konstituierende und sehr selten differenzierende Funktion erfüllen, deswegen schlägt die ukrainische Phonologin N. I. Tozjka vor, für sie den Begriff „peripheres Untersystem“ einzuführen, heute aber werden diese Laute als Allophone der nichtpalatalisierten Phoneme eingeschätzt. Zu ihnen gehören (ʒ, ʃ) und (ʧ), die nicht nur vor [i], sondern auch vor den Vokalen [a] und [u] auftreten können, z.B. 'ніччю' 'nitschtschu' [ˈnʲitʃːu] *nachts*, 'сумішшю' 'sumischschju' [ˈsumʲɪʃːu] *mit der Mischung*.

Problematisch ist die Frage der Feststellung der phonologischen Selbstständigkeit von geminierten (langen) Konsonanten, die vier Gruppen im Ukrainischen bilden: sie entstehen im Fall, wenn die gleichen Konsonanten an Morphemgrenzen entstehen: без'зубий *bez'zubyj* [bɛˈz.ubij] *zahnlos*, під'дати *pid'daty* [pʲɪˈd.atɪ] *hinzugeben*; als historische Verlängerung im Resultat der progressiven Assimilation: жит'тя *shyt'tja* [ʒɪˈtʲ.a] *Leben*, пог'руддя *po'hruddja* [pɔhˈrudʲ.a], *Büste*, во'лося *wo'lossja* [vɔˈlɔsʲ.a], *Haar*, стат'тя *stat'tja* [staˈtʲ.a] *Artikel*.

Historisch bilden verlängerte Konsonanten eine neue Erscheinung für die ukrainische Sprache, die für das Russische und andere slawische Sprachen nicht üblich sind.

Interessant ist die historische Entstehung der Konsonantenverlängerung in solchen Wörtern, wie жит'тя *shyt(o)ja* [ʒɪtʲ.a] *Leben*, суддя *sud(o)ja* [sudʲ.a] *Richter*, стат'тя *stat(o)ja* [statʲ.a] *Artikel*, in welchen [o] total reduzierte und [j] assimilierte regressiv mit dem voranstehenden Konsonanten. Auf diese Art und Weise entstanden solche verlängerten Konsonanten, wie [tʲː], [nʲː], [dʲː], [zʲː], [sʲː], [ʒʲː], [tʃʲː], [ʃʲː] [M. A. Zhouobryuch [S. 208].

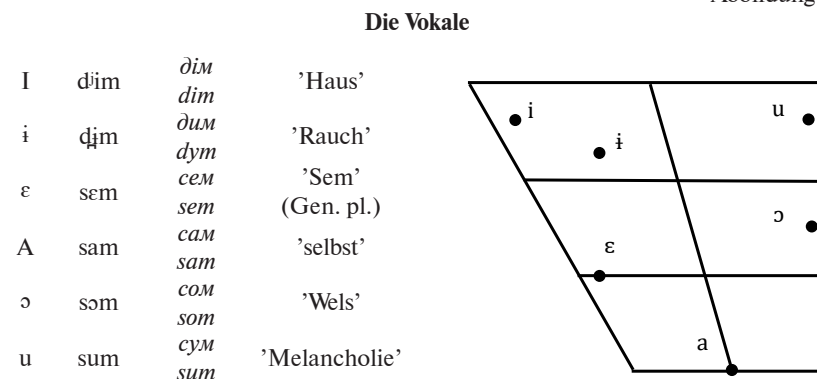
Vokale. Im Ukrainischen gibt es sechs Vokalphoneme für betonte Vokale: /i, i, ε, a, ɔ, u/ (*dim dim* [dʲim] 'Haus', *dum dum* [dim] 'Rauch', *sem, sem* [sem] 'Sem' (Gen.pl.), *cam sam* [sam] 'selbst', *com som* [com] 'Wels', *sum*

sum [sum] 'Melancholien' (G. Pl.). Dabei werden die Vokale /i, i, ε/ der vorderen und /a, ɔ, u/ der hinteren Reihe zugeordnet, eine mittlere Reihe gibt es im Ukrainischen nicht, obwohl artikulatorisch das ukrainische <a> nach vorne verschoben ist, was erlaubt, den Vokal durch das Zeichen /a/ im Vokaltrapez darzustellen und nicht durch das dunkle hintere /a/; zur Lippenaktivität 'gerundet'/'ungerundet' und zum Grad der Zungenhebung 'hoch', 'mittel', 'tief'.

Die Vokale /ɔ, a/ werden als kurz und offen eingeschätzt, /u/ ist eng, aber kurz und ungespannt, /ɔ/ und /a/ sind weit; /i/ wird als geschlossen, kurz; /ε/ als sehr weit (offen); /i/ als weit charakterisiert.

Abbildung 1 zeigt im Vokalviereck die Lage der ukrainischen Vokale. Es muss hervorgehoben werden, dass die Zungenspitze bei [ɔ] und [u] weit von den Schneidezähnen zurückgezogen ist, bei [ɔ] liegt die Hinterzunge relativ flach, während bei [u] die gesamte Zunge stark zurückgezogen ist und sich hoch aufwölbt.

Abbildung 1

Die sechs Vokale finden graphisch in folgenden Buchstaben ihren Ausdruck: <i, u, e, a, o, y>. Weiterhin gibt es die Vokalbuchstaben <я, ю, ъо, є>, transkribiert durch [ja, ju, jo, jɛ] синя (стіна) *synja* [ˈsɪn'a] *blaue (Wand) Nom. Fem.*; синю (stinu) *sinju* [sɪn'u] *blaue (Wand) Akk. Fem.*, синє (плаття) *synje* [ˈsɪn'ɛ] (Nom. Neutr.) — alle Endungen sind mit der Deklination des Adjektivs verbunden), was bei vorangehendem Konsonanten dessen Palatalisierung sowie der jeweilige Vokal /a, u, ε/ (oft modifiziert) ausgedrückt wird (bei vorangehendem Vokal und am Wortanfang geben sie

zwei Laute wieder: [j] + Vokal. Der Vokalbuchstabe <i> dagegen wird stets als [j] + [i] realisiert (їсти ['jisti] *essen*).

Suprasegmentalia. Wortakzent. Im Ukrainischen ist nur der Vokal Silbenträger; somit hat ein Wort so viele Silben, wie es Vokale hat. Es gibt Wörter, die mit unterschiedlicher Betonung auch eine unterschiedliche Bedeutung haben. Der Wortakzent im Ukrainischen erfüllt konstitutive, identifizierende und differenzierende Funktionen. Er hat phonologische Bedeutung, z.B. 'кури *kury* *Hühner* — ку'ри ku'ry *rauche*, 'плакати 'plakaty *weinen* — пла'кати pla'kati *Plakate*, до'рога do'roha *Weg* — доро'га doro'ha *wertvoll*. Er ist frei und beweglich, nicht quantitativ und nicht qualitativ, wie es für die russische Sprache typisch ist. Liegt kein Bedeutungsunterschied vor, ist der Wortakzent frei und beweglich; er ist nicht an eine bestimmte Silbe gebunden, sondern jede Silbe kann betont werden: сест'ра sest'ra *Schwester* — 'сестри 'sestry *Schwestern*, стіл stil *Tisch* — на сто'лі na sto'li *auf dem Tisch*.

Einfache Wörter und Komposita unterliegen im Ukrainischen dem gleichen Reduktionsgrad, der von der Position des Wortes zur betonten Silbe abhängt. Die einzelnen Glieder des Kompositums verlieren ihre eigene Betonung, sie unterwerfen sich der Akzentsilbe des neuen Wortes: bahato'tysjachnyj (ba'hato + 'tysjachny) *vieltausend*.

Silbenstruktur. Es gibt im Ukrainischen einsilbige (мак mak *Mohn*, рік rik *Jahr*), zweisilbige (село se-ly, *Dorf*, крапка krap-ka *Punkt*), dreisilbige (молоко mo-lo-'ko *Milch*, камінець ka-mi-'nezj *Steinchen*) und mehrsilbige (недобачати ne-do-ba-'cha-ty *nicht so gut sehen*) Wörter. Man unterscheidet noch offene (село se-'lo *Dorf*), geschlossene (рік rik *Jahr*), bedeckte (парта par-ta *Schulbank*) und nackte Silben (осінь 'o-sinj *Herbst*). Die ukrainische Sprache hat, wie alle slawischen Sprachen, eine Neigung zu den offenen Silben.

Die Druckstärke innerhalb der Silbe bleibt in der Regel nicht gleich, sie unterliegt einer Abstufung. Den Moment der größten Stärke bildet ein Silbengipfel. Man unterscheidet einen fallenden Silbengipfel (die Druckstärke setzt zu Anfang ein und fällt dem Ende zu, was für die geschlossene Silbe typisch ist (мак mak *Mohn*, рік rik *Jahr*), einen steigenden Silbengipfel (die Druckstärke steigt zum Schluss der Silbe, was eine offene Silbe charakterisiert: недобачати ne-do-ba-'cha-ty *nicht so gut sehen*) und einen steigend-fallenden Silbengipfel, (die Druckstärke ist in der Mitte der Silbe: рай faj *Gehölz*).

Die Regeln der Silbengrenzung basieren sich im Ukrainischen auf den Prinzipien der Sonoritätstheorie. Ihr Wesen bildet die Bestätigung, dass die Laute ihrer Sonorität nach drei Gruppen bilden: die Vokale als die stärksten Silbenelemente, dabei bildet ein Vokal einen Silbengipfel. Die Silbengrenze wird nach dem Vokal festgelegt, nämlich vor dem nachfolgenden Konsonanten, z.B. по-до-ро-жі podorozhi *Reisen*.

Zur nächsten Gruppe gehören sonore Konsonanten, und die dritte Gruppe bilden stimmhafte und stimmlose Konsonanten. Wenn sich die Konsonanten zusammenstoßen, muss man die Silbengrenze so feststellen, dass die Sonorität der vorstehenden Silbe allmählich sinkt und der nachstehenden wächst.

Problematisch ist die Silbenzugehörigkeit der zusammengestoßenen Konsonanten in einem Wort. Dabei sind die folgenden Regeln gültig: im Fall, wenn zwei Konsonanten stimmhaft oder stimmlos sind, gehören beide der nachfolgenden Silbe: су-джу su-dzhu *beurteile* (1.Pers. Sing.); wenn einer der Nachbarkonsonanten stimmhaft und der andere stimmlos ist, liegt die Silbengrenze zwischen diesen: бджіл-ка bdzhil-ka *Bienchen*, джур-чати dzjur-chaty; zwei nebeneinanderstehende sonore Konsonanten gehören zu verschiedenen Silben: сум-ний sum-ny *traurig*; verdoppelte (verlängerte) Konsonanten gehören zu verschiedenen Silben: стят'-тя stat'-tja *Artikel*; wenn zwischen Vokalen zwei Konsonanten stehen, so gehören die nach dem Vokal stehenden Laute [j], [v], [r], [l], [m], [n] zur vorstehenden Silbe: рай-ка haj-ka *Schraubenmutter*, гав-кати hav-katy *bellen*, ям-ка jam-ka *kleine Grube*, син-ку syn-ku *Söhnchen* (Anrede); im Fall, wenn die oben genannten Konsonanten an der zweiten Stelle stehen, gehören sie zusammen mit dem vorstehenden Konsonanten zur nachfolgenden Silbe: лю-блю lju-blju (*ich*) *liebe* (1.Pers.Sing.), му-дрий mu-dryj *weise*, по-свист po-swyst *Pfiff*.

Das Spannungsverhältnis zwischen dem Konsonanten und dem Vokal in der Silbe KV ist im Deutschen und im Ukrainischen unterschiedlich. Im Deutschen ist in der Silbe der Vokal am stärksten, im Ukrainischen kann auch der Konsonant den maximalen Anspannungswert erhalten. Das zeugt davon, dass diese Sprachen zu verschiedenen phonetischen Typen gehören: Die deutsche Sprache bildet vermutlich den vokalstarken Typ, die ukrainische Sprache den konsonantenstarken Typ.

Intonation. Die Intonation im Ukrainischen besteht wie in jeder Sprache aus 6 Komponenten: Melodieführung, Satzbetonung, Pausen,

Rhythmus, Tempo und Klangfarbe, die miteinander verbunden sind und ihre Übereinstimmung hängt von der Art und Ziel der Äußerung, von der kommunikativen Situation, vom Inhalt usw. ab. Die Intonation ist unmittelbar mit dem Charakter der Segmentierung der Äußerung verbunden.

Die phonetischen Gruppen (anders Akzentgruppen oder phonetische Wörter), die im Ukrainischen sehr oft auftreten, leihen dem Sprechen einen besonderen spezifisch melodischen Reiz. In der Regel ist das letzte Wort im Syntagma und im Satz betont. Für die hauptbetonte Silbe ist meistens die steigendfallende oder fallende Melodieführung charakteristisch.

Bei syntagmatischer Betonung steigt die Melodie grundsätzlich auf der zu betonten Silbe und fällt danach in die tiefe Tonlage. Folgt dieser betonten Silbe keine weitere Silbe, so fällt die Melodie innerhalb der betonten Silbe. Die hauptbetonte Silbe ist länger als die nichtbetonten Silben, dabei kann die ukrainische Äußerung noch eine lange Silbe enthalten und zwar die betonte Silbe, die der hauptbetonten Silbe folgt.

Die melischen Konturen sind in der ukrainischen Äußerung wellenförmig, vor allem in der Spotaneede. Da der spontan produzierte mündliche Text mehr Pausen enthält, ist seine melodische Struktur gebrochen und charakterisiert sich durch die öfteren Tonhöhenänderungen im Gegensatz zum vorgelesenen Text.

Die Intonation des Ukrainischen weist auch ihre Besonderheiten im Vergleich zu der des Deutschen auf. Die Melodie der Entscheidungsfragen endet im Ukrainischen z.B. nicht so tief, wie es im Deutschen ist. Eine fallende Melodie weist der Aussagesatz bzw. der abschließende Teil des aussagesatzes auf sowie der Aussagesatz mit Aufzählung, ferner der Fragesatz mit Fragewort, die Anrede und der ein starkes Gefühl ausdrückende Ausrufesatz. Der Fragesatz ohne Fragewort sowie die gegenüberstellende Zusatzfrage und die Nichtabgeschlossenheit der Äußerung haben eine steigende Melodieführung. Die vorgelesene Äußerung wird tonal höher als die spontan gesprochene realisiert.

Die inhaltlich wichtigsten Wörter, die so genannten semantischen Zentren der Äußerung werden tonal am höchsten ausgesprochen mit dem weiteren Fallen der Melodie, die Intensität erreicht dabei ihr Maximum. Im vorgelesenen Text befindet sich das semantische Zentrum vorwiegend am Ende der Äußerung, während es in der Spontanrede im beliebigen Teil der Äußerung stehen kann.

Zusammenfassung. Bemerkungen für Transkription als Ukrainischen ins Deutsch.

- Die Stimmlippentätigkeit ist stark ausgeprägt: Es gibt keinen Stimmtonverlust, alle stimmhaften Konsonanten werden voll stimmhaft realisiert am Ende der Silbe (dub [dub] *Eiche*) und manchmal sogar vor den stimmlosen Konsonanten (steshka ['steʒka] *Fussweg*);

- [r] und [rʲ] werden als Vorderzungkonsonanten realisiert, in der Endposition können sie an ihre Stimmhaftigkeit teilweise verlieren (semestr [se'mestr] *Semester*);

- [ɦ] wird als stimmhafter Laut mit sehr großer Energie gebildet;

- /v/ besitzt eine vokalische Variante [u] in der Endposition der Silbe (pyw [piu] *trank*, byw [biu] *schlug*, am Anfang des Wortes vor dem Konsonanten (wpaw [u'pau] *fiel*) und in der Mitte des Wortes nach dem Vokal (wowk [uɔuk] *Wolf*);

- beim Zusammenstoß des Frikatives mit dem palatalisierten [rʲ] kann der vorderstehende Konsonant palatalisiert als Resultat der regressiven Assimilation der Palatalisierung nach, z.B. sriblo ['sʲrʲiblo] (*Silber*);

- die stimmlosen Konsonanten werden vor den stimmhaften stimmhaft (basketbol [basked'bol] *Basketball*);

- der Qualität- und Quantitätsunterschied zwischen betonten und unbetonten Vokalen ist im Ukrainischen zwar weniger ausgeprägt als im Russischen; eine Ausnahme bilden die Vokale [e, i, ɔ], die eine Tendenz zur Geschlossenheit aufweisen: vorbetontes [e] zeigt eine Neigung zu [i] im Resultat der regressiven Fernassimilation: /ε/ → [i] → вершина werschyna / ver'ʃina/ → [vir'ʃina] *Gipfel*, sowie vorbetontes [ɔ] zu [u], dessen Prozess auf folgende Weise dargestellt werden kann: /ɔ/ → [u] / — 'Cu: подушка poduschka / pɔ'duʃka / → [pu'duʃka] *Kissen*, unbetontes [i] vor betonten Silben mit [a], /i/ kann als [ε] realisiert werden /i/ → [ε] — 'Ce: письменник pysmennyk / pis'i'men:ik/ → [pes'i'men:ik] *Schriftsteller*, зима zyma / zi'ma/ → [ze'ma] *Winter*.

Transkription der Aufnahme des Textes „Nordwind und Sonne“:

[ɔd'nɔɦɔ 'razu | pɔspere'tʃalis'a 'sɔntse i pi'u'nʲitʃnʲj 'viter z 'privɔdu 'tɔɦɔ | xto z nix dvɔx sil'nʲiʃj | aʒ 'raptɔm vɔ'ni pɔ'mʲitʲli mandri'ʲni'ka | jakij same prɔxɔdiu pɔuz nix | 'kutajutʃis' u pal'tɔ | ɔ'bidva di'ʲj'li 'spʲil'nɔʒi 'dumki | ʃi'ɔ 'tɔʒ 'bude 'viznanij sil'nʲim | xto 'vimusi't mandri'ʲni'ka 'z'n'ati svɔʒe pal'tɔ | pi'u'nʲitʃnʲj 'viter duu z us'i'jeʲi 'sili | aʒ tʃim 'duʒtʃe vin duu | tim ʃtʃʲil'nʲiʃe mandri'ʲni'k 'kutaʒs'a u svɔʒe pal'tɔ | u'reʃʲi reʃʲt pi'u'nʲitʃnʲj 'viter perestau

bo 'rɔtɪs'a | i tut 'sɔntse z'ih 'rɪlɔ pɔ 'vɪtr'a svɔ 'jɪmɪ pri 'vɪtnɪmɪ 'prɔmɛn'ɪmɪ | i
 u 'zɛ tʃɛrɛz 'dɛk'ɪl'ka xvi 'lɪn | mandr'ɪu 'nɪk z'n'au svɔje pal' 'tɔ | ɔ 'tɔz | p'ɪu 'nɪtʃnɪj
 'vɪtɛr 'vɪmʊfɛnɪj buu 'vɪznatɪ | ftʃɔ 'sɔntse z 'pɔmɪz nɪx dvɔx | bulɔ sɪl' 'nɪʃɪm].

Orthographische Darstellung des Textes:

Одного разу посперечалися Сонце і Північний вітер з приводу того, хто з них двох сильніший. Аж раптом вони помітили мандрівника, який саме проходив повз них, кутаючись у пальто. Обидва дійшли спільної думки, що той буде визнаний сильнішим, хто вимусить мандрівника зняти своє пальто. Північний вітер дув з усієї сили, але чим дужче він дув, тим щільніше кутався мандрівник у своє пальто. Врешті-решт Північний вітер перестав боротися. І тут сонце зіграло повітря своїми привітними променями. І вже через декілька хвилин мандрівник зняв своє пальто. Отож Північний вітер вимушений був визнати, що Сонце з-поміж них двох було сильнішим.

Transliteration:

Odnoho razu posperechalys'ya Sontse i P'ivnichny v'iter z pryvodu toho, xto z nyx dvox syl'n'ishiy. Azh raptom vony pom'ityly mandr'ivnyka, yaky same proxodyv povz nyx, kutayutchys' u pal'to. Obydva d'iyshly spil'noyi dumky, shcho toy bude vyznany syl'nishym, xto vymusyť mandr'ivnyka zn'yaty svoje pal'to. P'ivnichny v'iter duv z us'iyeyi syly, ale chym duzhche v'in duv, tym shchyl'n'ishe kutavs'ya mandr'ivnyk u svoye pal'to. Vresht'I-resht P'ivn'ichny v'iter perestav borotys'ya. I tut Sontse z'ih'r'ilo pov'itr'ya svoymy pryv'itnymy promen'yamy. I vzhe cherez dek'il'ka xvylyn mandr'ivnyk z'n'yav svoye pal'to. Otozh P'ivn'ichny v'iter vymusheny buv vyznaty, shcho Sontse z pom'iyh nyx dvox bulo syl'nishym.

ЛІТЕРАТУРА

- Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г. Історія української мови. Фонетика. Київ: Наукова думка, 1979. 367 с.
 Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Українська мова: енциклопедія. К., 2004. 824 с.
 Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія. Київ: Вища школа, 1981. 151 с.
 Steriopolo O. I. Phonetik und Phonologie des Deutschen. Kyjiw: Unichcek, 2018. 200 S.

СЕГМЕНТНА ТА СУПРАСЕГМЕНТНА ФОНЕТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Олена Стеріополо

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та фінно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету

Київ, Україна

e-mail: knlugerman324@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6247-4805>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено вивченню поточного стану сегментної та супрасегментної фонетики та фонології української мови з позиції сучасних порівняльних досліджень. Основний акцент робиться на аналізі синтагматики і парадигматики фонем, характеристики реалізацій словесного наголосу, особливостях інтонації в українській мові на відміну від німецької.

У роботі проаналізовано фонетичні та фонологічні властивості системи звуків та структурних типів складів в українській мові. Крім того, розглядаються український словесний наголос та інтонація, а також фонетична реалізація Езопової байки «Сонце і Вітер».

Особлива увага приділялася функціонуванню фонем у сильній і слабкій позиції, у наголошеному та ненаголошеному складі. У дослідженні чітко відрізняються типологічні відмінності на сегментному та супрасегментному рівнях української та німецької мови. Окремо розглядаються особливості транскрипції та транслітерації українських текстів німецькою мовою. У результаті дослідження було одержано такі висновки. Інтонація української мови відрізняється від інтонації німецької мови мелодикою питальних речень.

Найважливіші слова з точки зору змісту, так звані семантичні центри висловлювання, виражені тонічно на найвищому рівні з подальшим падінням тону, інтенсивність досягає максимальної. У досліджених українських текстах семантичний центр в основному знаходиться у фінальній частині висловлювання, у той час як у спонтанному мовленні позиція центру може бути будь-якою.

Ключові слова: фонетика, фонологія, синтагматика, парадигматика, типи складів, словесний наголос, інтонація.

СЕГМЕНТНАЯ И СУПРАСЕГМЕНТНАЯ ФОНЕТИКА УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Елена Стериополо

доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой германской и финно-угорской филологии Киевского национального лингвистического университета

Киев, Украина

e-mail: elenasteriopol@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6247-4805>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению текущего состояния сегментной и супraseгментной фонетики и фонологии украинского языка с позиций современных сопоставительных исследований. Основной акцент сделан на анализе синтагматики и парадигматики фонем, характеристике реализаций словесного ударения, особенностях интонации в украинском языке в отличие от немецкого.

В работе проанализированы фонетические и фонологические особенности системы звуков и структурных типов слогов в украинском языке. Кроме того, рассматривается украинское словесное ударение и интонация, а также фонетическая реализация Эзоповой басни «Солнце и Ветер».

Особенное внимание уделялось функционированию фонем в сильной и слабой позиции, в ударном и безударном слоге. В исследовании четко различаются типологические отличия на сегментном и супraseгментном уровнях украинского и немецкого языков. Отдельно рассматриваются особенности транскрипции и транслитерации украинских текстов немецким языком. В результате исследования были получены такие выводы. Интонация украинского языка отличается от интонации немецкого языка мелодикой вопросительных предложений.

Наиболее важные слова с точки зрения смысла, так называемые семантические центры высказывания, выражены тонически на самом высоком уровне с дальнейшим падением тона, интенсивность достигает максимальной. В исследованных украинских текстах семантический центр в основном находится в финальной части высказывания, в то время как в спонтанной речи позиция центра может быть любой.

Ключевые слова: фонетика, фонология, синтагматика, парадигматика, типы слогов, словесное ударение, интонация.

SEGMENTAL AND SUPRASEGMENTAL PHONETICS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Olena Steriopol

Doctor of Philology, Professor at the Department of Germanic and Finno-Ugric Philology, Kyiv National Linguistic University

Kyiv, Ukraine

e-mail: elenasteriopol@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6247-4805>

SUMMARY

The article is dedicated to the study of the current state of segmental and suprasegmental phonetics and phonology of the Ukrainian language reviewed from the recent comparative investigations. In the focus of the research there is the analysis of phonemes' syntagmatics and paradigmatics as well as the survey of the word stress realizations and the peculiarities of Ukrainian intonation as contrasted to German.

The phonetical and phonological peculiar features of sound system and structural types of syllables in Ukrainian are also analyzed. Besides, Ukrainian word stress and intonation are studied as well as the phonetic realization of Aesop's fable "The Sun and the Wind".

The research has been focused on the functioning of phonemes in the strong and weak position, in stressed and unstressed syllables. The typological discrepancies on the segmental and suprasegmental levels have been made distinct. The peculiarities of transcribing and transliterating Ukrainian texts in German have also been studied. The following conclusions have been arrived at. Ukrainian intonation differs from German intonation by the melody of interrogative sentences.

The most relevant words in the utterance, the so-called semantic centres, are tonically realized at the highest pitch level with the subsequent fall, the intensity is maximum. The semantic centre in the Ukrainian texts under investigation is in the final part of the utterances, while in spontaneous speech the position of the centre may vary.

Key words: phonetic, phonology, syntagmatics, paradigmatics, types of syllables, word stress, intonation.

REFERENCES

- Zhovtobryukh, M. A. Rusanivs'ky, V. M., Skl'arenko, W. G. (1979). *Istor' ija ukrains'koho movy. Fonetyka*. [The History of the Ukrainian language. Phonetics]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Rusanivs'ky, V. M., Taranenko, O. O., Zyblyuk, M. P. (2004). *Ukrains'ka mova: Entsyklopediya*. [The Ukrainian language: Encyclopedia]. Kyiv [in Ukrainian].

Steriopolo, O. I. (2018). *Phonetik und Phonologie des Deutschen*. [Phonetics and Phonology of German]. Kyiv: Unichack [in German].

Tots'ka, N. I. (1981). *Suchasna ukrajins'ka literaturna mova. Fonetyka, orfoepiya, hrafika, orfohrafija*. [The Modern Ukrainian Literary Language. Phonetics, orthoepy, graphics, orthography]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.11.2019

УДК 811.111'581:003.074

<http://doi.org/>

МОВЛЕННЄВА СПЕЦИФІКА АНГЛОМОВНИХ ТА КИТАЙСЬКОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

Тетяна Стоянова

асистент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

Одеса, Україна

e-mail: t.v.stoianova@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0424-6783>

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню мовленнєвих характеристик документів офіційно-ділового стилю англійською та китайською мовами. Актуальність теми пояснюється зростаючими темпами глобалізації, що вимагає правильного та точного оформлення документів міжнародного рівня. Дослідження ґрунтується на порівнянні стилістичних та граматичних характеристик та правилах оформлення тексту офіційно-ділового документа, зокрема декларацій, конвенцій та резолюцій обома мовами. Розгляд понять міжнародна організація, міжнародний документ, нормативно-правовий договір тощо дав змогу дослідити сутність та важливість таких установ як ООН та ЮНЕСКО, які укладають декларації, конвенції та резолюції, що розглядаються у статті. Огляд наявних досліджень з функціональних стилів обох мов дозволив виявити особливості становлення офіційно-ділового стилю англійської та китайської мов, та їх вплив на особливості утворення офіційно-ділових документів. Ознайомлення з останніми роботами науковців дозволило отримати більш точні та актуальні результати дослідження. Призначення, мета, основні риси нормативно-правових документів китайської та англійської мов не відрізняються, проте простежуються певні мовленнєві відмінності. Основні відмінності китайського офіційно-ділового мовлення пояснюються впливом лінгвокультурних особливостей цієї мови, до яких відносять морфологічні особливості, правила запозичення в китайській мові та деякі граматичні особливості, що подано у статті.

Основною причиною змін та становлення сучасної офіційно-ділової мови став перехід від веньяня до байхуа, проте зі збереженням значної кількості веньянівських канцеляризмів. У статті наведено та проаналізовано приклади англомовних та китайськомовних частин документів, що дали змогу провести кількісний аналіз та узагальнити особливості документів обох мов на синтаксичному рівні у вигляді таблиці.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, міжнародна організація, нормативно-правовий документ, лінгвокультурні особливості, граматичні відмінності

Вступ. Постійний та стрімкий розвиток міжнародних відносин зумовлює доцільність дослідження особливостей утворення та перекладу документів міжнародного рівня. Таким чином важливим для дослідження видаються документи, що відносяться до сфери освіти.

Мета дослідження полягає у вивченні загальних лінгвістичних та окремих граматичних особливостей документів ЮНЕСКО із захисту прав на освіту та їх перекладів з англійської мови українською. **Завдання** дослідження — описати лексичні та граматичні особливості міжнародних документів (конвенцій, декларацій, резолюцій) та визначити їх лінгвокультурну специфіку.

Об'єктом дослідження є тексти англомовних документів ЮНЕСКО із захисту прав на освіту та їх переклади китайською мовою.

Предметом дослідження є перекладацькі стратегії, тактики й операції, які застосовуються при відтворенні англомовних документів ЮНЕСКО із захисту прав на освіту китайською мовою.

Матеріалом дослідження стали правовстановлюючі документи ЮНЕСКО із захисту прав на освіту, зокрема: Oslo Declaration — 奥斯陆宣言; Declaration of Berlin — 柏林宣言; Asia-Pacific Regional Convention on the Recognition of Qualifications in Higher Education — 亚洲及太平洋地区承认高等教育资历公约; Twenty-eighth Session (Paris, 25 October to 16 November 1955) — 第二十八届会议 (巴黎, 1955年10月25日 — 11月16日) та інші загальним обсягом 520 умовних сторінок.

Методи дослідження. Дослідження було засновано на таких методах як: аналіз, синтез, індукція та дедукція, кількісний аналіз результатів дослідження, суцільна вибірка, структурний підхід, лінгвістичне спостереження та описовий метод.

Результати та дискусія. Під терміном міжнародна організація розуміють як міжурядові так і неурядові організації. Основною ознакою міжурядових міжнародних організацій є їх діяльність на основі між-

народного договору, який тлумачиться як «міжнародна угода, що має зобов'язуючий характер, між двома чи декількома суб'єктами міжнародного права, яка націлена на встановлення, зміну чи припинення їх прав і обов'язків з міжнародного права в політичних, економічних чи інших стосунках» (Словарь международного права, 2014: 201), тобто в цьому документі закріплено норми міжнародного права («юридично обов'язкові правила поведінки для держав та інших суб'єктів міжнародного права у відношеннях між державами» (Словарь международного права, 2014: 251) і які є його джерелом (Словарь международного права, 2014: 203). Як приклад можна навести Статут ООН, Статут ЮНЕСКО, Північноатлантичний договір, які скеровано на регуляцію поведінки членів ООН, ЮНЕСКО та НАТО відповідно. Інші міжнародні організації можуть функціонувати на основі резолюцій — «рішень, які приймаються зібраннями, з'їздами, конференціями» (Большая юридическая энциклопедия, 2010: 724) — існуючих міжнародних організацій (як приклади можна навести Конференцію ООН з торгівлі та розвитку та Організацію Об'єднаних Націй з промислового розвитку, які є спеціалізованими органами ООН, тощо) (Міжнародне право, 2006: 170).

Для діяльності міжнародних міжурядових організацій однією з найважливіших ознак є наявність міжнародної правосуб'єктності — «підпорядкованості безпосередній дії норм міжнародного права» (Словарь международного права, 2014: 342), що надає можливість укладати та приймати договори, постанови, резолюції тощо. У деяких випадках рішення ЮНЕСКО, як спеціалізованої установи ООН, зобов'язують держави-члени виконувати такі рішення (Міжнародне право, 2006: 172–173).

Перш ніж перейти до вивчення міжнародних документів, важливо розглянути специфіку діяльності міжнародних організацій, що їх укладають. Організація Об'єднаних Націй (ООН) — це «універсальна міжнародна організація, створена для підтримання міжнародного миру, загальної безпеки та для сприяння розвитку всебічного співробітництва між державами» (Міжнародне право, 2006: 173). ООН була заснована у 1945 році, її «місія та діяльність визначаються цілями та принципами, що викладені в Статуті організації» (UNESCO). Україна входить до складу ООН з 1945 року у якості «де-юре незалежної країни» та «стала однією з держав-засновниць» організації (UNESCO).

На базі ООН функціонує ЮНЕСКО (від англ. UNESCO — United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), заснована в 1946 році як «установою ООН з питань освіти, науки та культури, що націлена на установлення миру через міжнародне співробітництво у вищевказаних питаннях» (UNESCO; Большая юридическая энциклопедия, 2010: 546), членами якої наразі є 193 країни (UNESCO). Місія ЮНЕСКО «полягає у зміцненні інтелектуальної та моральної солідарності людства, а відтак — створенні гуманітарних підвалин всеохоплюючої системи міжнародної безпеки та стабільності» (Міністерство закордонних справ України). ЮНЕСКО є основною міжнародною установою, що приділяє увагу питанню освіти «від дошкільної до вищої та безперервної, включаючи освіту для дорослих, превентивну, спеціальну, професійно-технічну та екологічну» освіту, сферами компетенції установи є також «природничі, точні та гуманітарні науки; культура і міжнародне культурне співробітництво; засоби масової інформації, інформатика та комунікація» (Міністерство закордонних справ України).

Правильне тлумачення змісту міжнародних документів є надзвичайно важливим, оскільки недотримання прописаних в цих документах умов, постанов, рекомендацій тощо може призвести до міжнародного конфлікту, який, у свою чергу, може призвести до міжнародно-правової відповідальності однієї чи більше сторін — «зобов'язаності суб'єкта міжнародного права, передусім країни, зазнати певних несприятливих наслідків, що передбачені міжнародним правом, за скоєння певного міжнародного правопорушення» (Словарь международного права, 2014: 290). З огляду на це питання адекватного перекладу цих документів завжди було і, зважаючи на сьогоденну інтенсифікацію темпів глобалізації, є надзвичайно актуальним.

Документи галузі, що досліджується, належать до категорії нормативно-правових договорів, які дефінуються як «двосторонні або багатосторонні угоди, внаслідок яких встановлюються, змінюються чи скасовуються норми права». Такі договори у кожному випадку передають загальні правила поведінки та мають узагальнений характер (Загальна теорія держави і права, 2009: 189). Так, наприклад, вимоги до регулювання порядку укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України викладені у

Конституції України та Законі України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України». Підписання, ратифікація, затвердження, прийняття, приєднання тощо є вираженням згоди України на обов'язковість дотримання умов договору (Про міжнародні договори України).

Комунікативною метою таких документів є досягнення згоди сторін шляхом наведення умов, що пов'язують дві (чи більше) сторони на кшталт громадянина, компанії, органа, держави та ін. в певному процесі (Гальперин, 1981: 312–313). Важливим для юридичного документа також є «виклад правової інформації таким чином, щоб вона була зрозуміла та її можна було застосовувати на практиці» (Хазова, 2015: 9). Задля забезпечення ефективного досягнення цієї мети ці документи мають дистинктивні жанрово-стилістичні та структурні характеристики, які буде розглянуто далі.

Значення нормативно-правових договорів у правовій сфері стрімко зростає у зв'язку з «об'єктивними процесами децентралізації правового регулювання» (Загальна теорія держави і права, 2009: 191), тому й зростає необхідність правильного лінгвістичного оформлення таких документів. Мова правничої сфери є маловивченою та відносно новою, однак необхідною для вивчення (Прадід, 2006).

Міжнародний договір дає змогу швидко, зручно та у доступній формі регулювати певні відносини та питання, сприяє врахуванню інтересів та забезпеченню «відносно безконфліктного існування громадянського суспільства» (Загальна теорія держави і права, 2009: 191) та одночасно відповідати стильовим вимогам оформлення таких документів. Академік В. В. Виноградов вважає, що **мовленнєвий** (у сучасній лінгвістиці його частіше називають **функціональний**) **стиль** є «суспільно усвідомленою і функціонально обумовленою, внутрішньо об'єднаною сукупністю прийомів вживання, відбору і поєднання засобів мовного спілкування» (Виноградов, 1955: 73). За О. О. Селівановою, мовленнєвий (функціональний) стиль — «суспільно усвідомлена сукупність прийомів уживання, відбору та сполучення мовленнєвих засобів, функціонально зумовлена соціально значима сфера спілкування» (Селіванова, 2010: 695). І. М. Плотницька характеризує стиль як «систему мовних елементів, способів їх відбору й уживання, об'єднаних за певним функціональним призначенням» (Плотницька, 2011: 11).

Певні суспільні, політичні, літературні та лінгвістичні зміни кожного історичного періоду впливали та зумовлювали зміни функціональних стилів. Так, протягом століть в китайській культурі існувала категорія документів, що називались 八股文 (досл. «есе з восьми секцій»), які використовувались для відбору кандидатів на адміністративні посади на державному іспиті. Текст одержав назву через строго фіксовану послідовність восьми елементів, які були обов'язковими для успішного написання. Ці тексти мали ознаки публіцистичного стилю (оскільки кандидат повинен був висловити власні погляди на певну суспільно-політичну тему та навести відповідну аргументацію) та офіційно-ділового стилю (оскільки формат есе був чітко регламентованим, а також обов'язковими елементами були усталені кліше і спеціальна лексика). В 1901 році цей формат зник разом з імперськими державними іспитами (Creach, 2005).

Офіційно-діловий стиль відповідає попиту суспільства «в документальному оформленні різних актів» усіх сфер життя й діяльності «ділових відносин між державами або організаціями, а також стосунків між окремими членами суспільства в офіційній сфері їх спілкування» (Мозговий, 2008: 40). Тема офіційно-ділового стилю досліджувалась в роботах таких науковців як І. Р. Гальперін (Гальперин, 1981), Р. Л. Кріч (Creach, 2005), Ма Нань (马楠, 2017), Л. І. Мацько (Мацько, 2003), Лю Хайтао (刘海涛, 2009), Сун Хипін (孙和平, 2007) та інші. В. І. Мозговий дає термін діловий стиль, проте, на нашу думку, термін офіційно-діловий стиль є більш вдалим, цей стиль використовується в офіційній сфері, яка не обмежується суто діловими стосунками, до цього стилю можна віднести також мовлення, що притаманне дипломатичним стосункам чи військовим планам (Мозговий, 2008: 312). Науковець Л. І. Мацько та інші відносять до головного призначення документів офіційно-ділового стилю суспільні потреби, а саме «регулювання ділових відносин мовців» та «обслуговування громадянських потреб людей у типових ситуаціях» (Мацько, 2003: 257).

Офіційно-діловий стиль англійської мови дещо відрізняється від офіційно-ділового стилю, що притаманний китайській мові. Офіційні документи китайською мовою історично відрізнялися складним мовленням, оскільки вони створювались лише застарілою класичною китайською мовою веньянь, що мала специфічні мовленнєві риси — вживання цілковито інших граматичних правил побудови

речень, власного шару лексики, певних застарілих мовленнєвих зворотів, фразеологічних штампів тощо.

З часом офіційно-діловий стиль китайської мови став простішим для сприйняття за рахунок переходу на розмовну мову байхуа та запозичення елементів інших стилів, що дозволило широким масам легше ознайомлюватися із законодавчими документами (Горелов, 1979: 140–141). Проте китайські офіційно-ділові папери й понині зберегли низку елементів веньяня, так, сьогодні поряд із загальноживаною лексикою (人口, 文化, 大会) в офіційно-ділових китайськомовних документах й у документах ЮНЕСКО із захисту прав на освіту зокрема зустрічаються й застарілі форми лексем (总务, 级别之教育), усталені веньянівські фразеологізми тощо.

Документи дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю називаються також **договорами**. До основних рис нормативно-правових договорів відносять такі (Загальна теорія держави і права, 2008: 189):

- це правоутворюючі акти, що містять сформульовані сторонами договору взаємні права, обов'язки, порядок їх реалізації та відповідальність за недотримання або неналежне виконання зобов'язань відповідно до добровільно прийнятого стороною договору;
- юридична сила таких документів залежить від правового статусу суб'єктів, що його укладають (окрім держави та державних органів це, як правило, міжнародні організації та інші суб'єкти);
- нормативно-правові договори виступають частиною національного законодавства, тобто вони є похідними від конституції і законів, засновані на них, не можуть їм суперечити, водночас такі договори слугують основою для ухвалення інших юридичних актів;
- метою таких документів є забезпечення публічного, загального інтересу, блага для всіх, тому виконання договірних зобов'язань гарантується державою шляхом застосування різних форм, засобів та методів;
- нормативний договір укладається і набуває чинності згідно з установленою процедурою (ратифікація, затвердження, узгодження, колективні переговори тощо);
- він розрахований на тривалий строк дії, багаторазове застосування.

Нормативно-правові договори прийнято поділяти на міжнародні та внутрішньодержавні (Загальна теорія держави і права, 2008: 189).

Оскільки предметом нашого дослідження є саме міжнародні нормативно-правові акти, які мають «певну комунікативну мету і власну систему взаємопов'язаних мовних і стилістичних засобів» (Фесенко, 2007: 206), пропонуємо перейти до їх детального вивчення.

Особливості китайського офіційно-ділового мовлення пояснюються лінгвокультурними особливостями, що беруть своє коріння в історії Китаю та китайської мови. Офіційно-діловий стиль сучасної китайської мови зберіг значну частину елементів та традицій середньокитайської лінгвокультури (мовою того часу був веньянь — єдина письмова мова Китаю, що об'єднувала всі народності Китаю), яка полягає в таких особливостях (Софронов, 2007: 22):

- появу в веньяні та збільшення в сучасній китайській мові двоскладних слів, а також префіксів та суфіксів;
- запозичення реалій з інших культур з наданням їм нового значення;
- запозичення за рахунок транскодування із усиченням до двох / трьох складів, що відповідає лінгвокультурним традиціям китайської мови, що бере своє коріння з періоду, коли буддизм було занесено на територію Китаю, зокрема через передачу багатьох понять з мови санскрит китайською мовою шляхом транскрибування;
- граматику сучасної китайської мови має такі дистинктивні особливості:
 - має відбитки монгольської граматики (що є зокрема наслідком епох монгольської династії Юань та маньчжурської династії Цін), а саме порядок слів, деякі службові слова та термінологію тощо;
 - зберегла деякі суфікси, що з'явилися у веньяні, наприклад, 子, 儿, дієслово 来 у якості суто денотації напрямку руху, частка 了 тощо;
 - зберегла наказову модальність середньокитайської мови, однак частки, що її виражають, в двох мовах відмінні.

Веньянь був писемною давньокитайською мовою, яку використовували аж до XX століття, був основою і тканиною китайської культури, а основним засобом розповсюдження китайської ієрогліфіки та китайської мови була сфера освіти. Окрім того, навіть у самому слові веньянь (文言 — wényán) міститься ієрогліф 文, який позначає культуру (Софронов, 2007: 531). Цей самий ієрогліф зберігся навіть у назві сучасної китайської мови 中文, що ще раз підкреслює тісний взаємозв'язок китайської писемності з культурою китайського на-

роду. Отже, за часів веньяня китайська лінгвістика зазнала вагомого розвитку як на рівні лексикології, так й на рівні граматики (Софронов, 2007; Курдюмов, 2005).

На зміну веньяню, як один з результатів Руху 4 травня 1919 року, суспільством була прийнята як стандарт сучасна розмовна китайська мова байхуа (стандартний варіант якої наразі має назву 普通话 — досл. «звичайна мова»), метою для чого стало об'єднання всіх національних меншин та уніфікація мови, якою користувалися всі китайці — від політичної сфери до сфери освіти (Софронов, 2007: 522; Курдюмов, 2005: 87). Проте так звана «національна мова» (Софронов, 2007: 335) містить елементи попередніх мов, що дещо спростило її розповсюдження. Зокрема мовлення китайських текстів офіційно-ділового функціонального стилю містить велику кількість веньянівських канцеляризмів, наприклад, 为此 (задля), 及其 (та), або фразеологізмів-чен'юїв на кшталт 营养不良 (недостатнє харчування), 健康不佳 (поганий стан здоров'я) тощо.

Процес відтворення англомовних документів ЮНЕСКО із захисту прав на освіту викликає не тільки лексичні, а й граматичні труднощі, що пов'язані не тільки з мовними, а й лінгвокультурними особливостями.

У ході дослідження було виділено граматичні трансформації на синтаксичному та морфологічному рівнях. В китайській мові «синтаксис як розділ граматики став об'єктом уваги науковців значно пізніше інших мовних рівнів китайської мови» (Руда, 2017: 14), що сприяло появі труднощів при перекладі китайською мовою.

З точки зору синтаксичної структури положення документів, що розглядаються, оформлюються як одне речення зі значною кількістю гомогенних членів, яке може сягати декількох сторінок. У таких випадках граматичні функції та форма в китайській мові відтворені, однак при перекладі спостерігається опущення та конверсія, де часто англомовний іменниковий складник інфінітивної фрази пропущено, а сам іменник відтворено дієсловом. Англомовні гомогенні члени, що виражені обставинами та присудками в китайській мові, як правило, передаються гомогенними присудками; проте при відтворенні можуть мати функцію додатків. Передування обставини додатку в англомовній версії, яке не є характерним для звичайного англійського прямого порядку слів у реченні, передає аргументацію твердження та

структурує ідею пропозиції або твердження. Запропоновані дії передаються присудками. В китайській мові такі гомогенні обставини, що передують присудку, передаються або за допомогою дієслів, що мають синтаксичну функцію присудків (як в попередньому прикладі), що трапляється в 43 % випадків, або також обставинами, що бачимо в 57 % випадків, які передаються за допомогою прийменникової групи на кшталт 在... 下.

Однією з граматичних особливостей досліджуваних документів є розповсюджене вживання тверджень, що мають імперативний характер (за рахунок використання інфінітивних конструкцій та модальних дієслів). Використання інфінітивної конструкції простежується в такому прикладі:

To respond to these new changes in higher education in the Asia-Pacific region...

为顺应亚洲及太平洋地区高等教育领域的变化...

В наведеному прикладі бачимо передачу англійського *to respond*, що виконує синтаксичну функцію обставини мети, за допомогою дослівного перекладу — дієслова 顺应 разом з прийменником 为, що також виконує синтаксичну функцію обставини мети. Така передача цієї особливості присутня в 67 % випадків; в 33 % випадків дієслову передують прийменникова група, як у прикладі:

Invites the Director-General... to enhance the provision of basic education for girls and women...

请总干事... 进一步为... 女青年和妇女提供基础教育...

В цьому прикладі бачимо передачу інфінітивної фрази *to enhance the provision*, що виконує синтаксичну функцію додатка в англійському реченні, за допомогою поєднання прислівника та дієслова 进一步提供, якому передують прийменникова група, що починається з прийменника 为.

Ще одним частотним способом передачі імперативного характеру тверджень є вживання модальних дієслів (які у 94 % випадках зберігаються при перекладі). Це проілюстровано в наступному прикладі:

Any Party may, at any time, denounce this Convention by means of a notification addressed to the depositary.

任何缔约国均可随时通知保存人退出本公约。

Тут ми бачимо використання модального дієслова *may* в англійському варіанті, що в китайській мові було передано за допомогою

модального дієслова 均可. Слід зазначити, що в китайській мові було додатково використано модуляцію — дієслово 均可, яке використовується для передачі англійського *may*, яке в даному випадку вказує на дозвіл, в китайській мові використовується для вказівки на рівнозначний дозвіл для всіх, хто бере участь (це виражається за допомогою ієрогліфа 均, який означає загальний), що є надлишковою інформацією, оскільки в реченні також міститься означення 任何; використання саме такого модального дієслова спричинено правилами граматики китайської мови.

Ще однією граматичною особливістю є наявність значної кількості паралельних конструкцій в англомовних текстах, що оформлюють однотипну інформацію — перелік дій, передумови до них тощо.

Серед граматичних особливостей досліджуваних документів також можна назвати наведення низки послідовних гомогенних членів речення, зокрема означень і присудків, які ускладнюють речення з метою максимально точного опису того, про що йдеться, й уникнення потенційної можливості створення полісемії. Можна навести приклад:

...facilitating access to authoritative and accurate information on its higher education system and qualifications... in accordance with national laws and regulations.

... 便利查阅有关其高等教育系统及颁发的资历的权威和准确的信息... 根据国家法律法规...

В наведеному вище прикладі можна побачити 2 випадки подвійного уточнення: перший випадок — уточнення шляхом повторення означення до слова *information* — *authoritative* та *accurate*, в другому випадку — повторення іменників *laws* та *regulations* в складі обставини. В обидвох випадках ці члени речення передаються дослівно задля збереження:

- фактуальної інформації, закладеної в тексті оригіналу, яку скеровано на уникнення полісемії;

- стилістичного забарвлення тексту оригіналу.

Ще однією граматичною особливістю на рівні синтаксису є відтворення підрядних англомовних речень за допомогою обставини (часто з прийменником) чи означення в китайській мові, внаслідок чого в китайській мові превалюють речення, що мають меншу кількість підрядних речень у порівнянні з англійською мовою.

States which are not Parties to this Convention may participate in the meetings of the Committee as observers.

不属于本公约缔约国的国家可以作为观察员参加委员会的会议。

В наведеному прикладі ми можемо бачити підрядне речення в англійській версії, яке характеризує слово *states*, що в китайському перекладі передано за допомогою означення з 的, це призводить до спрощення структури речення.

Висновки. Наведені вище особливості на рівні синтаксису можна сумарно представити у вигляді таблиці:

Таблиця

Особливості юридичних документів ЮНЕСКО із захисту прав на освіту на синтаксичному рівні

Англійська мова	Китайська мова
Гомогенні обставини + присудок	Гомогенні присудки
	Обставини, що виражені прийменниковою групою
Інфінітивні конструкції	Дієслово
	Прийменникова група + дієслово
Модальні дієслова	Модальні дієслова
	Дієслова
Паралельні конструкції	Паралельні конструкції
	Паралельні конструкції зі зміною граматичної структури
Гомогенні означення та присудки	Гомогенні означення та присудки
Підрядні речення	Обставина з меншою кількістю підрядних речень
	Обставина + прийменник з меншою кількістю підрядних речень

Дослідження виявило, що під час відтворення англомовних граматичних особливостей китайською мовою застосовано такі тактики перекладу як відтворення стилістичних характеристик тексту, відтворення формально-структурних характеристик тексту, а також одомашнення та очуження вихідного тексту.

ЛІТЕРАТУРА

- Большая юридическая энциклопедия. Москва : Книжный мир, 2010. 960 с. (Серия «Профессиональные справочники и энциклопедии»).
- Виноградов В. В. Итоги обсуждения вопросов стилистики. *Вопросы языкознания*. 1955. № 1. С. 60–87.
- Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. Москва : Высш. школа, 1981. 334 с.
- Горелов В. И. Стилистика современного китайского языка. Москва : Просвещение, 1979. 192 с.
- Загальна теорія держави і права / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
- Курдюмов В. А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика. Москва : Цитадель-трейд; Лада, 2005. 576 с.
- Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилистика української мови. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
- Міжнародне право / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
- Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/ua>
- Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
- Плотницька І. М. Ділова українська мова в державному управлінні. Київ : НАДУ, 2011. 168 с.
- Прадід Ю. Ф. У царині лінгвістики і права. Симферополь : Еліньо, 2006. 256 с.
- Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
- Руда Н. В. Структурно-семантичні особливості багатокомпонентних складних речень у сучасній китайській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13. Київ, 2017. 17 с.
- Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
- Словарь международного права. Москва : Статут, 2014. 495 с.
- Софронов М. В. Китайский язык и китайская письменность. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2007. 638 с.
- Фесенко Г. Г. Стандарт як особливий жанр тексту і мовленнєва реалізація терміно-системи ІКАО. Проблеми семантики слова, речення та тексту: збірник наукових праць. / відп. ред. Н. М. Корбозерова. Київ : Київський нац. лінгвістичний ун-т, 2007. Вип. 19. С. 205–210.
- Хазова О. А. Искусство юридического письма. Москва : Издательство Юрайт, 2015. 182 с.
- Creech R. L. Low and Language in the European Union : The Paradox of a Babel «Nnited in Diversity». Groningen : Europa Law Publishing, 2005. 176 p.

Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com>.
 The Routledge Encyclopedia of the Chinese Language / edited by Chan Sin-wai. Hong Kong : Graphicraft Limited, 2016. 790 p.
 UNESCO. URL: <https://en.unesco.org>.
 马楠. 国际会议文件英汉翻译项目实践报告 – 一国际海事组织会议提案翻译为例 : 硕士学位论文 : 翻译硕士. 沈阳, 2017. 95页
 刘海涛. 法律文书与公文语言表述问题评析. 安顺学院学报. 2009. 页26 – 28.
 孙和平, 试论我国现阶段国家公文体系. 公文写作. 2007. 页37 – 38

РЕЧЕВАЯ СПЕЦИФИКА АНГЛОЯЗЫЧНЫХ И КИТАЙСКОЯЗЫЧНЫХ ДОКУМЕНТОВ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОГО СТИЛЯ

Татьяна Стоянова

ассистент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики
 Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический
 университет имени К. Д. Ушинского»
 Одесса, Украина
 e-mail: t.v.stoianova@gmail.com
 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0424-6783>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию речевых характеристик документов официально-делового стиля на английском и китайском языках. Актуальность темы объясняется растущими темпами глобализации, что требует правильного и точного оформления документов международного уровня. Исследование основывается на сравнении стилистических, грамматических характеристик и правил оформления текста официально-делового документа, в частности деклараций, конвенций и резолюций на обоих языках. Рассмотрение понятий международная организация, международный документ, нормативный договор и т. п. позволило исследовать сущность и важность таких учреждений как ООН и ЮНЕСКО, которые непосредственно создают декларации, конвенции и резолюции, рассмотренные в статье. Обзор имеющихся исследований о функциональных стилях обоих языков позволил выявить особенности становления официально-делового стиля английского и китайского языков и их влияние на особенности образования официально-деловых документов. Ознакомление с последними работами ученых позволило получить более точные и актуальные результаты исследования. Назначение, цель, основные черты нормативно-правовых документов китайского и английского языков не отличаются, однако прослеживаются определенные речевые различия. Основные отличия китайского официально-делового стиля объясняются влиянием лингвокультурных особенностей этого языка, к ко-

торым относят морфологические особенности, правила заимствования в китайском языке и некоторые грамматические особенности, которые представлены в статье. Основной причиной изменений и становления современного официально делового языка стал переход от взнянь к байхуа, однако с сохранением значительного количества взняньских канцеляризмов. В статье приведены и проанализированы примеры англоязычных и китайскоязычных частей документов, которые позволили провести количественный анализ и обобщить особенности документов обоих языков на синтаксическом уровне в виде таблицы.

Ключевые слова: официально-деловой стиль, международная организация, нормативно-правовой документ, лингвокультурные особенности, грамматические различия.

LINGUISTIC SPECIFICS OF ENGLISH AND CHINESE- LANGUAGE DOCUMENTS OF OFFICIAL BUSINESS STYLE

Tetiana Stoianova

teacher-trainee of Department of Translation, Theoretical and Applied Linguistics,
 State Institution “South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky”
 Odesa, Ukraine
 e-mail: t.v.stoianova@gmail.com
 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0424-6783>

SUMMARY

The article is devoted to the study of the linguistic characteristics of official business style documents in English and Chinese. The relevance of the topic is explained by the growing pace of globalization, which requires the correct and accurate formation of international documents. The study is based on a comparison of stylistic and grammatical characteristics and rules for the composition of the text of an official business document, in particular declarations, conventions and resolutions in both languages. Consideration of the concepts of an international organization, an international document, a regulatory agreement, etc., allowed the exploration of the essence and importance of such institutions as the UN and UNESCO, which directly create the declarations, conventions and resolutions that are considered in the article. A review of existing studies on the functional styles of both languages revealed the features of the formation of the official business style of the English and Chinese languages, and their influence on the features of the formation of official business documents. Familiarization with the latest work of scientists has allowed us to obtain more accurate and relevant research results. The purpose, aim and basic features of the regulatory documents of the Chinese and English languages do not differ, however, certain speech differences are traced. The main differences of the Chinese official business style

are explained by the influence of the linguistic and cultural features of this language, which include morphological features, rules for loan words formation in the Chinese language, and some grammatical features that are presented in the article. The main reason for the changes and the formation of the modern official business language was the transition from Wenyang to Baihua, but with the preservation of a significant number of Wenyang clericalism. The article presents and analyzes examples of the English and Chinese parts of documents, which made it possible to conduct a quantitative analysis and generalize the features of documents of both languages at the syntactic level in the form of a table.

Key words: official business style, international organization, regulatory document, linguistic and cultural features, grammatical differences.

REFERENCES

- Bol'shaya yuridicheskaya entsiklopediya. (2010). [The Great legal encyclopedia]. Seriya «Professional'nyye spravochniki i entsiklopedii». Moskva : Knizhnyy mir [in Russian].
- Vinogradov V. V. (1955) Itogi obsuzhdeniya voprosov stilistiki. [Results of the discussion of stylistics issues]. Voprosy yazykoznaniya № 1. [in Russian].
- Gal'perin I. R. (1981) Stilistika angliyskogo yazyka. [Stylistics of the English language.]. Moskva : Vyssh. shkola [in Russian].
- Gorelov V. I. (1979) Stilistika sovremennogo kitayskogo yazyka. [Stylistics of the modern Chinese language.]. Moskva : «Prosveshcheniye» [in Russian].
- Zahal'na teoriya derzhavy i prava (2009) [General theory of state and law]. / za red.: M. V. Tsvika, O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Kurdyumov V. A. (2005) Kurs kytayskogo yazyka. Teoreticheskaya hrammatyka. [Chinese language course. Theoretical grammar.]. Moskva : TSYTADEL'-TREYD; LADA, [in Russian].
- Mats'ko L. I., Sydorenko O. M., Mats'ko O. M. (2003) Stylistyka ukrayinskoyi movy [Stylistics of the Ukrainian Language]. Kyiv : Vyscha shk. [in Ukrainian].
- Mizhnarodne pravo (2006) [International Law] / za red. M. V. Buromens'koho. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. [Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.] URL: <https://mfa.gov.ua/ua> [in Ukrainian].
- Mozhovyy V. I. (2008) Ukrayins'ka mova u profesiynomu spilkuvanni. Modul'nyy kurs. [The Ukrainian language in professional communication. Modular course.]. Kyiv : Tsentruchovoyi literatury [in Ukrainian].
- Plotnyts'ka I. M. (2011) Dilova ukrayins'ka mova v derzhavnomu upravlinni [Business Ukrainian in Public Administration]. Kyiv : NADU [in Ukrainian].
- Pradid YU. F. (2006) U tsaryni linhvistyky i prava. [In the realm of linguistics and law.]. Simferopol : Elino [in Ukrainian].
- Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy [On the international treaties of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 29.06.2004 № 1906-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>. [in Ukrainian].
- Ruda N. V. (2017) Strukturno-semantichni osoblyvosti bahatokomponentnykh skladnykh rechen' u suchasniy kytays'kiy movi [Structural and semantic features of multicomponent

complex sentences in modern Chinese.]. : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.13. Kyiv [in Ukrainian].

Selivanova O. O. (2010) Linhvistychna entsyklopediya. [Linguistic Encyclopedia.] Poltava : Dovkillya-K [in Ukrainian].

Slovar mezhdunarodnoho prava. (2014) [Dictionary of International Law]. Moskva : Statut [in Russian].

Sofronov M. V. (2007) Kytayskyy yazyk y kytayskaya pismennost. [Chinese language and Chinese writing.]. Moskva : AST: Vostok-Zapad [in Russian].

Khazova O. A. (2015) Iskuststvo yuridicheskogo pis'ma. [The art of legal writing]. Moskva : Izdatel'stvo Yurayt [in Russian].

Creech R. L. (2005) Low and Language in the European Union : The Paradox of a Babel «Nnited in Diversity». [in English].

Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com>. [in English].

The Routledge Encyclopedia of the Chinese Language (2016) / edited by Chan Sin-wai. [in English].

UNESCO. URL: <https://en.unesco.org>. [in English].

Ma Nan (2017) Guoji huiyi wenjian yinghan fanyi xiangmu shijian baogao [Practice Report on English-Chinese Translation Projects of International Conference Documents] : shuoshi xuwei lunwen: fanyi shuoshi. Shenyang. [in Chinese].

Liu Haitao (2009) Falu wenshu yu gongwen yuyan biaooshu wenti pingxi [Commentary on the language expression of legal documents and official documents] Anshun xueyuan xuebao. [in Chinese].

Sun Heping (2007) Shi lun woguo xian jieduan guojia gongwen tixi [On China's Current National Official Document System] Gongwen xiezuo. [in Chinese].

Стаття надійшла до редакції 14.10.2019

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЧАСОВИХ НОМІНАЦІЙ

Анна Шаповал

кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Одеса, Україна

e-mail: skarlet77777@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9718-5002>

АНОТАЦІЯ

Вивчення лінгвокультурологічного аспекту часових номінацій неможливе без дослідження хрононімії лексики. Хрононіми відтворюють особливості мовної і концептуальної картин світу, є важливим інформаційним ресурсом певної лінгвокультури. Мета даного дослідження полягає в комплексному аналізі лінгвокультурологічного аспекту часових номінацій на матеріалі китайської та турецької картини світу. Розвідку було здійснено на основі романів Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана».

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволив зазначити, що вивчення хрононімії лексики виконується на різних теоретичних і практичних засадах.

Спираючись на вже наявні класифікації хрононімів Н. Подольської, М. Торчинського, С. Реммера, ми виявили та дослідили лінгвокультурологічні особливості таких видів хрононімії лексики: геортоніми, династійні хрононіми, тумультоніми, парсоніми та менсоніми.

У результаті дослідження було з'ясовано, що не всі лексичні одиниці на позначення відрізка часу є хрононімами. До зазначеної групи не входять: номінації місячного календаря, номінації сонячного календаря, номінації змішаного календаря та часові відрізки на позначення дня і ночі.

Базовою системою літочислення в досліджуваних лінгвокультурах є домінування номінацій місячного календаря (китайська картина світу — 51 %, турецька — 40,4 %). Рідше в аналізованих творах використовуються номінації сонячного календаря, у китайській картині світу ця частотність сягає 20 %, що історично обумовлено. Поширеними є

номінації змішаного календаря (21 %), номінації сонячного календаря уточнюються місячним, бо китайська свідомість консервативна щодо нової системи підрахунку часу. У турецькій картині світу зазначене явище зумовлене впливом української мовної особистості автора твору (45 %), бо в XVI столітті в Османській імперії функціонував тільки місячний календар.

Ключові слова: хрононім, лінгвокультура, мовна картина світу, номінація, лексеми на позначення часу, місячний та сонячний календар.

Вступ. Феномен часу цікавить людину впродовж багатьох віків. У сучасних лінгвістичних студіях дослідження лексики загалом і такого її пласту як хрононіми зокрема набуває популярності як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Значний внесок у вивчення ономастичної теорії здійснили українські ономастичні осередки. Їх провідними представниками є одеська (Ю. Карпенко, О. Карпенко, Е. Боєва, М. Зубова), донецька (В. Калінкін, Г. Лукаш, Є. Отін) та ужгородська (П. Чучка, Л. Белей, С. Пахомова, М. Сюсько) ономастичні школи.

Останнім часом мовознавці акцентують увагу на вивченні саме хрононімії лексики. Історичний аспект цієї проблеми вивчала К. Першина, етнолінгвістичний — Т. Махрачова, а В. Неклесова — когнітивний. Проблему виокремлення хрононімів від інших розрядів онімів розробляв М. Торчинський. Нові підходи до класифікації хрононімів здійснив С. Реммер. Висвітленням лінгвокраїнознавчого аспекту хрононімів займався Чжоу Шао Бо, порівнюючи китайську та російську хрононімію лексики.

Мета даної розвідки полягає в комплексному аналізі лінгвокультурологічного аспекту часових номінацій на матеріалі китайської та турецької картин світу.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- 1) визначити сутність поняття «хрононім»;
- 2) з'ясувати особливості часових уявлень та спосіб їх вираження у китайській та турецькій лінгвокультурах.

Матеріалом дослідження стали романи Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана», загальним об'ємом 958 сторінок.

Результати та дискусія. Хрононімна лексика є джерелом інформації про певну культуру, відображає її мовну картину світу, збагачує концептосферу. Головним призначенням хрононімії є закріплення в формі слова лінгвокультурологічної інформації, яка вміщена у пев-

ний відрізок часу. Зрозуміти семантику такого відрізка часу можливо лише за умови, якщо носій мови володіє фоновими знання. За твердженням С. М. Толстої, «хрононімія, особливо локальна, є рухливою системою імен, що в більшій мірі, ніж інші пропріативи, відбивають культурні цінності (міфологічні та ритуальні комплекси, повір'я, прикмети) і побутові особливості народу, який мешкає в межах певної місцевості» (Толстая, 2008: 21).

Досліджуючи власні назви історично значущого проміжку часу, мовознавець Н. В. Подольська, крім терміна хрононім, виділяє ще термін геортонім. Дослідниця дає таке визначення поняття: «Геортонім — це власна назва будь-якого свята, пам'ятної дати, урочистостей, фестивалю» (Подольская, 1988: 48). Науковець також наголошує на тому, що геортонім та хрононім є схожими категоріями. Погоджуючись з таким поділом, вважаємо зазначені групи лексики тотожними або навіть синонімічними. Але зауважимо, що термін «хрононім» має більш загальну семантику і може включати в себе термін «геортонім».

Важливим лінгвокультурологічним показником є свята. У китайській культурі існують свята весни та осені, на яких вшановують померлих предків і моляться за краще майбутнє. П. Бак у романі «Імператриця» зображує китайське суспільство наприкінці XIX ст., часи правління останньої імператриці Китаю — Цисі. Автор використовує геортоніми *Spring Fest of the Dead* та *Festival of Autumn*, які вказують на те, що ці свята мають закріплений циклічний проміжок часу, тобто проходять щорічно: “*At the Spring Fest of the Dead, in this moon year, the Emperor, sorely troubled and afraid, announced that he would worship at the Supreme Temple of Imperial Ancestors*” (Buck, 1990: 93); “*Thus on the eighth day of the eighth moon month, at the Festival of Autumn, she received him in the Audience Hall under guard appointed by Jung Lu and there before the assembled Council and the Imperial Boards, she accepted from him the nine obeisances that signified her rule over him*” (Buck, 1990: 327).

П. Загребельний у романі «Роксолана» звертається до історичних подій XVI ст., а саме часів правління султана Сулеймана. Письменник зосереджує увагу на важливих для мусульманського світу святах. Автор використовує такі геортоніми: *Рамазан*, *Курбан Байрам*. Наприклад: «*Двадцять четвертого січня султан урочисто відкрив святкування байраму*» (Загребельний, 1983: 92); «*Почався рамазан, велике*

свято мусульманське, і військо ще з більшою ревністю кинулося на неприступну фортецю» (Загребельний, 1983: 92)

Унікальною особливістю китайської лінгвокультури є те, що сприйняття історичного часу, епох, пов'язане зі зміною поколінь, тобто зі зміною правлячих династій. Дотримуючись культури своїх предків, китайці віддають шану правителям ранніх династій, які гідні наслідування з точки зору конфуціанства. Циклічність часу виражається через звернення до вже створених хрононімів, які були закріплені за відрізками часу, що здійснювалися раніше. Такий підхід діє при номінуванні періодів правління і вказує на фрагментарне, дискретне сприйняття історичного часу. Розуміння часу є неоднорідним тому, що для наступних відрізків історичного часу обираються назви попередніх. «Однак на першому плані в даній номінаційній ситуації знаходиться уявлення про циклічність часу, який мислиться у вигляді потенційного об'єднання сьогодення з минулим. Періодичне відновлення цього зв'язку є однією з важливих державних функцій імператора. Це зумовлює повторення в різні епохи тих же назв періодів правління. Зазначений принцип відбиває ще одну особливість сприйняття часу давніми китайцями: вектор часу, звернений до них не в майбутнє, а в минуле. Звертання до минулого, а значить, і до назв, які існували раніше, породжується конфуціанською ідеологією, згідно з якою давнина є майже недосяжним ідеалом, але при цьому «давність» і «сучасність» онтологічно не роз'єднані. Таким чином, використання назв попередніх епох, років правління сприймається як спосіб возз'єднання часів» (Чжоу, 2004: 8–10). Для позначення династійного часу П. Бак використовує такі хрононіми: *Manchu dynasty*, *Han dynasty*, *Ming dynasty*. Маньчжурська імператорська династія керувала Китаєм з 1636 до 1912 року: “*The country is in turmoil and Chinese rebels who are ever waiting to destroy our Manchu dynasty are again ready to seize power*” (Buck, 1990: 327). Часовий проміжок правління династії Хань визначається з 206 до н. е. до 220 н. е.: “*Do you forget that at the end of the Han dynasty, more than a thousand years ago, Chang Chou led the Yellow Turban Rebels against the Throne and took many cities, though he had less than half a million men?*” (Buck, 1990: 338) Династія Мін правила Китаєм з 1368 по 1644 роки: “*Rebellion raged, the country was divided, for the rebel Hung ruled as Emperor in Nanking, the southern capital of the last Chinese Ming dynasty*” (Buck, 1990: 169).

Китайській лінгвокультурі притаманне циклічне сприйняття хрононімів, бо Стародавній Китай — це закритий егоцентричний простір, який викликає аналогічні уявлення про замкненість, циклічність часу.

Турецькій лінгвокультурі властиве лінійне сприйняття династійних хрононімів. Династія Османів — це династія, яка правила Османською імперією впродовж всього часу її існування. За цим династійним хрононімом закріплений певний відрізок часу з 1299 по 1922 роки: *“Дивно, як могли Османи об’єднати всіх цих людей, усі ці землі, звичай і звички”* (Загребельний, 1983: 476).

Назви повстань, бунтів і революцій є ключовими моментами в історії та культурі будь-якої нації. Кожна з перерахованих подій займає певний проміжок часу, який не повторюється і закріплюється за цією датою назавжди. Для позначення цього пласту лексики дослідник Е. Хоффман пропонує термін акціоніми. Поняття є доволі розгалуженим і мовознавець вкладає в нього семантику війн, протестів, страйків, зустрічей, виборів, переговорів, тобто основних політичних подій (Хоффман, 2008: 92). Науковець М. Торчинський подає аналізоване поняття у вузькому значенні. Вчений трактує тумультонім як поняття, що позначає власні назви актів протесту, повстань, бунтів, революцій (Торчинський, 2010: 92). Ми дотримуємося точки зору М. Торчинського. Для китайської картини світу притаманний ряд тумультонімів: *Тайпінське повстання* — національно-визвольне повстання етнічних китайців у Південному Китаї (1850–1864 роки) (*“So ended the T'ai Ping Rebellion in the solar year 1865”* (Buck, 1990: 212)); *Боксерський бунт* (1900–1901 рік) (*“It was our intention indeed to suppress if possible the Chinese Boxers”* (Buck, 1990: 344)); *Повстання Жовтих Турбанів* (184–204 роки) (*“...Chang Chou led the Yellow Turban Rebels against the Throne and took many cities, though he had less than half a million men?”* (Buck, 1990: 338)).

У «Роксолані» використовується характерний для турецької лінгвокультури тумультонім *Ніка* — це повстання в Константинополі 532 року: *«Чимало колон у Стамбулі, яких не загорнуло османство у свої священні будівлі... і колона імператора Константина, звана Чемберліташ — камінь з обручами, бо обкована була залізними обручами після того, як блискавкою відбито горішню її частину і як обпало її пожежею у час повстання Нікі...»* (Загребельний, 1983: 82–83). Тумультоніми у китайській і турецькій лінгвокультурах є лінійними.

Досліджуючи класифікацію хрононімною лексики, С. Реммер виділяє такі види циклічних хрононімів:

— парсоніми — власні назви на позначення годин та частин дня або ночі;

— люмоніми — власні назви на позначення світлої частини доби;

— ноксоніми — власні назви на позначення подій, що відбулися у темний період доби (Реммер, 2005: 8).

Китайській лінгвокультурі притаманні традиційні уявлення циклічного календаря, який складається із «стовбурів» і «гілок». Цикл року складається з 12 місяців, або 24 сезонів, цикл дня — з 12 двогодин або 24 годин. Дванадцять «земних гілок» мають назви шанованих тварин: пацюка, бика, тигра, кролика, дракона, змії, коня, вівці, мавпи, півня, собаки, свині. Доба поділяється на дванадцять двогодин, назви яких відповідають тваринному циклу.

На матеріалі дослідження розрізняємо такі парсоніми: *the Hour of the Tiger* (з 3 до 5 години) (*“When all was done, in haste but order, at the Hour of the Tiger she summoned first the Emperor, and then the concubines and told the concubines why she could not take them with her”* (Buck, 1990: 357); *the Hour of Sheep* (з 13 до 15 години) (*“It was an hour after noon, at the Hour of Sheep, when she was waked suddenly by the voice of Li Lien-ying outside her door”* (Buck, 1990: 346); *the Hour of the Monkey* (з 15 до 17 години) (*“At the Hour of the Monkey on the fifth day, it being midafternoon, Duke Lan rushed into the library where the Empress perused the wise book...”* (Buck, 1990: 355); *the Hour of the Dog* (з 19 до 21 години) (*“It was now the Hour of the Dog, after day and before night, and twilight filled the courts”* (Buck, 1990: 348)). Перераховані вище парсоніми мають закріплений за ними добовий відрізок часу та семантику характерних рис, властивих тваринам, назви яких винесено на позначення певного проміжку часу. Зазначені парсоніми є значущими для китайської лінгвокультури та не притаманні турецькій.

На позначення світлої частини доби П. Бак у романі «Імператриця» (китайська культура) використовує такі номінації: *morning, midafternoon, day*: *“The morning dawned clear again and calm, a day without wind, yet cooled by some distant northern storm, and she let this day pass, forgetful of everything except her childlike pleasure in what she saw about her”* (Buck, 1990: 101); *“She set the day before her birthday, the hour, midafternoon; the place, her own library”* (Buck, 1990: 303). Схожі лексеми можна помітити й у романі

П. Загребельного «Роксолана» (турецька культура) — зранку, ранок, вдень «В одній з них, зітканий мовби із сліз, любові й горя, розповідається, ніби Насімі на ранок після страти вийшов живий з усіх семи брам Халеба...» (Загребельний, 1983: 492) «Гонець з дев'ятьма охоронцями мав скакати з Стамбула вдень і вночі, роблячи лиш необхідні перепочинки в караван-сараях і ханах...» (Загребельний, 1983: 393).

У досліджуваних текстах повсякчас використовуються номінації на позначення темного періоду доби: *midnight* (“*At midnight the guard beat the hour upon a brass drum to signify that all was well, and she pretended reproach for her own anxiety*” (Buck, 1990: 157), *night* (“*Why should her enemies chose this place, this night, rather than another, to kill her*” (Buck, 1990: 157), *evening* (“*It was a gentle autumn evening, the sky a mild gray and the sunset a faint rose in the sky*”) (Buck, 1990: 157); *увечері*, *вночі* («Змагалися у вихвалянні, в славленні, у величанні, учті не було кінця, тривала цілий день продовжувалася увечері, вночі хаваші запалили ліхтарі, світильники, смолоскипи, далі лилося вино...» (Загребельний, 1983: 441).

Проаналізовані вище номінації не можна визначити як хрононіми, бо вони не є власними назвами і не несуть у собі семантичного навантаження значущості події. Стосовно лінгвокультурологічної концепції вони є нейтральними, адже не містять у собі додаткової інформації стосовно досліджуваних культур.

Для визначення власних назв на позначення сезонів мовознавець С. Реммер використовує поняття «темпонім» (Реммер, 2005: 8). Дослідник визначає термін як одиницю з розрядів хрононімів. У турецькому лінгвокультурному просторі на позначення літнього сезону використовується хрононім *День Хизира*, а зимового — *День Касима*. Зазначені хрононіми є циклічними. Літній сезон починається 6 травня і закінчується 7 листопада (Пиотровский, 1998: 576). «*Перед цим гонці розскакалися по всій імперії, передаючи султанський указ спажіям, які володіли царськими тімарами, вирушати в похід на невірних, маючи згідно зі звичаєм потрібний обладунок, помічників людей, харчів і одягу на півроку від дня Хизира до дня Касима*» (Загребельний, 1983: 259). Стосовно китайської лінгвокультури на матеріалі дослідження вище розглядалися приклади свят, пов'язаних із початком весни та осені (*Spring Fest of the Dead* та *Festival of Autumn*), які були визначені як геортоніми.

Життя будь-якої культури базується на чітких хронологічних уявленнях, які знаходять своє вираження в календарі. Традиційно виділяють три календарні системи: місячна, сонячна і сонячно-місячна. У китайському календарі первинною і домінуючою є місячна система. У процесі історичного розвитку до неї додається і сонячна система відліку часу. У китайській культурі місячний календар називають сільськогосподарським, а сонячний (Григоріанський календар) — стандартним або західним. Григоріанський календар визначають як новий, а місячний календар — старий. Відлік часу у Піднебесній був пов'язаний із сільськогосподарською діяльністю. Тому Перл Бак у романі «Імператриця», відтворюючи китайську картину світу, найчастіше використовує номінації місячного календаря: *the second day of the twelfth month of the moon year* (“*Hourly through those days couriers came to announce when the catafalque would arrive until on this morning of the second day of the twelfth month of the moon year the last courier declared that the cortege would come to the East-Flowered Gate of the Forbidden City*” (Buck, 1990: 136); *the fifth day of this moon* (“*On the morning of the fifth day of this moon,*” he said in a high level voice, “*I was summoned for the last time before the Son of Heaven*” (Buck, 1990: 321); *the sixteenth day of that moon* (“*On the sixteenth day of that moon she sent Li Lien-ying to find Jung Lu and bring him to her*” (Buck, 1990: 340).

Систематизація часу у турецькій лінгвокультурі також здійснюється на основі місячного календаря. Календар Хіджри — це мусульманський місячний календар, що застосовується в ісламі для визначення дат релігійних свят. Літочислення ведеться від дати переселення (16 липня 622) пророка Мухаммеда та перших мусульман із Мекки до Медини. Епоха до початку літочислення називається джахілія — епоха невідання. Мусульманський календар побудовано винятково на зміні фаз Місяця. Один рік складається з 12 місяців і нараховує 354 або 355 днів. На відміну від інших місячних календарів, додатковий тринадцятий місяць для узгодження місячного календаря із сонячним циклом не вводився, оскільки вважається, що це заборонено Кораном. Початок року та дні мусульманських релігійних свят поступово зсуваються за сезонами і можуть припадати на різні пори року (Али-заде, 2007: 4). П. Загребельний досить часто використовує у романі посилання на календар при визначенні хронологічних меж тексту: «*Боже провидіння визначило, що Сулейман буде народжений у*

перший рік десятого віку за хіджрою (901 рік) і вступить на престол як десятий володар з династії Османів» (Загребельний, 1983: 61); («Мусульмани ждали тисячного року хіджри») (Загребельний, 1983: 564).

У календарі Хіджри використовуються такі назви місяців: Мухаррам, Сафар, Рабі І, Рабі ІІ, Джемада І, Джемада ІІ, Раджаб, Шаабан, Рамадан, Шаввал, Зу-л-каада, Зу-л-хиджа (Али-заде, 2007: 197–198). Зазначені назви місяців широко представлені у романі: *тридцять днів після першого джемаді* («Султан визначив день сюннету: в другому місяці джемаді, рівно через тридцять днів після першого джемаді — дня взяття Фатіхом Константинополя» (Загребельний, 1983: 311); *зранку четвертого дня рамазана* («На дивані вирішено було: зранку четвертого дня рамазана — перший приступ» (Загребельний, 1983: 92).

П. Бак і П. Загребельний в аналізованих романах не уникають і нової сонячної системи літочислення. Звернення до григоріанського календаря зустрічаються у романі «Імператниця»: *on the ninth day of the tenth solar month* (“We, the Court physicians, did fear some such fate, for on the ninth day of the tenth solar month, but two short days ago, two foreigners, Americans, came to our city” (Buck, 1990: 273); *on the tenth day of the ninth solar month* (“As for the Prince, he took her words as command, and he did so attack the Emperor face to face that he roused a fury in his imperial nephew, and on the tenth day of the ninth solar month of the same year” (Buck, 1990: 271). Турецькій лінгвокультурі не притаманне сонячне літочислення, тому звернення до григоріанського календаря зумовлене українською мовною особистістю автора тексту. Наприклад: *січень 1521 року* («Ферхад-паша наприкінці січня 1521 року розбив Газалі під Дамаском» (Загребельний, 1983: 476); *1559 рік* («1559 року сини хондкара Сулеймана Селім та Баязид почали війну між собою біля Коньї» (Загребельний, 1983: 567).

У текстах творів можна простежити приклади використання змішаної системи літочислення. У китайській лінгвокультурі вдало поєднується новий та старий календарі: *in the sixth moon month and the seventh solar month, on the sixteenth day* “And Buddha heard her prayers so that in the summer of that same year, in the sixth moon month and the seventh solar month, on the sixteenth day” (Buck, 1990: 210); *in the last month of the old moon year and the first month of the new solar year* (“Upon a winter’s morning in the last month of the old moon year and the first month of the new solar year, when her son was nine month old, Tzu Hsi woke and, waking,

breathed a mighty sigh” (Buck, 1990: 83). Як було зазначено вище, Григоріанський календар не використовувався в Османській імперії, тому автор використовує уточнення для українського читача: «26 рамазана 927 року хіджри («26 рамазана 927 року хіджри (або 29 серпня 1521 року) султанські муедзини вперше проспівали з белградських висот азан» (Загребельний, 1983: 92); *вісімнадцятого джемада (травня) 1521 року* («Діялося це в суботу вісімнадцятого джемада (травня) 1521 року» (Загребельний, 1983: 87).

Таблиця

Кількісне співвідношення часових уявлень у китайській та турецькій картинах світу (%)

Хрононіми	китайська картина світу	турецька картина світу
Номінації місячного календаря	51,0	40,4
Номінації сонячного календаря	20,0	45,0
Номінації змішаного календаря	21,0	9, 0
Династійні хрононіми	3,0	0,55
Парсоніми	2,0	—
Геортоніми	1,0	4,0
Тумультоніми	2,0	0,55
Менсоніми	—	0,5
Всього	100,0	100,0

Висновки. Головним призначенням хрононімії є закріплення в формі слова лінгвокультурологічної інформації, яка вміщена у певний відрізок часу.

У свідомості турецької і китайської мовної особистості виникають певні часові орієнтації при вживанні геортонімів, що свідчить про співвідношення часових уявлень з певними релігійними святами, які притаманні аналізованим лінгвокультурам.

Унікальною особливістю китайської лінгвокультури є сприйняття історичного часу, пов’язане зі зміною поколінь, тобто зі зміною правлячих династій. Активним суб’єктом дії є не час, а сам людський рід, використання династійних хрононімів попередніх років правління сприймається як спосіб возз’єднання епох. Династійні хрононіми у китайській лінгвокультурі є циклічними, а в турецькій — лінійними. Натомість тумультоніми є лінійними в обох картинах світу. Парсоні-

ми на позначення двогодинного добового циклу функціонують тільки у китайській культурі.

Але не всі лексеми на позначення часу можна віднести до хрономіної лексики. До зазначеної групи не входять: номінації місячного календаря, номінації сонячного календаря, номінації змішаного календаря та часові відрізки на позначення дня і ночі. Такі групи слів не є власними назвами і не несуть у собі семантичного навантаження значущості події.

Базовою системою літочислення в досліджуваних лінгвокультурах є номінації місячного календаря (китайська картина світу — 51 %, турецька — 40,4 %). Рідше в аналізованих творах використовуються номінації сонячного календаря, у китайській картині світу ця частотність сягає 20 %, що зумовлено історією розвитку країни, бо в романі розглядається період кінця XIX — початку XX ст., коли у користування було введено сонячний календар. Поширеними є номінації змішаного календаря (21 %), номінації сонячного календаря уточнюються місячним, бо китайська свідомість консервативна щодо нової системи підрахунку часу. У турецькій картині світу зазначене явище зумовлене впливом української мовної особистості автора твору (45 %), бо в Османській імперії (XVI ст.) функціонував лише місячний календар.

ЛІТЕРАТУРА

- Али-заде А. А. Исламский энциклопедический словарь. Москва : Ансар, 2007. 400 с.
 Загребельний П. А. Роксолана : роман. Київ : Дніпро, 1983. 583 с.
 Пиотровский М. Б. Хадир. *Мифы народов мира* : Энциклопедия: в 2 т. Москва : СЭ, 1998. Т. 2. С. 576.
 Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1988. 192 с.
 Реммер С. А. Хрононіми як особливий розряд власних імен : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Донецьк, 2005. 19 с.
 Толстая С. М. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе. Москва : Индрик, 2008. 528 с.
 Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.10. Київ, 2010. 502 с.
 Хоффман Э. Имена политических событий и их ономизация в средствах массовой информации. Вопросы ономастики. Екатеринбург, 2008. № 5. С. 90–104.
 Чжоу Шао Бо. Номінація відрізків часу в різноструктурних онімних просторах: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02. 15. Донецьк, 2004. 20 с.
 Buck P. S. Imperial woman : The story of the Last Empress of China. New York : Moyer bell, 2009. 378 p.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ВРЕМЕННЫХ НОМИНАЦИЙ

Анна Шаповал

кандидат филологических наук, преподаватель кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Одесса, Украина

e-mail: skarlet7777@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9718-5002>

АННОТАЦИЯ

Изучение лингвокультурологического аспекта временных номинаций невозможно без исследования хрономимной лексики. Хрономимы воспроизводят особенности языковой и концептуальной картин мира, являются важным информационным ресурсом определенной лингвокультуры, что обуславливает актуальность работы. Цель данной работы заключается в комплексном анализе лингвокультурологического аспекта временных номинаций на материале китайской и турецкой картин мира. Исследование было осуществлено на основе романов Перл Бак «Императрица» и Павла Загребельного «Роксолана».

Анализ последних исследований и публикаций позволил отметить, что изучение хрономимной лексики выполняется на различных теоретических и практических основаниях.

Ссылаясь на уже имеющиеся классификации хрономимов Н. Подольской, М. Торчинского, С. Реммера, мы обнаружили и исследовали лингвокультурологические особенности таких видов хрономимной лексики: геортонимы, династические хрономимы, тумультонимы, парсонимы и менсонимы.

В результате исследования было выяснено, что не все лексические единицы для обозначения отрезка времени являются хрономимами. В указанную группу не входят номинации лунного календаря, номинации солнечного календаря, номинации смешанного календаря и временные отрезки для обозначения дня и ночи.

Базовой системой летоисчисления в исследуемых лингвокультурах является доминирование номинаций лунного календаря (китайская картина мира — 51 %, турецкая — 40,4 %). Реже в анализируемых произведениях используются номинации солнечного календаря, в китайской картине мира эта частотность достигает 20 %, что исторически обусловлено. Распространены номинации смешанного календаря (21 %), номинации солнечного календаря уточняются лунным, потому что китайское сознание консервативно по отношению к новой системе подсчета времени. В турецкой картине мира указанное явление обусловлено влиянием украинской языковой личности автора произведения (45 %), ибо в XVI веке в Османской империи функционировал только лунный календарь.

Ключевые слова: хрононим, лингвокультура, языковая картина мира, номинация, геортоним, династический хрононим, тумультоним, парсоним, менсоним.

LINGUACULTURAL ASPECT OF TEMPORAL NOMINATIONS

Anna Shapoval

Candidate of Philology, Lecturer at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
Odesa, Ukraine
e-mail: skarlet77777@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9718-5002>

SUMMARY

Analysis of linguocultural aspect of temporal nominations is impossible without involving the problems of hrononymic lexics. Chrononyms is an important information resource of a certain linguaculture, some distinctive peculiarities of conceptual picture of the world. The aim of the experimental analysis is a complex examination of the linguacultural aspect of temporal nominations that function in Chinese and Turkish languages reflecting the concepts of the world. The research was based on the material of the novels “Imperial woman” by Pearl Buck and “Roxolana” by Pavlo Zagrebelniy.

The analysis of recent scientific publications allowed us to come to the conclusion that the investigation of hrononymic lexics can involve different theoretical and practical principles.

Being guided by the existing classifications of chrononyms (N. Podolskaya, M. Torchinsky, S. Remmer) the linguocultural features of the following types of temporal chrononymic lexical units were identified and studied in the research: georonyms, dynastic chrononyms, tumultonims, parsonyms and mensonyms.

The results of the research demonstrate that not all lexical units of temporal denotation chosen from the above mentioned novels refer to the class of chrononyms. The group under investigation includes the following lexemes: nominations of the lunar calendar, nominations of the solar calendar, nominations of mixed calendar and temporal slots denoting day and night.

The basic system of chronology in the linguacultures under analysis is the dominance of the lunar calendar nominations (Chinese picture of the world — 51,0 %, Turkish — 40,4 %). In the analyzed works the nominations of the solar calendar are used less often in the Chinese picture of the world; the usage of this unit reaches 20 %, and this phenomenon is historically conditioned. Mixed calendar nominations (21 % of temporal units) are rather common, solar calendar nominations are refined by the monthly calendar; it can be explained by the fact

that the Chinese mind is conservative towards the new temporal system. In the Turkish picture of the world 45 % of temporal vocabulary belongs to the solar calendar since in the sixteenth century only a lunar calendar operated in the Ottoman Empire. It should be mentioned that significant place in the temporal vocabulary of “Roxolana” is conditioned by the influence of the linguistic personality of the author, who was a Ukrainian.

Key words: chrononym, linguaculture, linguistic picture of the world, nomination, temporal lexical units, luna and solar calendar.

REFERENCES

- Ali-zade, A. A. (2007). *Islamskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Encyclopedic dictionary of Islam]. Moskva: Ansar. [in Russian]
- Zagrebelniy, P. A. (1983). *Roksolana: roman* [Roksolana: novel]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Piotrovskiy, M. B. (1998). Hadir. [Hadir]. *Mifyi narodov mira. Entsiklopediya — Myths of nations of the world. Encyclopedia. 2, 576* [in Russian].
- Podolskaya, N. V. (1983). *Slovar russkoy onimasticheskoy terminologii*. [Dictionary of Russian onimastic terminology]. Moskva : Nauka [in Russian].
- Remmer, S. A. (2005). Hrononimi yak osobliviy rozryad vlasnih. [Chrononyms as a specified category of Proper names]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Donetsk [in Ukrainian].
- Tolstaya, S. M. (2008). Prostranstvo slova. Leksicheskaya semantika v obscheslavianskoy perspective [Lexical semantics in the general Slavic perspective]. Moskva : Indrik [in Russian].
- Torchinsky, M. M. (2010) *Struktura, tipologiya i funktsionuvannya onimnoyi leksiki ukrayinskoyi movi* [Structure, typology and function of the onymic vocabulary in Ukrainian language]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Hoffman E. (2008). Imena politicheskikh sobyitiy i ih onimizatsiya v sredstvakh massovoy informatsii [Names of political events and their nomination in the media]. *Voprosy onomastiki — Onomastics issues*. (pp. 90–104) Ekaterinburg [in Russian].
- Chzhou, Sh. B. (2004) *Nominatsiya vidrszkiv chasu v riznostrukturnih onimschnih prostorah* [Nomination of time segments in multistructured onymic spaces]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Donetsk [in Ukrainian].
- Buck, Pearl S. (2009). *Imperial woman: The story of the Last Empress of China*. New York: Moyer bell.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2019

**Вимоги до оформлення наукових праць,
що друкуються в «Науковому віснику Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки»**

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ:

Обсяг **основного тексту** статті (*без анотацій та літератури*) має становити **не менше 0,5 др. арк. / 12 стор. / 21600–22000 знаків з пробілами**. Загальний обсяг статті не повинен перевищувати **25 сторінок**.

Шрифт тексту — Times New Roman, розмір 14, через інтервал 1,5; поля з усіх сторін — 20 мм.

Якщо стаття містить таблиці і (або) рисунки, то вони повинні бути компактними, мати назву, шрифт тексту — Times New Roman, розмір 14.

Математичні формули мають бути ретельно перевірені та чітко надруковані. Кількість таблиць, формул та ілюстрацій має бути мінімальною та доречною.

СТРУКТУРА СТАТТІ:

1. Шифр УДК, без абзацного відступу, у верхньому лівому куті першої сторінки.

2. Наступний рядок — вирівняно справа інформація мовою, якою написана стаття (українська, російська, англійська) — ім'я та прізвище автора (авторів), інформація про автора (авторів) (науковий ступінь, учене звання, посада, назва організації, в якій працює автор, країна, E-mail, ORCID ID, Researcher ID або Scopus ID — якщо автор має).

3. Наступний рядок — назва статті з великої літери напівжирним шрифтом, без абзацного відступу, вирівняно центром. Назва має бути короткою (не більше 12 слів) і відображати зміст статті.

4. Наступний рядок — анотація мовою статті (слово «**АНОТАЦІЯ**», без абзацного відступу, вирівняно по центру, великими літерами, на-

півжирним шрифтом). Обсяг **1500–1800 знаків без пробілів з ключовими словами**. Анотація має бути написана зв'язним текстом і містити таку інформацію: актуальність дослідження, мету статті, зміст дослідження та його результати. Текст анотації оформляється курсивом, шрифт тексту — Times New Roman, розмір 12.

5. Наступний рядок — ключові слова (словосполучення «**Ключові слова**» напівжирним шрифтом, абзацний відступ, вирівняно шириною тексту, інтервал між рядками одинарний, курсив). Ключові слова оформляються курсивом, шрифт тексту — Times New Roman, розмір 12.

6. Через рядок — основний текст статті.

Стаття **обов'язково** повинна містити такі елементи із **зазначенням у тексті окремим реченням**: *Вступ* (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми); *Мета та завдання дослідження*; *Матеріали та методи дослідження*; *Результати та дискусія* (висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження; виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів); *Висновки* (і перспективи подальших наукових розвідок); *Література*; *References*.

7. Цитування та внутрішньотекстові посилання у тексті подавати **за стилем APA**, наприклад (Петров, 2018); якщо зазначається сторінка джерела, то вона подається через двокрапку, наприклад (Петров, 2018: 120).

8. Таблиці, схеми, рисунки, діаграми повинні бути авторськими, а не скопійованими з інших видань. Розміщуються без абзацу в центрі сторінки безпосередньо після покликання на них у тексті статті. Слово «Таблиця» та її номер пишуться курсивом зверху вирівняно справа, а рядком нижче вирівняно центром — назва таблиці. Інші ілюстрації, теж нумеровані, підписуються знизу вирівняно центром.

9. Формули подаються в окремому рядку без абзацного відступу вирівняно центром, нумеруються арабськими цифрами в круглих дужках з правого боку сторінки.

10. Після основного тексту статті подається список *Літератури*. У ньому мають бути лише ті джерела, на які зроблено посилання у тексті. Слово «Література» з великої букви пишеться вирівняно по центру

без абзацного відступу. Нижче подаються за алфавітом використані літературні джерела БЕЗ НУМЕРАЦІЇ. Література оформляється відповідно до вимог «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Правила за посиланням <https://drive.google.com/file/d/1kzdm06bLZpdEozS3taZWVq-jtBENGsSaZ/view>

11. *References* оформлюється згідно зі стандартом APA. Правила за посиланням <https://drive.google.com/file/d/1QifHOMhkTgUOsKampMLcnoqUTLjFfg8F/view>

References — це список літератури, перекладений англійською мовою та транслітерований і оформлений відповідно до міжнародного стилю оформлення наукових публікацій *APA (American Psychological Association) style*.

12. У тексті статті необхідно розрізняти тире, яке з двох сторін відділяється пробілом (—), від дефісу (-), який ставлять без пробілів. Також, будь-ласка, користуйтеся функцією **нерозривного тире і нерозривного пробілу** для того, щоб уникнути переносу тире і, наприклад, ініціалів людей на наступний рядок.

У тексті статті живаються такі знаки: лапки — (« ») для української, російської мов, лапки — (“ ”) для англійської, німецької, французької мов тощо, апостроф — ('). Двокрапка (:) ставиться без пробілу.

13. Після викладу матеріалу статті подається інформація **українською** (якщо стаття російською мовою) та **англійською** мовами **про авторів** (ім'я та прізвище автора (авторів), науковий ступінь, учене звання, посада, назва організації, в якій працює автор, країна, E-mail, ORCID ID, Researcher ID або Scopus ID — якщо автор має), назва статті, **авторське резюме (АННОТАЦІЯ, SUMMARY) обсягом 1500–1800 знаків**, включаючи ключові слова. Анотація має бути зв'язним текстом і містити таку інформацію: актуальність дослідження, мету статті, зміст дослідження та його результати. Слід уникати в тексті анотації повного повторення назви статті.

14. У кінці сторінки вказується дата її надсилання у редакцію журналу.

ЗМІСТ

Аккурт Владислава

Методи маніпулятивного впливу у лінгвістиці 5

Боєва Євеліна

Власні назви будинків у сфері міської топоніміки: прагматичний аспект 24

Величенко Олена, Фонар Людмила

Лінгвостилістичні особливості англомовного гумористичного роману-фентези та їхній переклад українською 39

Hrushko Svitlana

Modelle der Übersetzungsäquivalenz bei der Maschinenübersetzung: der Pragmatische Aspekt 58

Дербеньова Лідія

«Змістовно-підтекстова» інформація у семантиці іншомовного тексту: герменевтичний підхід 75

Derik Iona, Druzhyna Tetyana

Scientific Texts in the Paradigm of Translation Studies 88

Корольова Тетяна, Жмаєва Наталя, Колчаг Юлія

Постредагування при машинному перекладі 102

Науменко Ольга

Звукопис вірша Е. А. По “The Raven” та його відтворення у перекладах 120

Савченко Євгенія, Гайшун Ангеліна

Грамаітичні особливості перекладу британського роману українською мовою 135

Святченко Вікторія

Системність мови в генетичному мовознавстві 70-х рр. XIX — початку XX ст.: концепція «кількісних змін приголосних» О. О. Потебні 152

Steriopolo Olena

Segmentalia und Suprasegmentalia des Ukrainischen 166

Стоянова Тетяна

Мовленнєва специфіка англомовних та китайськомовних документів офіційно-ділового стилю 183

Шаповал Анна

Лінгвокультурологічний аспект часових номінацій 200

CONTENTS

Akkurt Vladyslava

Manipulatory Influence Methods in Linguistics 5

Boeva Evelina

Houses' Proper Names in the Sphere of City Toponymics: a Pragmatic Aspect 24

Velychenkov Olena & Fonar Liudmyla

Linguostylistic Features of English Humorous Fantasy Novels and their Ukrainian Translation 39

Svitlana Hrushko

Models of Translational Equivalence in Machine Translation : Pragmatic Aspect 58

Lidiya Derbenyova

Contextual Subtext Information of Foreign Language Text: Hermeneutic Approach 75

Derik Ilona & Druzhyna Tetyana

Scientific Texts in the Paradigm of Translation Studies 88

Korolova Tetiana & Zhmayeva Natalya & Kolchah Yulia

Postediting in Machine Translation 102

Naumenko Olha

Phonetic Devices of E. A. Poe's poem "The Raven" and Techniques of their Embodiment in Translation 120

Savchenko Yevheniia & Haishun Anhelina

Grammatical Peculiarities of the British Novel Translation into Ukrainian 135

Sviatchenko Viktoriia

Language System in the Genetic Language Science of the 70-s in the 19th — beginning of the 20th cc.: O. Potebnia's Concept of «Quantitative Changes of Consonants» 152

Steriopolo Olena

Segmental and Suprasegmental Phonetics of the Ukrainian
Language 166

Stoianova Tetiana

Linguistic Specifics of English and Chinese-language Documents
of Official Business Style 183

Shapoval Anna

Linguacultural Aspect of Temporal Nominations 200

Українською, російською, англійською, німецькою та китайською мовами

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
вченою радою Державного закладу “Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”

Протокол № __ від _____ 20__ р.

Затверджено як фахове видання (збірник наукових праць)
ВАК України 21.12.2015 р. за № 13/28

Збірник зареєстровано у Міністерстві юстиції України як друкований засіб
масової інформації

Свідоцтво серія КВ № 24048–13908 ПР від 31.07.2019

Усі матеріали збірника представлені на сайті:
<https://www.lingstud.od.ua>

Відповідальний за випуск **С. Ю. Юхимець**

тел.: 0636003399

E-mail: yukhymets.svetlana@gmail.com

Тираж __ прим. Зам. № __ (__).

Адреса редакції:

65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35

Тел.: 0636003399

E-mail: yukhymets.svetlana@gmail.com

Видавництво і друкарня “Астропринт”. 65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21

Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855

e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.